

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**AFGANİSTAN'IN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAPISININ
ANALİZİ (1973-1992)**

Yüksek Lisans Tezi

AHMAD JAWİD TURKOGLU

İstanbul, 2017

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**AFGANİSTAN'IN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAPISININ
ANALİZİ (1973-1992)**

Yüksek Lisans Tezi

AHMAD JAWİD TURKOGLU

Danışman: YAR. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508715901 no'lu AHMAD JAWİD TURKOGLU'ın hazırladığı "Afganistan'ın Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısının Analizi (1973-1992)" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15/06/2017 tarihinde saat 12.00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'Kabul' ne OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	Olumlu	
Doç.Dr.Muzaffer KOÇ	Olumlu	
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Hüsrev ÇELİK	Olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 22.106/2017 tarih ve 2017-11-18 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Ahmad Jawid Turkoglu
Bölüm Adı	: Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı	:Yar. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans – 2017
Anahtar Kelimeler	: Afganistan, Sosyal Yapı, Siyasal Yapı, Ekonomik Yapı, Rejimler.

ÖZET

AFGANİSTAN’IN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAPISININ ANALİZİ (1973-1992)

Bu Çalışmada 1973-1992 yılları arasındaki dönemde Afganistan’ın “Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısının Analizi” ve bu unsurların ülke siyasetine etkileri incelenmektedir. Afganistan’ın siyasal yapısı hakkında çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu duruma yol açan üç sebepten söz edilebilir. Bunlardan birincisi; Afganistan’da iktidarların hiçbir zaman ülkenin sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili kapsamlı bir çalışma yaptırmamış olmasıdır. İkincisi; Afganistan’da yaşanan işgaller ve iç savaşlardan dolayı sağlıklı bir çalışmanın yapılamamasıdır. Üçüncüsü de Afganistan’ın etnik ve coğrafi yapısından kaynaklanmaktadır. Afganistan, 20’den fazla dil ve birçok farklı inancın bir arada bulunduğu, etnik olarak olağanüstü karışık bir coğrafya olmasının yanı sıra insanların ulaşılması zor bölgelerde yaşamlarını sürdürmeleri de araştırmayı zorlaştırmaktadır. Bu çalışma konuyu genel olarak üç ana başlık altında incelemektedir;

Öncelikle Afganistan’ın coğrafi konumu, siyasi tarihi, etnik ve demografik yapısı, ekonomik durumu, sosyal, siyasi ve idari yapısı araştırılmakta ve bu konularla ilgili temel bilgiler verilmektedir.

İkinci olarak Afganistan'da Cumhuriyetin ilanı, dönemin iç ve dış politikaları, siyasi partiler, anayasa, sosyal ve ekonomik yapıları hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca rejim değişikliğinin Afganistan halklarına etkisi ve siyasi gruplar arasında yaşanan ilişkiler de araştırma sürecinde ele alınmaktadır.

Son olarak ise Afganistan'daki sosyalist dönem ve Sovyetler Birliği'nin işgali ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu çerçevede ülkenin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik yapının değişimi ve değişikliklerin Afganistan halklarına etkisi ve yansımaları incelenmektedir. Ayrıca eldeki veriler ışığında ülkenin şimdiki duruma gelmesinin altında yatan sebepler açıklanmaya çalışılmakta ve ülkenin bu durumdan kurtulması için bazı çözüm önerileri sunulmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ahmad Jawid Turkoglu
Programme : Political Economy of the Middle East
Supervisor : Ass. Prof. İbrahim Murat Bozkurt
Degree Awarded and Date : Master – 2017
Key Words : Afghanistan, Social Structure, Political Structure, Economic Structure, Regimes.

ABSTRACT

ANALYSIS OF AFGHANISTAN'S SOCIAL, POLITICAL AND ECONOMIC STRUCTURE (1973-1992)

This study examines the "Social, Political and Economic Structure of Afghanistan" in the period between 1973-1992 and its effects on the country politics. Although there have been many studies on the political structure of Afghanistan, studies on social and economic structure are very limited. There are three reasons for this situation. The first of these; In Afghanistan, the governments have never had a comprehensive work on the social and economic structure of the country. Second; It had not been possible to have a healthy work due to occupations and civil wars in Afghanistan. The third reason is the ethnic and geographical nature of Afghanistan. This study examines the subject in general under three main titles;

Firstly, geographical position, political history, ethnical and demographic structure, economic situation, social, political and administrative structure of Afghanistan are investigated and basic information is given about these subjects.

Secondly, the proclamation of the Republic in Afghanistan, domestic and foreign politics of the period, political parties, constitution, social and economic structures are analyzed. Finally, information on the socialist period in Afghanistan and the occupation of the Soviet Union is

given. In this context, the changes in the social, political and economic structure of the country and their effects on the people of Afghanistan are analyzed. In addition, on the basis of the available data, the reasons which led country to the current situation are tried to be explained and some solution proposals are offered to get rid of this situation.

ÖNSÖZ

Öncelikle lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca yardımını, bilgisini ve arkadaşlığını hiç esirgemeyen hocam Ulaş Töre Sivrioğlu'na, tezime başlama aşamasında tecrübesi ve engin bilgileriyle bana rehberlik eden Rahimullah Farzam'a, bu çalışmayı nihayete erdirmemde her zaman yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım ve değerli hocam Yar. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt'a teşekkür ederim.

Zaman zaman yorulsam da senelerdir bu yolda bana destek veren, değerli kardeşlerim Hanife Keskin, Bektaş Uzun ve Yusuf Yurdakul'a çok teşekkür ederim.

Gerek özel hayatım, gerek eğitim hayatım boyunca bana hep destek olan, emek veren, her zaman arkamda olan aileme, özellikle tüm yaşamım boyunca hep yanımda duran Anneme kalbi şükranlarımı sunuyorum.

İstanbul, 2017

Ahmad Jawid TURKOGLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

A. Afganistan'ın Coğrafi Konumu.....	5
B. 1973'e Kadar Afganistan'ın Siyasi Tarihi.....	6
1- Eski Çağlardan İlk İslam Devletine.....	6
2- Afganistan'da İslami Dönem.....	9
a- Arap Fetihlerinden Afganistan Devletine.....	9
3- Afganistan Devleti (Peştun Aşiretleri).....	17
a- Ahmed Durranî (1747-1773) ve Afgan-Sadozay Krallığının Kuruluşu.....	17
4- Modern Afganistan'ın Doğuşu.....	19
5- Abdurrahman Han (1880-1901)	19
C. Afganistan'ın Nüfusu ve Etnik Yapısı.....	28
1- Nüfus.....	28
1.1- Demografik Yapı.....	28
1.1.2- Nüfusun Yaş Yapısı.....	28
1.1.3- Nüfusun Cinsiyet Yapısı.....	29
1.1.4- Doğum ve Ölüm Oranları.....	30
1.1.5- Ortalama Ömür Süresi.....	30
2- Etnik Yapı.....	31

2.1- Peştunlar.....	31
2.2 -Tacikler.....	32
2.3 -Hazaralar.....	33
2.4- Türkler.....	34
2.5- Diğer Etnik Gruplar	35
D. Afganistan'ın Sosyal Yapısı.....	36
E. Afganistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı.....	38
1- Cumhurbaşkanı (Devletin Başı).....	38
2- Yürütme Organı.....	39
3- Yargı Organı.....	40
4-Yasama Organı.....	40
5-Loya Jirga (Büyük Meclis).....	41
6- Milli Güvenlik Konseyi.....	42
F. Afganistan'ın Ekonomik Yapısı.....	42
1- Ekonomik Yapı.....	42
2- Başlıca Ekonomik Sektörler.....	43
2.1- Altyapı.....	43
2.1.1- Ulaştırma.....	43
2.1.2- Haberleşme.....	43
2.2- Bankacılık.....	45
2.3- Mali Sektör ve Bütçe.....	46
2.4- İmalat ve Madencilik.....	47
2.5- Tarım ve Hayvancılık.....	47
2.6- Enerji.....	48
2.7- İstihdam.....	49

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ AFGANİSTAN (1973-1978)

A. Cumhuriyet'in İlanı.....	50
B. Cumhuriyet Döneminin Siyasal Yapısı	50
1- İç Politika.....	50
2- Dış Politika.....	51
2.1- SSCB İle İlişkiler.....	52
2.2- Pakistan İle İlişkiler.....	53
2.3- İran İle İlişkiler.....	56
2.4- ABD İle İlişkiler.....	56
C. Siyasi Partileri.....	58
1- Veyş Zelmiyan (İlerici Gençlik Partisi).....	58
2- Hizb-i Vatan (Vatan Partisi).....	59
3- Hizb-i Halk (Halk Partisi).....	60
4- Hizb-i Müterakki Demokrat Afganistan (Afganistan İlerici Demokratik Partisi).....	60
5- Hizb-i Demokratik-i Halk Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi).....	61
6- Hizb-i Afgan Millet (Afgan Millet Partisi).....	62
7-Sazman-ı İnkılabiyi Zahmetkeşan (Devrimci Emekçiler Örgütü).....	63
8-Cavanan-i Müslüman (Müslüman Gençler).....	63
9- Hizb-i İttihadı Milli (Ulusal Birlik Partisi).....	64
10-Hizb-i İnkılab-i Milli (Ulusal Devrim Partisi).....	65
D. Anayasa.....	66
1- Cumhurbaşkanı.....	66
2- Yürütme.....	67
3-Yasama.....	68

3.1- Milli Meclis.....	68
3.2- Loya Jirga.....	69
4-Yargı.....	69
F. Afganistan’da Sol Hareketin Yükselişi.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN’DA SOSYALİST DÖNEM (1978-1979)

A. Taraki Dönemi ve Halkçılar.....	71
1- Sosyalist Dönemin Siyasal Yapısı.....	73
1.1- İç Politaklar.....	73
1.2- Dış Politikalar	74
1.2.1- SSCB İle İlişkiler.....	74
1.2.2- Pakistan İle İlişkiler.....	76
1.2.3- İran İle İlişkiler.....	77
1.2.5- ABD İle İlişkiler.....	78
2- Sosyal Yapı (1973-1992).....	79
2.1- İşçi Sınıfı.....	80
2.2- Toprak Reformu Meselesi.....	80
2.3- Kadınların Durumu ve Hakları.....	82
2.4- Kadınların Eğitimi Üzerine Tartışmalar.....	83
2.5- Davud Han ve Sosyalist Dönemde Eğitim.....	84
2.6- Din.....	89
3- Ekonomik Yapı.....	90
B. Hafizullah Emin Dönemi.....	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOVYET İŞGALI VE PERÇEMİLER (1979-1992)

A. Sovyet İşgali.....	92
B. İşgale Karşı Tepkiler ve Direnişler.....	93
1- İç Tepki ve Direnişler.....	93
2- Dış Tepkiler.....	95
C. Babrak Karmal Dönemi.....	97
1- Siyasal Yapı.....	97
1.1- İç Politika.....	97
1.2- Dış Politika.....	99
1.2.1- Pakistan İle İlişkiler.....	99
1.2.2- SSCB İle İlişkiler.....	100
1.2.3- ABD İle İlişkiler.....	101
1.2.4- İran İle İlişkiler.....	102
2- Ekonomik Yapı.....	103
D. Dr. Najibullah Dönemi.....	106
1- İç Politikada Değişim Dönemi.....	107
2- Dış Politikada Yumuşama Dönemi.....	109
3- Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı Terk Etmek Zorunda Kalması.....	110
5-Yeni Anayasa ve Uzlaşma Çağırısı.....	113
6-Sosyalist Dönemin Sonu.....	115
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	122
EKLER.....	128

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2009).....	28
Tablo 2 : Nüfusun Cinsiyet, Köy ve Kent Gruplarına Göre Dağılımı (2015).....	29
Tablo 3 : Afganistan Ekonomik Durumu (2016).....	42
Tablo 4 : Afganistan’da Görsel, Basılı ve Diğer Medya Organları 2001-2016 Karşılaştırmalı.....	44
Tablo 5 : İmalat ve Madencilik Üretim Değerleri (Milyon Afgani).....	47
Tablo 6 : Tarımsal Ürünlerin Üretimi (2015)	47
Tablo 7 : Hayvan ve Tavuk Sayısı (Bin-1000).....	48
Tablo 8 : Elektrik Üretimi, İthalatı ve Tüketimi (Saatte Milyon K/W).....	49
Tablo 9 : Sekizinci Sınıf Ders Müfredatı (1975-1980).....	86
Tablo 10 : Normal Ortaokulda 10. Sınıf Haftalık Ders Programı (1990).....	87
Tablo 11 : Erkek ve Kız Dini Ortaokulları Haftalık Ders Programı.....	88
Tablo 12 : 1990 Yılına Ait GSMH Veriler.....	104
Tablo 13 : 1990 Yılına Ait İhracat ve İthalat Verileri.....	104
Tablo 14 : 1990 Yılına Ait Askeri harcamalar.....	105
Tablo 16 : 1990 Yılına Nüfus Verileri.....	105
Tablo 16 : 1990 Yılına Kent Nüfus Oranı.....	106

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
ART	: Afganistan Radyo Televizyon
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DAEŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
FATA	: Federally Administered Tribal Areas
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
İSİ	: Pakistan İstihbarat Ajansı
KhAD	: Khedamat-i Ettela'at-i Davlati
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Vb.	: Ve Benzeri
Vs.	: Ve Saire

GİRİŞ

Afganistan 1973'te Davud Han'ın gerçekleştirdiği bir saray darbesi sonucunda Cumhuriyet rejimine geçmişti. Aslında hanedanın bir üyesi olan ama yeğeni Zahir Şah yerine geçmesi mümkün olmayan Davud Han bir nevi "cumhuriyet" sayesinde Afganistan'ın yeni şahı' olmuştur. Davud Han'ın Cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, dışişleri bakanlığı, içişleri bakanlığının yetkilerinin kendi elinde toplayan Davud Han bir bakıma, Zahir Şah'tan çok daha yetkili biri haline gelmişti. Bu nedenle Davud Han'ın "cumhuriyetinin" aslında siyasete ilgisiz biri olan Zahir Şah'ın "krallığından" daha otokratik bir rejim olduğu söylenebilir.

Öte yandan Davud Han ülkesinin modernleşmesi için samimi gayret gösteren bir liderdi ve dış politikada gerçekten bağımsız bir Afganistan inşa etmeye çalışmıştı. Soğuk Savaş yıllarında Afganistan'ın konumunda olan bir ülkenin ne ölçüde bağımsız kalabileceği sorusu sorulabilir. Nitekim Davud Han'ın Sovyetler Birliği, ABD, Pakistan veya Mısır gibi farklı güç odaklarıyla kurmaya çalıştığı eşit mesafeli ilişkiler bir bakıma ona çok umut bağlayan Sovyetler Birliği'nde derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştu. Tarihçiler komünist olmamakla birlikte komünistlerin iktidarı ele geçirmesini sağlayan kişinin Davud Han olduğu konusunda birleşmektedirler. 1950'li yıllardaki başbakanlığı döneminden itibaren Davud Han daima Sovyet dostu bir siyasetçi olarak tanınmış ve binlerce Afgan gencini eğitim almaları için Sovyetler Birliği'ne göndermiştir. Bu gençler Sovyet eğitim sistemi içinde komünist düşüncelere sempati duyarak döndükleri gibi hemen hepsi orduda, poliste, haberalma örgütlerinde kritik mevzilere yerleşmişlerdi. İslâmi hareketleri tehlikeli bulan Davud Han, İslâmi hareketin bastırılması ve laik bir anayasanın hazırlanmasında komünistleri doğal müttefiki olarak görmekteydi. Bu nedenle komünist subaylar Davud Han'ın cumhuriyetinin önemli destekçileri olarak boy gösterdiler. Ancak Komünistlerin Davud Han'ı tam olarak kontrol etme arzusu başarılı olamayınca bu ittifak da bozuldu.

Cumhuriyetin son yıllarında (1977-1978) Davud Han'ın dış politikada Sovyetlerle iç politikada da Komünist destekçileri ile ilişkileri en kötü seviyeye inmişti. Muhaliflerini ortadan kaldırmada acımasız yöntemler kullanmaktan çekinmeyen Davud Han'ın komünistleri toplu bir şekilde yok edeceği kesindi. Ancak ordu ve polis teşkilatı Davud Han'ın Hafızullah Emin Muhammed Taraki ve Babrak Karmal gibi komünist liderleri tutuklayarak başladığı operasyonda saf değiştirerek Davud Han'ın sarayını kuşatmaları tüm

gidişatı değiştirdi. Komünistlerin bir darbe hazırlığı içinde oldukları bir süredir konuşulmakla birlikte Savr Devrimi muhtemelen önceden planlanmış bir girişim değil, Davud Han'ın kitlesel tutuklamalarına karşı alelacele eyleme geçirilmiş tepkisel bir hareketti. Bu nedenle de darbeyi başarıya ulaştıranlar hiçbir hazırlığa sahip olmadan iktidarlaşmışlardır. Davud Han ise darbeye neredeyse tek başına direnerek hayatını kaybetti. Başkanlık Sarayındaki kuşatma saatlerce sürmesine rağmen halk kitleleri Davud Han'ı savunmak için harekete geçmediler. Bu Davud han rejiminin zayıflığına delalettir. Aynı yorum pekâlâ Taraki ve Emin'in devrilmesi esnasında yaşananlar için de söylenebilir. Bu liderlerin hiç biri Afgan hafızasında kendilerinde köklü bir yer edinememişlerdir.

Afganistan'da 1978-1992 yılları arasındaki gelişmeler uzun bir dönem boyunca Soğuk Savaş argümanlarının penceresinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çarpık değerlendirmelere göre Afganistan'da Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) iktidar yılları (1978-1992) ve Sovyet müdahalesi (1979-1988) sırasında yaşananlar, “din düşmanı kızıklar ile özgürlük savaşçısı mücahitler arasında bir mücadele” olarak görülmüştür. Oysa gerek ADHP'nin siyasi rolü gerekse Sovyet müdahalesi aslında kökenleri önceki asırlara dayanan bir dizi kompleks çatışmanın Soğuk Savaş esnasında aldığı yeni bir biçimleri olarak görmek mümkündür.

Bu çatışmaların birincisi merkez-çevre çatışmasıdır ki, Afganistan'da merkezi iktidarı kim temsil ederse etsin ülkedeki merkez-kaç güçlerin daima kendi özerk yapılarını korumak için direnecekleri kesindi. Bu bağlamda Komünist merkezi iktidara karşı koyan çevre güçlerinin direniş, kökenleri modern Afganistan'ın kurucusu olan Ahmed Durranî (1747-1773) dönemine kadar giden kadim bir geleneği temsil ettiği söylenebilir. Afganistan'da merkezi iktidarı sağlamlaştırmaya çalışan tüm Emir ve Şahlar, Komünistlerin karşılaştıkları zorluklarla, hatta çoğu kez daha fazlasıyla karşılaşmışlardır. İkinci çatışma alanı; modern ile gelenek arasında olandır. Toplumun geleneksel değer yargılarını değiştirmeye çalışan komünistlere karşı direniş, geçmişte de aynı hedefleri güden Afgan Emirlerine karşı geleneği korumak başlatılan direnişin bir uzantısı olarak görülebilir. Üçüncü çatışma alanı Afganistan'daki etnik çeşitlilikten kaynaklanmıştır. Afganistan'da nüfusun yarısına yakını oluşturmalarına rağmen iktidarın tamamına hâkim olan Peştunların konumu her dönemde Peştun olmayan diğer unsurların temel eleştirisi noktalarından biri olmuştur. Komünistlerinde neredeyse tamamen Peştunlardan oluşması, Komünist iktidarın bir Peştun hareketi olarak algılanmasına ve diğer etnik grupların Komünistlere karşı çıkmasında oldukça etkili olmuştur.

Son olarak bu çatışmaya müdahil olan dış güçlerin etkisidir ki; aslında bu da kökenleri 19. Asır ortalarına kadar geri giden geleneksel Rus-Anglo Sakson rekabetinin Soğuk Savaş koşullarında aldığı yeni bir biçimden başka bir şey değildir. 19.asırdan beri Hint Okyanusuna yakınlaşmaya çalışan Çarlık Rusya'sı ile onun Hindistan'dan uzak tutma gayreti içindeki İngiltere arasındaki rekabet, bu sefer Sovyet Rusya ile ABD ile onun müttefikleri arasındaki bir çatışmaya dönüşmüştür.

Öte yandan elbette 1978-1992 yılları arasında Afganistan'da yaşananların kendine özgü yanları da bulunmaktadır ki bunların başında komünist idare ve Sovyet ordusuyla mücahitlerin elinde bulundurdukları nicel silah gücü gelmektedir. Afganistan'da Emir Abdurrahman devrinde de Hazaralar olmak üzere birçok topluluk büyük kıyımlara uğramış olmakla birlikte; elbette 1978 sonrası yaşanan yıkım önceki örneklerin çok ötesine taşınmıştır. Komünistlerle mücahitler arasındaki mücadele 5 milyon insanın ülkesine göç ederek mülteci konumuna düşmesine ve 1 milyon Afgan'ın da savaş ve savaşa bağlı koşullar nedeniyle ölümüne yol açmıştır. Yine tarihi savaşlarla dolu olmasına rağmen dünya kamuoyunun haritada yerini bile bulamayacağı bir ülke iken, Soğuk Savaş'a has koşullar nedeniyle Afganistan 1978 sonrasında dünyanın en önemli dikkat çekici maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu durum da Afganistan'da çatışan tarafların ülkenin yıkımına yol açacak derecede güçlenmelerinin en önemli sebeplerinden biridir. Aksi halde Sovyet ve Amerikan müdahale ve yardımları olmasa komünistler ile mücahitler arasındaki çatışma-kim kazanırsa kazansın-bu ölçüde maddi zarar yol açmayacağı ortadadır.

Soğuk Savaş koşulları çatışan tarafların algılanmasını baştan aşağı reel koşullardan uzaklaştırmıştır. Doğu Bloğu ülkeleri gözünde Afgan komünistleri ülkelerinin modernleşmesi ve bağımsızlığı için mücadele eden kişiler olarak kutsanmışlardır. Oysa pratikte komünistlerin çoğu devlet yönetme tecrübesi olmayan ve Afganistan'ın özel koşullarına büyük ölçüde yabancı romantik genç subaylardan oluşan bir kitledir. Amerikan emperyalizmini mahkum etmelerine rağmen Afgan komünistleri ülkelerini maddi açıdan Sovyet bloğuna eklememesinden rahatsız olmamışlardır. Komünistlerin "modernist" reformları katı siyasetleri Afganistan'da zaten çok zayıf temellere dayalı demokratik geleneklerin tamamıyla yok olmasına yol açmıştır. Öte yandan Batı ve Müslüman kamuoyunun gözünde de "İslâm ve hürriyet için savaşan" mücahitler de aslında hiçbir özgürlükçü programa sahip olmadıkları gibi, kadın hakları, eğitim, kalkınma gibi konularda komünistlerden çok daha geri söylemleri

sahiplenmişlerdir. Komünistler nasıl ki Sovyet Bloğu'nun desteğiyle ayakta kalmışlarsa, mücahitlerde bu savaşı ABD, Çin Pakistan, Suudi Arabistan ve İsrail gibi farklı ülkelerin desteğiyle sürdürmüşler, kendi ideolojilerine bu ölçüde ters ülkelerden destek almaktan siyaseten rahatsız olmamışlardır. Mücahitler sanıldıkları kadar güçlü olmadıkları mücadeleleri boyunca hiçbir kentin yönetimini sürekli olarak ellerinde tutamamalarından ve ancak Sovyetler yıkıldıktan sonra komünist rejimi devirmelerinden anlaşılmaktadır. Eğer Sovyetler yıkılmasaydı bu mücadelenin daha on yıllarca süreceği kesin gibidir. Nitekim mücahitlerin bu kadar farklı ülkenin desteği sayesinde iktidarı ele geçirdiklerinde de aslında gerçek anlamda iktidar olmadıkları, Afganistan üzerinde Pakistan ve NATO'nun sözünün geçerli olduğu bir döneme girilmesinden de anlaşılmaktadır. Tarafsız gözlemciler Afganistan halkının büyük bölümünün aslında ne komünistlerden ne de mücahitlerden yana olduğunu, bu çatışmanın ana unsurunun birkaç on bin kişi etrafında döndüğünü ileri sürmüşlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

A. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Afganistan 652100 km²lik yüz ölçümüyle aşağı yukarı Fransa büyüklüğünde bir ülkedir. Kuzeyde eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Türkmenistan(744 km), Özbekistan(137 km) ve Tacikistan'la(1206 km) doğuda ise çok kısa bir sınırla Çin Halk Cumhuriyeti ile komşudur. Afganistan'ın modern sınırları çizilmesine müdahale eden 19. Asır güçleri Çarlık Rusya'sı ile Britanya Hindistan'ının sınırdaş olmaması için Afganistan'dan Çine uzanan bu ince sınır çizgisini (Vahan Koridoru) tasarlamışlardır. Güney ve Güneydoğuda Afganistan'ın en uzun sınırının olduğu komşusu Pakistan(2500 km) yer almaktadır. Pakistan'ın Afganistan'a komşu olan eyaletleri 1893 Durand Antlaşmasına kadar Afganistan'ın parçası olan topraklardır ve bazı Afganların (Peştuların) gözünde de hâlen öyle olmaya devam etmektedirler. Batıda yine uzun bir sınır komşusu olan İran(900 km) yer almaktadır.¹

Coğrafi konum olarak Afganistan aslında bir Orta Asya ülkesidir; ancak yaşadığı sosyo-politik tarih nedeniyle Ortadoğu sorunlarından öyle büyük ölçüde etkilenmiştir ki birçok stratejistin gözünde Ortadoğu'nun parçası gibi algılanmaktadır. Afganistan engebeli, dağlık ve ortalama yüksekliğin oldukça fazla olduğu bir ülkedir. Zirve noktasında (Nowşak Tepesi) 7,697 metreye ulaşan Hindukuş ve Himalaya Sisteminin bir parçası olan Pamir Dağları ülkeyi kuzey-güney olarak ikiye böler. Hindukuş Dağlarının güney ve batısı düzlük olmasına rağmen tarım yapılmaya elverişli olmayan çölleşme eğilimindeki çorak platolarla kaplıdır ve burası ülkenin nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu alanlarını temsil eder.² Öte yandan Güney-Batı kısmında ulaşım kolaydır ve Herat'tan bir kavis şeklinde uzanan yolla Kandahar'a ve Kâbil'e ulaşım rahatlıkla sağlanabilmektedir.³

Merkezdeki dağlık bölgelerde ise ulaşım imkânları zordur. Coğrafi şartlar merkez dağlık bölge halkını bağımsızlıklarına düşkün ve dış dünyaya kapalı bir yaşam biçimine alıştırmıştır.

---

¹ Devlet Abadi, *Şinasname-yi Afganistan*, Tahran, 2011, s.25.

² Tanin Zahir, *Afganistan Der Kern-ı Bistum 1900-1996 Ez Mecmu'a Bernamahayi B.B.C, Teyf-ı Nigar*, Tahran 2005, s. 8.

³ Devlet Abadi, *a.g.e.*, s.26.

Burası ayrıca tarih boyunca merkezkaç güçlerin ve çeşitli dini grupların sığınma mekânları olarak da kullanılmıştır. Merkez bölgeden bazı geçitler sayesinde kuzey ve güney yönünde ulaşım sağlanabilmektedir. Bu geçitler Salang, Şiber, Khavak, Hayber ve Kuşan geçitleridir.⁴

Hindukuş Dağlarının kuzeyi ortalama yüksekliğin 200 metreye kadar düştüğü verimli ovalarla kaplıdır ve Ceyhun Nehri'nin (Amu Derya) varlığı sayesinde rahatça tarım yapılabilmektedir. Zaten topraklarının sadece % 10'u tarıma elverişli olan Afganistan'ın en verimli arazilerinin %60'i bu bölgede yer almaktadır.⁵ Bu nedenle tarihsel olarak Afganistan'daki hâkimiyet mücadelelerinin ekseriyeti bu bölge için verilmiştir. Özellikle 19. Asırda İndus Nehri çevresindeki verimli topraklarını İngilizlere bırakmak zorunda kalan Afganlar için kuzey bölgesi hayati önem kazanmıştır. Güneyin aksine kuzeyin dış dünya ile bağlantı kurması coğrafik nedenlerle daha kolay olmuş ve Eskiden Güney Türkistan da denilen Kuzey Afganistan'daki yerleşik halklar ile Orta Asya halkları arasında temas hiç kesilmemiştir. Afganistan'ın denize sınırı bulunmamaktadır. Büyük ve küçük önemli nehirlerle sahip olan Afganistan, sahip olduğu suların çok azını kullanabilmektedir. En önemli nehirler: Ceyhun Nehri (Amu Derya), Hilmand Nehri, Hirman Nehri, Murgab Nehri, Kökçe Nehri, Bağlan Nehri ve Pencşir Nehridir.⁶

B. 1973'e Kadar Afganistan'ın Siyasi Tarihi

1- Eski Devirlerden İlk İslam Devletine Kadar Afganistan

Afganistan, İran, Hindistan gibi komşularına nazaran oldukça geç bir dönemde tarihsel çağlara girmiştir. Protohistorik⁷ açıdan tarih MÖ 7. Asırda başlar. Bizzat Afganistan'a ait yazılı kaynaklar ise MÖ 330-30 Helenistik Çağ'dan daha geriye gitmemektedir. Yunan-Pers literatüründe Afganistan'ın kuzeyi Baktria, (Persçe Baχtri-باختر) batısı Aria (Persçe Hārāiva-هرايو), güneyi Araxosia, Doğusu ise Gandhara olarak anılmaktadır. Elbette ki bu bölgeler günümüz Afganistan sınırlarını aşmaktadırlar. Baktria hem Kuzey Afganistan'ı hem de

⁴ Mir Mohammad Sıdıq, Farhang, **Afganistan Der Panc Karnı Ahir**, Tahran, Mohammad Ebrahim Afganistanı yayını evi.19. baskı, 2008.s.31.

⁵ Devlet Abadi, **a.g.e.**, s. 42.

⁶ Farhang, **a.g.e.**, s. 32.

⁷ Ön Tarih anlamına gelen bu terim, kendisine ait bir yazılı kaynağa sahip olmasa da başka uygarlıklardan alınan bilgilerle tarihsel çağlara girmiş ülkeler içinde kullanılmaktadır.

günümüzdeki Özbekistan ile Türkmenistan'ın güneyini içermektedir. Gandhara aynı zamanda modern Pakistan'ın batısını da kapsamaktadır vb.

Afganistan muhtemelen MÖ 559-530 Büyük Kyros devrinde Pers idaresi altına girmiştir. Pers hükümdarı I. Dara'nın Behistun ve Nakş-i Rüstem'deki yazıtlarında bu günkü Afganistan'ı oluşturan satraplıklar hakkında bilgi verilmektedir. Dara'nın, hâkim olduğu ülkeleri sayarken Baktria (Baçtri) ve Aria (Hārāiva) gibi satraplıkları da anmaktadır.⁸ Bu yazıtlar Afganistan hakkında antik kaynaklarda bilinen en eski atıflardır. Persler dönemi Afganistan hakkında diğer bir önemli kaynak da ünlü Yunan tarihçi Herodotos'tur. Herodotos'a göre Perslerin XII. Satraplık bölgesi olan Baktria ödediği 360 talant gümüş vergiyle Hint satraplığından sonra İran'ın doğusunda en fazla vergi veren bölgedir. Horasan, Parthia ve Aria (bugünkü Herat) ülkelerini kapsayan XV. Satraplık ise 300 talant ödemektedir.⁹ Herodotos'un verdiği bu rakamlar Baktria'nın sahip olduğu insan gücü ve zenginliği açığa vurgulamaktadır. Pers devrinde Baktria, Perslerin problem yaşadıkları toplulukları sürgün ettikleri bölgelerden biri olmuştur. Persler Miletos'u kuşattıklarında halkın teslim olmaması durumunda oğullarını iğdiş etmekle kızlarını da Baktria'ya göndermekle tehdit etmişlerdir.¹⁰ Gene Herodotos'un anlatımına göre Persler Libyalı bir kabile olan Barkaları, Baktria'ya sürmüşlerdir.¹¹ Bu anlatılar Afganistan'ın Persler döneminde de etnik bir havuz görünümü kazandığını göstermektedir.

Daha sonra Makedonyalı İskender'in Fetihleri söz konusu olmuştur, kurulan yeni kentlere Yunan ve Makedon ailelerinin göçü Selevkoslar tarafından da teşvik edilmiştir.¹² Asya içlerine yerleşmeye gelen bu Yunanlılara katoikoi denilmiştir.¹³ Ne kadar Yunanlının Afganistan'da kurulan şehirlere yerleştiği bilinmemekle birlikte sayının on binler civarında olması muhtemeldir. Helen-Makedon krallığı Afganistan topraklarında aşağı yukarı 200 sene egemen olmuştur.¹⁴ MÖ 130'dan itibaren Afganistan'a göçebe kavimlerin hâkim olduğu 100

---

⁸ Tolman, **A Guide to the Old Persian Inscriptions: Behistun II, 6, Naqshi Rostam a2**, American Book Company, New York, 1893, s. 54.

⁹ Herodotos, III, 92-93 **The History of Herodotus**, Parallel English/Greek, tr. G. C. Macaulay, Macmillan, London, 1890.

¹⁰ Herodotos, VI, 9.

¹¹ Herodotos, IV, 204.

¹² Arrianos, III, 4,5 Arrianos, **İskender'in Seferleri**, Çeviren: Meriç Mete, İdea Yayınları, İstanbul, 2005.

¹³ Richard Frye, **Orta Asya Mirası**, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009, s. 112.

¹⁴ A.B.Bosworth, **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri, Fetih ve İmparatorluk**, Dost yayınları, Ankara, 2005, s.196.

yıllık bir dönem başlamış ve Yunan hâkimiyeti tamamen sona ermiştir.¹⁵ Bu dönem Afganistan'ın parçalanmış halde olduğu bir dönemdir, bu parçalı yapıya son verenler ise Kuşanlar oldu.¹⁶ Kuşanların MS 30'dan itibaren Afganistan'ın kuzey doğusuna hâkim oldukları kesin olmakla birlikte Herat ve Batı Afganistan topraklarını yönetip yönetmedikleri kesin olarak bilinmemektedir.¹⁷ Muhtemelen Kuşanlar devrinde batı ve Güney Afganistan (Arakhosia) Parthların egemenliğinde kalmaya devam etmişti.¹⁸ Bazı idealara göre, Türkler bölgede daha önce devletkurmuş olsalar da, Afganistan'da bilinen en eski Türk Devleti(MS 30)Kuşanlar olmuştur.

Kuşanlar devrinde Afganistan'da Yunan kültürü tamamen silinmemekle birlikte geri plana çekilmiştir. Bu değişim sikke tiplerinden de izlenebilmektedir. Kuşanlar öncesinde Hellenistik sikkeler ve onların kötü kopyaları kullanılmaya devam edilmesine rağmen; Kuşanlar devrinde üzerlerinde Türkleri andıran giysi ve çizmeler giymiş ayakta duran hükümdar figürlerinin yer aldığı yeni tipte sikkeler kestirilmiştir. Bu yeni sikkelerde Yunanca, Baktriaca ve Hint (Prakrit) dilleri birlikte kullanılmışlardır.¹⁹

MS 5. Asır ortalarından itibaren Afganistan ve çevresi yine bir Türk kavmi olan Akhunlar tarafından yönetilmeye başlamıştır.²⁰ Afganistan'ın kuzeyine ve eski Kuşan topraklarına hâkim olduktan sonra kendilerini Kuşanların mirasçısı kabul ederek, üzerlerinde “Kuşanların Büyük Kralı” yazılı sikkeler de kestirmişlerdir. Modern araştırmacılar genellikle başlangıçta Avarlara bağlı olduklarından yola çıkılarak Moğolca veya Türkçenin bir kolunu konuştukları varsaymaktadırlar. Akhunların yıkılmasının ardından MS 6. Asrın sonundan itibaren Herat, Kâbil, Belh gibi bölgelerde kendileri için Nezak unvanını kullanan Müslüman yazarların ise Türkşahîler adıyla andıkları birbirinden bağımsız küçük krallıklar kurulduğu görülmektedir. Bu değişim 6 ve 7. Asırda basılmış sikke tiplerinde bir farklılaşma yaşanmasından da takip edilebilmektedir. Bu dönemde sikkeler üzerinde Akhunların amblemi olan kanatlı boğanın yanı sıra üç hilalli figürler de yer almaya başlamıştır. 630 dolayında Baktria/Toharistan'ı

¹⁵ P. Bernard, “The Greek Kingdoms of Central Asia”, **History of Civilizations of Central Asia**, Volume II, Ed. J. Harmatta, Unesco Publishing, Paris 1996, s.110-113.

¹⁶ J.P. Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s.103.

¹⁷ Frye, **a.g.e.**, s.144.

¹⁸ Roux, **a.g.e.**, s.104.

¹⁹ B. N. Puri, “The Kushans” **History of Civilizations of Central Asia**, Volume II, Ed. J. Harmatta, Unesco Publishing, Paris 1996, s. 257-258.

²⁰ Frye, **a.g.e.**, s.181.

gezen Çinli Budist hacı Hiuan-tsang, 27 feodal hükümdardan bahsetmektedir.²¹ İslâm kaynakları, özellikle de Biruni (973–1048) bu krallıkların Türkler tarafından kurulduklarını belirtmiş ve onları Türk-Şahiler olarak adlandırmışlardır.²² Birunî, Kabil Şahlığının ilk Türk hükümdarının adının da BarhaTegin (Barhatakîn) olduğunu yazmıştır. Kabulistan dışında Türk Şahîlerin bir kolu da Arapların Zabulistan adını verdikleri Gazne civarına hâkim olmuşlar buradaki krallara ise Rutbil denilmiştir.²³ Türk-Şahîler, 9. Asrın sonlarında Müslümanların Afganistan'ın tamamına egemen olmalarına kadar bölgeye hükmetmişlerdir.

2- Afganistan'da İslami Dönem

a- Arap Fetihlerinden Afganistan Devletine

Mekke'de doğan İslâm, çok kısa bir süre içinde Arap coğrafyasının dini hâline geldi ve Arapların eliyle yeryüzünde yayılmaya başladı. Araplar, Sasanilerle Nihavend'te yaptıkları bir ölüm-kalım savaşı sonucunda İran'ı fethetmeyi başardılar. Ancak son Sâsâni Şahı olan Yezdigerd III'ü ele geçiremediler.²⁴ Afganistan (Horasan) bölgesine çekilen Yezdigerd burada Araplara karşı bir direniş cephesi kurmaya çalışarak, Türklerden, Çinlilerden de yardım istemişti. Tehlikenin sona ermesi için Araplar Yezdigerd'i ölü veya sağ olarak mutlak ele geçirmek gerektiğine karar vererek peşinden yeni birlikler yolladılar. Böylece Araplar, Khuistan olarak adlandırdıkları Herat ve civarı ile Sicistan (Seistan) olarak isimlendirdikleri Kandahar çevresine ilk kez h.18 (639) veya h.21'de (641) de ulaşarak yerel hükümdarlarla çeşitli antlaşmalar yaptılar. Ancak bu antlaşmalar Halife Ömer'in ölümüyle (644) birlikte bozuldu ve koşullar eski hâline döndü. Yezdigerd'i yakalamak için gönderilen yeni kuvvetler Afganistan'a ulaştıklarında Yezdigerd'in Merv civarında kendi valilerinin ihanetine uğrayarak öldürüldüğü haberi geldi (Bu olayların İskender döneminde Dara III'ü yaşadıkları ile paralelliği hayret vericidir). Son Sâsâni Şah'ının ölümünden sonra artık Araplarla savaşmak istemeyen Toharistan, Sicistan, Zabulistan (Gazne), Herat gibi bölgelerin yerel hükümdarları

²¹ B.A. Litvinsky, M.Z. Zamir Safi, "The Later Hephthalites in Central Asia", **HCA**, Volume III, Ed. B.A. Litvinsky, Unesco Publishing, France, 1996, s.176.

²² Birunî, **Alberuni's India**, Orton Library, USA, 1971, XLIX, s.11.

²³ İnyetullah, Shahrani, **Tarihçe-yi Akvam der Afghanistan**, Kabil 2009, s.55.

²⁴ Arapların İran'ı fethi için bkz: Sivrioğlu, Ulaş Töre, "İlk İslam Fetihleri ve Sâsâni Devleti'nin Çöküşü", **Turkish Studies**, Volume. 10/9 (2015), p. 398-428.

Arap egemenliğini kabul ettiklerini açıkladılar.²⁵ Araplar çeşitli antlaşmalar yaparak bu kentlerden cizye toplamaya başladılar. Görünüşte tüm Afganistan coğrafyası Arap egemenliğini kabul etmekteydi ancak, bir din olarak İslâm'ı kabul edenler oldukça sınırlıydı. Arapların, Afganistan'da ve Maveraünnehir'de ki ilk fetihleri zamanında uyguladıkları politikanın sertliği ve yerel dinlere karşı tutumları İran-Afganistan-Türkistan'daki yerel halkı onların egemenliğine karşı sürekli isyan etmelerine yol açtı. İslâm Halifeliğinin Afganistan'a hâkim olması hiç kolay olmadı. Araplara karşı en büyük direnişi, Arapların çoğu kez aynı soydan olduklarını söyledikleri Türk ve Heytal (Eftalit) hanları gerçekleştirmişti. Emeviler devri boyunca Araplar, yerel kabilelerin ve kralların isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldılar. Kentler sürekli el değiştirip durdu. Nihayet sadece askeri harekâtla Afganistan'da gerçek anlamda hâkimiyet kuramayacaklarını anlayan Araplar, Asırlar önce Helenlerin yaptığı gibi Afganistan'ı kolonize etmeye karar verdiler.²⁶ 671'den itibaren Basra ve Kufe'den getirdikleri 50 bin kişiyi (daha doğrusu aileyi) Merv, Herat, Belh ve Cuzcan (Guzgan) gibi kentlere yerleştirerek bölgenin demografik yapısını değiştirdiler. Artık Afganistan'da Arap nüfusu ciddi boyutlara erişmişti. Sadece Guzman'da 20 bin Arap yaşamaktaydı ve bunlar "Horasan'ın en zengin Araplarıydılar. Ancak ilk Müslüman göçmenler Arap olmakla birlikte onları bir süre sonra Müslüman İranlılar izlemeye başladı. Böylece Afganistan ve Orta Asya'da Müslüman kimliği başlangıçta Arapları akla getirmekteyken; zaman içinde Farslarca temsil edilmeye başlandı. Bu değişimin en somut göstergesi Tacik adının anlamında yaşanan değişim idi. Başlangıçta İranlılar tarafından Araplara verilen bu isim (Tazig) sonradan Müslümanları ve en nihayetinde Orta Asya-Afganistan coğrafyasındaki Farsça diyalekti konuşan toplulukları tanımlar olmuştu."²⁷

İslâm egemenliği Afganistan'da 9. Asır ortalarından itibaren istikrar kazandı. Bunu da başaran Araplar değil İranlı Müslümanlar oldu. Abbasîlere görünüşte bağlı bir hanedan olan Tahiriler Herat'ı Afganistan'ın batı kısımlarını ve şu veya bu ölçüde Halifelik adına yönetmeyi başarmışlardı. Öte yandan, Afganistan'da İslâm egemenliği Tahirileri yıkarak onların yerini alan ve görünüşte Abbasîlerin peyki olan gene İran kökenli Saffari²⁸ hanedanı zamanında gelişme gösterdi. Asıl merkezleri İran olan Tahirilerin aksine Saffarîler

²⁵ Roux, **a.g.e.**, s.178.

²⁶ Frye, **a.g.e.**, s.113.

²⁷ Arapların İran'ı fethi için bkz: Sivrioğlu, Ulaş Töre, "İlk İslam Fetihleri ve Sâsâni Devleti'nin Çöküşü", **Turkish Studies**, Volume. 10/9 (2015), p. 398-428.

²⁸ Kurucuları Yakub b. Leys'in asıl mesleği bakırcılık (saffar) idi.

Afganistan'ın güney batısındaki Zerenc'i kendilerine merkez edinmişlerdi.²⁹ Saffari Devletinin kurucusu Yakub b. Leys, Zerenc'in yerlisi bir Fars olmasına karşın dönemin usulü gereği Arap kabilelerinden birinin (Beni Kinane³⁰) mevalisi idi.

Dönemin manzarası Afganistan coğrafyası için gerçek bir kaos ve sonu gelmez savaşıardan ibaretti ve bu mücadelede Yakub haricindeki liderler pragmatik tavırlarıyla sürekli taraf değiştirip durmakta ve eski düşmanlarıyla bir araya gelmekteydiler.³¹ Sonuç olarak Afganistan'ın önemli bir kısmında egemenliğini kuran Saffariler 11. Yüzyılın başlarında Samanilere yenildiler. İslâm egemenliğinin kalıcılaşmasının Saffarilerle başladığı kabul edilebilir. Buna karşın Afganistan'ın İslâm halifeliğine tabi olması nüfusun tamamen Müslüman olduğu anlamına gelmemekteydi. Halkın İslamlaşması birkaç asır daha süren bir değişim sonucunda gerçekleşti.³²

Saffarilerin Samanilere yenilmesiyle Samani devri başlamış oldu. Samaniler, İslâm ve Afganistan tarihi için üzerlerinde hak ettikleri ölçüde durulmayan önemli bir hanedandır. Ailenin Afganistanlı (Belh), veya Maverâünnehirli (Tirmiz veya Semerkand) kökenli olduğuna dair türlü rivayetler vardır.³³ Aile reisi Sâ mân, 720 dolaylarında Müslüman olmuş ve birçok İranlı gibi Abbasiler devrinde hızlı biçimde bürokraside yükselmişti. 800'lü yılların ortasında Sâ mân'ın soyundan gelenlerin Semerkand, Fergana, Şaş (Taşkent) ve Herat'ta vali veya komutan olarak görevlendirildiğini görüyoruz.³⁴ 875 yılında bağımsızlıklarını ilân eden Samanilere, Abbasiler karşı çıkmamış ve hatta bağımsızlıklarını tanımışlardır. Samanîler İsmail döneminde Afganistan'da Saffari topraklarını fethetmeye başladılar ve onun oğlu Ahmed hemen hemen bu fethi tamamladılar. Buna karşın Samanîlerin İslâm egemenliğini Afganistan'ın tamamına yaydıkları söylenemez. Tam aksine, Hindukuş Dağları'nın güneyinde Hindu prenslikleri bu dönemde Müslümanların iç savaşlarından yararlanarak kuvvet kazanmaya ve Gazne civarına dek sokulmaya başlamışlardı. Samanîlerin tüm fetihleri zaten Müslüman olan bölgeleri kapsıyordu ve bu nedenle onları gerçek anlamında gazi saymak çok zordu. Buna karşın Samanîler, İslâm'a en büyük fatihleri kazandıracak olan ince bir

---

²⁹ Shahrani, **a.g.e.**, s. 40.

³⁰ Adnânîler'e mensup büyük bir Arap kabilesi. (Benî Kinâne) بنو كنانة .

³¹ Erdoğan Merçil, "Saffarîler", **DGBİT**, Cilt Volume, ss.416-418.

³² Merçil, **a.g.e.**, ss.418-421.

³³ Shahrani, **a.g.e.**, s. 40.

³⁴ Shahrani, **a.g.e.**, s. 41.

misyonerlik politikası gütmekteydiler. Bölgede önemli ölçüde Türk'ü Müslüman olmaya ikna etmeleri tarihteki en önemli rolleri oldu. Bundan sonra Türkler bölgede önemli bir İslam gücü olarak yükselecekti. Samanîler, Abbasî halifelerini kendi kuklaları hâline getiren Büveyhilere karşı girdikleri rekabet yüzünden 10. Asrın ikinci yarısında zayıflamaya başladılar. Valiler kendi idare ettikleri şehirlerde birer birer bağımsızlıklarını ilân etmeye başladılar. Son hükümdarlardan II. Nuh olayları kontrol edemiyordu. Sonunda Taş adlı Türk komutanın devreye girmesi ile II. Nuh ile isyancı beyler arasında bir uzlaşma gidildi ve isyancı liderlerden Faik'in Belh'i, Ebu Ali'nin ise Herat'ı yönetmesinde anlaşıldı. Taş'ın kendisi de Horasan genel valisi olacaktı. Bu uzlaşma planı Afganistan coğrafyasında yeni bir iç savaş başlatmaktan başka bir sonuç vermedi. Zor durumda kalan II. Nuh son çare olarak Gazne hâkimi SebükTegin'den yardım istedi. SebükTegin de ona yardım amacıyla oğlu Mahmud'u gönderdi.³⁵ Bu genç adam isyancı valileri kısa süre içinde bozguna uğrattı ve II. Nuh tarafından Horasan valiliğiyle ödüllendirildi.³⁶ Horasan valiliğine getirilen bu genç adam ileride Afganistan coğrafyasını ve Hindistan'ı titretecek Gazneli Mahmud (Mahmud el Gaznevi) olarak anılacak kişiden başkası değildi.

Gazne Devleti, Kuşanlar'dan beri geçen uzun asırlar boyunca sürekli olarak komşularının etkisi ve idaresi altında kalmış olan Afganistan'ın yeniden bir güç merkezi olmasını ifade etmektedir. Gazne Devleti, Afganistan'da Türk ve bazı Peştun kabilelerinin ittifakından doğmuş başarılı bir proje olarak da görülebilir. İdarî kadroda ise Karluk kökenli Türkler baskın durumda olmakla birlikte, Türk idari kadronun Orta Asya'da daha önce kurulmuş Türk devletlerinden farklı bir kültürel muhteva taşıdığı görülmektedir.³⁷ Bunlar Orta Asya savaşçı Türk geleneğinden bir şey kaybetmemekle birlikte, Samanî Devletine uzun süre hizmet etmeleri nedeniyle Arap/Fars kültürüne de aşina olan kozmopolit Türklerdir ve bu özellikleri ile de Afganistan coğrafyasını yönetebilme yeteneğine sahip olmuşlardır.³⁸

Gazne Devletinin, Afganistan'ın farklı etnik grupları arasında birliği sağlamak için kullandıkları temel ideoloji Sünni İslâm olmuştur. Gazneliler genellikle Hindistan'da İslâm egemenliğini ilk adımlarını atan güç olarak tanınırlar.³⁹ Bu doğru olmakla birlikte aslında

---

³⁵ Shahrani, **a.g.e.**, s. 42.

³⁶ Ahmad, Khwajah Nizamuddin, **Tabakat Akbari**, cilt I, Bepstist Meshin, Kalkutta, 1913, ss. 6-7.

³⁷ Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, s.8.

³⁸ Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, ss. 8-9.

³⁹ Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, s.7.

eksik bir bilgidir. Zira Gazneliler sadece Hindistan içlerine yaptıkları seferlerle bu alt kıtada İslam'ın yayılma sürecini başlatmamışlar; Arap fetihlerinin ve daha sonraki Müslüman devletlerin bir türlü tamamlayamadığı, Afganistan coğrafyasının tamamen İslamlaşması projesini de sona erdirmişlerdir.⁴⁰

Gazne Devletinin iyice zayıflaması ve yıkılması ile Afganistan coğrafyasının büyük bölümü Gurluların eline geçti.⁴¹ Gurlular, Garcistan da denilen Herat'ın doğusundaki dağlık bölgede yaşayan Roma'nın sonunu getiren Germanlerle karşılaştırılabilir savaştı ve baş eğmez kabilelerdi. Bu savaştı halkın kökenleri ve kimlikleri bu günde Afgan tarihçileri arasında bir tartışma konusudur. İranlı veya Arap kökenli olduklarına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır.⁴² Gurlular kendi yaşadıkları bölgede şeklen Gazne Sultanlığına bağlı olmakla birlikte içişlerinde daima bağımsız hareket etmekteydiler.⁴³ Başlangıçta melik unvanı kullanan Gur liderleri, Gazne Sultanı Behram Şah'ı yenen Seyfeddin Suri'den itibaren "sultan" unvanını aldılar.⁴⁴

Selçuklu ve Gazne devletini dağılmasıyla güçlenen bir diğerk hükümdarlık da Harezmsahlardı. Harezm, Aral Gölü'nün güneyinde Seyhun ve Ceyhun Nehirlerinin döküldüğü bereketli, havzaya eskiden beri verilen isimdi ve en önemli kenti Ürgenç'ti. Harezmsah ise eski çağlardan beri tıpkı Firavun veya Sezar gibi bu ülkeyi yönetenlere verilen bir unvandı. Sâsâniler ve ilk İslâm fetihleri zamanında burası İranî ve Türkî halkların birlikte yaşadığı bir ülkeyken zaman içersinde tamamen Türklerin egemenliği altına girmişti. Ancak Türkler de kağan yerine eskiden beri halkın alışageldiği Harezmsah unvanını kullanmaya devam ettiler. Hulasa tarihteki son ve en meşhur Harezmsahlar Türktüler.⁴⁵ 13. Yüzyılın başlarında Muhammed Harezmsah, İslâm dünyasının en büyük adamıydı. Halifenin övgülerine en fazla mazhar olan, İslâm'ın kılıcı ve koruyucusu dünyanın en zengin ülkesinin hâkimi idi. Harezmsahların sınırları Azerbaycan'dan İndus Nehrine kadar uzanmaktaydı. Bütün bunlar bir hata nedeniyle hiçi hiçine heba edilecekti. Ve bu hata sadece Harezmsahların değil bütün bir Halifelik'in yıkılışıyla sonuçlandı. En azından birçok tarihçi böyle düşünüyor. Alaeddin

⁴⁰ Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, ss- 11-20.

⁴¹ Shahrani, **a.g.e.**, s.119.

⁴² İqtidar Husain Siddiqui, "Gurlular", **DiA**, Cilt XIV, s.207.

⁴³ Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, ss. 36-40.

⁴⁴ Shahrani, **a.g.e.**, s.120.

⁴⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlar Devleti Tarihi**, TTK, Ankara,2000,ss.147-161.

Muhammed Harezmsah'ın gereksiz yere Moğollara kafa tutması ve onları savaşa kışkırtması hakkında genel olarak düşünölen budur.⁴⁶

Alaeddin Muhammed Harezmsah kendi imparatorluğunu kurarken çağdaşı bir başka lider 1206 tarihinde yapılan Kurultayda Cengiz Kağan adını alan Timuçin de kendi bozkır imparatorluğunu kurmaktaydı. Başlangıçta bu ikili arasında hiçbir olumsuz ilişki olmadığı gibi her ikisi de kendi işiyle ilgileniyor gibiydi. Cengiz Kağan o dönemde Müslömanlar için saygın bir isimdi zira Maveräünnehir'i 'kâfir' Karahitaylardan temizlemişti. Müslömanlara değer veriyor ve onlara baskı uygulamıyordu. Gerçi bütün dinlere saygılı olmak bir Moğol geleneği idi ve Cengiz de geleneğin emirlerinden başka bir şey yapmıyordu. Sonuçta Müslömanlar için sempatik bir konumdaydı. Hatta iyi bir ticaret ortağıydı ve Müslöman tacirlere her türlü koruma ve desteği sağlamaktaydı.

Alaeddin Muhammed Harezmsah ile Cengiz arasında bir ticaret antlaşması dahi imzalanmıştı. Cengiz Kağan, Alaeddin Muhammed Harezmsah'a bir mektup göndermiş ve ona "ben doğunun hâkimiyim, sen de batının" demişti.⁴⁷ Bu açıkça herkes kendi işine baksın anlamına gelmekteydi. Ancak bu mektuplaşmalar esnasında Harzemşah'ın bazı ayrıntılara takılmasıyla ilk sorunlar ortaya çıktı. Bu esnada Merkitler ile Moğollar arasında yaşanan savaşı fırsat bilen Harezmsah, savaştan dönen yorgun durumdaki Moğol atlılarına Yıgur civarında ansızın saldırdı. Her ne kadar Moğol atlıları gecenin karanlığından faydalanarak bu saldırıdan zarar görmeden kurtuldularsa da bu garip olay Moğol sarayında şaşkınlık yarattı. Olan bitene oldukça soğukkanlı yaklaşan Cengiz Kağan meseleyi uzatmadı ve ilişkilerin eskisi gibi devam etmesine çalıştı. Ancak bu esnada tüm tarihi değiştiren bir olay vuku buldu. Çoğu Müslömanlardan oluşan 450 kişilik bir Moğol elçi ve tacir heyeti Otrar kentinde Harezm valisi İnalçık tarafından katledildi.⁴⁸ Bu mesele bu gün hâlâ aydınlatılamamış bir mevzudur. Müslöman kamuoyu dahi bu katliamı kınadılar.

Elçilerin katledildiği haberi 1219 senesinde Cengiz Kağan'a ulaştığında o da emrindeki ordulara Harezm'in istilası emrini verdi. Öte yandan Cengiz Kağan'ın Müslömanlara özel bir öfkesi olmadığını, fetihlerini bir din savaşı olarak görmediğini, hatta gerek ordusunda gerekse danışmanları arasında Müslömanları önemli görevlere getirdiğini de unutmamak

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.e., s.242.

⁴⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s.232.

⁴⁸ Kaynaklara göre bu Moğol elçiler Müslömandı. Kafesoğlu, a.g.e., s. 232.

gerekmektedir. Onun din adamlarına ve bozkır pirlerine duyduğu saygı Harezmşahların ‘Moğol kâfirlerine karşı kutsal cihat propagandalarını’ boşa çıkarmıştır. Abbasî Halifesi’nin bile gizlice Cengiz Kağan’la yazıştığını ve Bağdad’ı fethetme gayesinde olan Muhammed Harezmşah’a karşı Moğollara destek olduğu dönemin yazarlarınca iddia edilmiştir.

Şubat 1220’de Buhara, Mart ayında da Semerkand teslim oldu. 1222 yılına gelindiğinde Afganistan’ın tamamı Moğolların kontrolüne girmiş oldu.

Dünya tarihinde kronolojik olarak Cengiz Kağan’dan sonra gelen en büyük askeri lider Timur’dur. Timur, başlangıçta Çağatay Hanı olan adaşı Tuğluk Timur’un hizmetindeydi. Zaten hiçbir zaman resmi olarak bu hizmetten çıkmamıştır. O, Asya’nın en güçlü imparatorluğunu kurup, Rus steplerinden İzmir’e kadar uzanan fetihleri esansında dahi, doğrudan Cengiz Kağan soyundan gelmediği için Sultan, Han veya Kağan unvanını kullanmamış Emir unvanıyla yetinmiştir. Her ne kadar sahte ve abartılı bazı şecereler Timur’u, Cengiz soyuna bağlamaya çalışmışsa da o sadece damatlık (küregen) yoluyla Cengiz’in ailesiyle bağ kurabilmiş, Timur İmparatorluğunun resmi Hanı daima Cengiz soyundan biri olmuştur.

Tuğluk Timur’un ölümünün ardından Çağatay devletinde zorlukla bir arada duran birlik, hızlı biçimde çözülmeye başlamıştı. Dünya tarihini en ilginç devletlerinden birini inşa etmiş olan Çağataylıların egemenliği altında hakikaten birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan oldukça uyumsuz bir kütle bir arada yaşayıp gitmektedir. Bu hercümercin içinde düzeni sağlayabilecek tek unsurun demir yumruklu bir idareci olması şaşırtıcı değildir.⁴⁹ Nitekim on yıllar süren bir karmaşanın ardından Maverünnahr ve Afganistan coğrafyası, Timur nezdinde aradığı bu düzen sağlayıcıyı bulmuştur. Her ne kadar tarihçiler Timur’un zaferini onun acımasızlığıyla açıklamışlarsa da aslında Timur’un gerçek başarısı bizzat kendisinin, bulunduğu coğrafyadaki etnik çeşitliliğin kristalize olmuş bir örneği olmasındandı. Müslüman, ama Cengiz yasına da katı şekilde bağlı, Şeriata da Sofizme de aynı anda ilgili, Şiiliği de Sünniliği de yadsımayan, kentlerin öneminin farkında ama göçebe geçmişi ve kimliğini asla unutmamış bir lider olarak Timur, coğrafyasının bir sentezini temsil etmekteydi.⁵⁰

⁴⁹ Timur, **Tüzükat-ı Timur**, (Timur’un Günlüğü), İnsan Yayınları, Çeviren: Adan Aslan, İstanbul, 2010, ss.30-31

⁵⁰ **Tüzükat-ı Timur**, s. 54

15. Asrın sonlarına gelindiğinde Timurilerin eski parlak günlerinden geriye bir şey kalmamıştı. Ebu Said'in 1469'da esir düşmesinin ardından aile içinde yaşanan rekabet devletin fiilen parçalanmasına ve küçük hükümdarlıklara bölünmesine yol açmıştı. 1480 civarında her biri Timur soyundan gelen hükümdarlar şöyle sıralanabilir: Semerkand'ta Sultan Ahmed Mirza devletin eski merkezine hâkim durumdaydı. Fergana Vadisi'nde (Doğu Özbekistan-Tacikistan) Babür'ün babası Şeyh Mirza egemendi. Afganistan'ın kuzeyi'nde (Badahşan) yine kendini Sultan olarak isimlendiren Mahmud Mirza hüküm sürmekteydi. Kâbil'de Uluğ Mirza, Herat'da meşhur Hüseyin Baykara tahttaydılar. Ancak Timuroğullarının Orta Asya hâkimiyetinin sonu gelmekteydi; zira Ebu'lHayr Han'ın torunu olan Muhammed Şeybanî liderliğinde birleşen Özbek boyları onların egemenliğine karşı mücadeleyi yükseltmiş durumdaydılar.

Babür, Dönemin en güçlü hükümdarlarından biri olan Şeybani Han'la baş edemeyeceğini bildiğinden, Kâbil ve Kandahar'ı Özbeklere terk ederek Hindistan'a kaçar. Ancak Şeybani Han'ın da bu kadar güneye yayılmayı mantıklı bulmayıp geri çekilmesiyle Kabil'e yeniden hâkim olur. 1518'den sonra Babür, Kâbil'in doğu ve güneyindeki Afgan aşiretleri ile savaşa tutuşarak egemenlik alanını genişletmeye başlar.⁵¹ 1522'de Kandahar'a hâkim olan Afgan Argun ailesini kovarak bu kente bu sefer kesin olarak hâkim olur. Böylece müttefik olduğu Safevilerin elindeki Herat haricindeki tüm Afganistan Babür'ün idaresi altında birleşmiştir.⁵² Bu zaferlerin arkasındaki en büyük etmen Babür'ün askerlerinin çağın modern silahları olan tüfek ve toplarla donanmış olmasıdır. Pek çok tarihçi 16. Asrı "barut ve ateşli silahlar çağı" olarak nitelmiştir.⁵³ Gerçekten de gerek Osmanlı gerekse Safevîlerin başarılarında olduğu gibi Babür Devleti'nin başarısının arkasında ateşli silahların mühim bir etkisi olmuştur.

⁵¹ Khwajah Nizamuddin, Ahmad, **Tabakat Akbari**, cilt II, Bepstist Meshin, Kalkutta, 1931, SS. 1-7.

⁵² Khwajah Nizamuddin, **a.g.e.**, s.9.

⁵³ Bu dönemde İslâm dünyasına hâkim olan üç büyük güç, yani Osmanlılar, Safevîler ve Bâbürlü, tarihçiler tarafından "ateşli silahlar veya barut imparatorlukları" olarak anılmaktadır (M .G .S. Hodgson, İslâm'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih, **Ateşli Silah İmparatorlukları ve Modern Devirler**. Cilt II. Çeviren: Tercüme Kurulu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, Douglas Streusand, **Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safevids and Mughals Westview Press**, Philadelphia: 2011, Stephen Dale, "India under Mughal Role", **The New Cambridge History of Islam**. Volume III. Edited by David O. Morgan and Anthony Reid, Cambridge University Press, Cambridge and New York: 2011).

3. Afganistan Devleti (Peştun Aşiretleri)

a- Ahmed Durranî (1747-1773) ve Afgan-Sadozay Krallığının Kuruluşu

Ahmed Dürranî günümüz Afganistan'ın kurucusu olarak kabul edilmekte ve Afganlar arasında "Baba" ünvanıyla anılmaktadır. O dönemde Abdalî adını kullanan aşiretin önemsiz bir kolu olan Sadozay boyunun lideri Zaman Han'ın oğludur ve 1723'te Herat veya Multan'da doğmuştur.⁵⁴ Gençken Galcay aşireti ile yapılan savaşlarda esir düşerek Kandahar zindanına atılmıştır. Hapisteyken Nadir Şah'ın ordusu kente girmiş ve Galcalılara karşı Abdalîleri destekleyen Nadir Şah tarafından serbest bırakılmıştır. Uzun yıllar boyunca Nadir Şah'a hizmet ettikten ve Mazenderan valiliği görevinde bulunduktan sonra 1747'de Nadir Şah'ın ölümüyle Kandahar'a gelmiş ve Peştun Meclisi (loya jirga) tarafından tüm Afganların lideri ilân edilmiştir.⁵⁵ Loya Jirga onun adını da değiştirerek kendisine ve aşiretine Durr-i Durranî (inciler incisi) ismini vermiştir. Bu olayla Afganistan'da Asırlar süren Türk hâkimiyeti sona ermiş ve Peştunların dönemi başlamıştır. Bundan sonraki 100 sene boyunca Durranîler Afganistan'ın kaderine hükmedeceklerdir.⁵⁶

Dost Muhammed Han başa geçtiğinde Sihler en büyük tehlike durumuna gelmişlerdi. 1818'de Sihler, Keşmir'deki kentlerden Afgan valileri kovmuşlar, böylece Afgan krallığı iyice küçülmüş ve bugünkü sınırlarına bir nebze daha yaklaşmıştı.⁵⁷ Sihlere sığınmış olan Sadozaylardan devrik Şah Şüca da tahtını geri alma derdindeydi ve bu amacına erişmek için Sihlerden yardım istemekten çekinmemişti. Sihlerin lideri Rancit Singh yardım teklifini çok ağır şartlarla kabul etti ve karşılığında Peşaver'i istedi. Rancit Singh'in diğer isteği oldukça ilginçti ve aradan kaç asır geçerse geçsin bazı meselelerin güncelliğini koruduğunun kanıtıydı. Raca, 800 yıl kadar önce Gazneli Mahmud'un Somnat seferinde yanında götürdüğü saray kapıları geri istiyordu. Şartları kabul eden Şah Şüca 1834 başlarında Sihlerin desteğiyle Kandahar'ı kuşattı ancak almayı başaramadı. Buna karşın antlaşma gereği Sihler Peşaver'i aldılar.

Peşaver'in kaybıyla galeyana gelen Afganların heyecanından yararlanmak isteyen Dost Muhammed Han cihat ilân etti. Türkistan da dâhil birçok yerden gönüllüler gelerek (100 bin

⁵⁴ Vartan Gregorian, *Zuhur Afganistan Navin*, İrfan Yayınevi, Çeviren: Ali Alimi Kermani, Tahran, 2009, s.68.

⁵⁵ Gregorian, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁶ Atayi, M. İbrahim, *Tarih-i Muasır Afganistan*, Çeviren: Cemilrahman Kamgar, Mayvand yayınevi, Kabil, 2002, ss. 55-58.

⁵⁷ Gregorian, *a.g.e.*, s. 74.

kişi) onun emrinde toplandılar. Böylece Dost Muhammed Han, Sihlerden destek alan rakibi Şah Şüca'yı inançlı kitlelerin nazarında zor durumda bırakmış olmaktaydı. Ancak cihatçılar çok kısa bir süre içerisinde birbirlerine düşerek dağıldılar. Hatta Dost Muhammed'in kendi kardeşleri dâhi Sihlerin tarafına geçtiler. Birlikleri zayıflamasına rağmen Dost Muhammed Han kardeşiyle ittifak kurmuş olan Sihleri Hayber Boğazı'nda yenilgiye uğratmayı başarmıştır. Afganlar için büyük bir moral sağlayan bu zaferle, Peşaver kaybedilmiş olsa da Kâbil'in işgali önlenmiş olmaktaydı.⁵⁸

Dost Muhammed'in 24 oğlu vardı. Bunlar arasına en etkin olanı Birinci Afgan-İngiliz Savaşı'nda yeteneklerini göstermiş olan Ekber Han 1845'te genç yaşta ölmüştü (kimilerine göre babası tarafından zehirlenmiştir). Dost Muhammed, oğullarından Şir Ali Han'ı veliaht ilân etmişti. Nitekim Şir Ali Han, babasının ölümünden sonra ciddi bir muhalefet olmadan tahtta çıktı. Ancak İngilizler, onun emirliğini tanımak için aceleci davranmadılar. İngilizlerin Şir Ali'yi tebrik etmekteki tereddüdü, Emir'in kardeşleri arasında tahtı ele geçirme hülyalarının doğmasına ve ayaklanmalara yol açtı. Böylece Afganistan'da yeniden kelimenin mecaz ve gerçek anlamıyla bir "kardeş savaşı" başlamış oldu.⁵⁹ İsyancılar arasında en önemli figür Şir Ali'nin kardeşlerinden, Afzal Han ile sonradan Afgan emiri olacak oğlu Abdurrahman idi.⁶⁰ Afganistan'ın kuzey vilayetlerinden ve Türkistan hanlıklarından destek alan isyan büyürken; İngilizler birdenbire Şir Ali'yi tahtta çıkıttıktan yedi ay sonra tebrik ettiler ve babası zamanındaki dostluğun devam etmesinden yana dileklerini sundular. Şir Ali Han da bu dostluğun devamından yanaydı; ancak O, isyancı kardeşlerine karşı İngilizlerden teknik yardım ve 6.000 modern tüfek de istemekteydi. İngilizler bu isteğe olumsuz cevap verdiler. İngilizlerin olumsuz cevabı ayaklanmaların daha da artmasına yol açtı.⁶¹ 1867'de Afzal Han Türkistan'dan gelen yardımla Kâbil'i ele geçirip kendini Emir ilân etti. 1866 yılına uzayan çatışmalar sonucunda Şir Ali Han'ın elinde sadece Herat kalmış geri kalan bölgeler Afzal Han ve Abdurrahman'ın kontrolü altına girmişti. Çaresiz durumda olan Şir Ali Han İngilizlerden yardım istedi; ancak onlar bu savaşa karışmayacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine Şir Ali Han Ruslarla temasa geçti. Ancak Ruslar o esnada Semerkand'ı yeni aldıklarından henüz Afgan siyasetine karışmak istememekteydiler. Bu esnada Afzal Han'ın ansızın ölmesi ile

---

⁵⁸ Atayi, **a.g.e.**, ss. 104-110.

⁵⁹ Atayi, **a.g.e.**, ss 133-137.

⁶⁰ Atayi, **a.g.e.**, s. 138.

⁶¹ Atayi, **a.g.e.**, s.139.

isyancılar lidersiz kaldılar. Şir Ali yeniden duruma hâkim oldu ve beş yıl süren iç savaşı bitirdi.⁶² Afzal Han'ın oğlu Abdurrahman ise Ruslara sığınmak zorunda kaldı.

4. Modern Afganistan'ın Doğuşu

4.1- Abdurrahman Han (1880-1901)

1844 yılında doğan Abdurrahman Han, Dost Muhammed Han'ın torunu ve Afzal Han'ın oğluydu. Kuzeni Şir Ali'ye karşı verdiği uzun saltanat mücadelesi esnasında uzun yıllar Türkistan'da sürgün hayatı yaşamış ve ancak Şir Ali'nin ölümüyle ülkesine geri dönebilmişti.⁶³ Abdurrahman Han, bütün ömrünü Afgan aşiretlerinin güçlerini sınırlandırarak Afganistan'ı merkezi bir idare altında toplamaya adanmıştı. Bunu yaparken çoğu zaman da zalimâne bir yönetim izlediği doğrudur. Abdurrahman Han, merkezi idareyi güçlü kılmaya mücadelesini Afganistan'ın çok renkli kültürel dokusunu ortadan kaldırma çabasıyla da birleştirmiş bir liderdi. O güne kadar resmî anlamda dışlanmamış olan Kızılbaşlar, Şiîler ve Kâfiristan adıyla anılan dağlık ülkelerinde hâlen Pagan inançlarını sürdüren topluluklar Abdurrahman Han'ın baskısı altında ezildiler. O dönemde Afganistan'a bağlı olan Pencdeh Vadisi'nde yaşayan Türkmenler memnuniyetsizliklerinden İngilizlerden hatta Ruslardan yardım isteyecek duruma geldiler. Hazaralar etnik kıyımlara uğradı. Binlerce Hazara kadın ve çocuğu Kâbil ve Kandahar esir pazarlarına satıldı. Binlercesi İngiliz idaresindeki Quatta'ya (Kuvatta) kaçmak zorunda kaldı. Abdurrahman Han'ın topçuları tarafından Bamîyan Buddha'larının heykellerinin yüzleri parçalandı, "Kâfiriler" zorla Müslümanlaştırıldılar ve bölgenin adı Nuristan olarak değiştirildi vb.⁶⁴

Öte yandan Abdurrahman Han'ın bu müdahaleleri aslında dinî taassubundan ziyâde; merkezi ve tek kültürlü bir devlet yaratma maksadındandı. Bu amaç uğruna modernleşme ve merkezileşme karşısı Sünni Galcay aşiretlerinin de direnci kırılırken veya kuzeni İshak Han'ın ayaklanmasını bastırırken de benzer sertlikte bir politika güdülmüştü. Nitekim aşiret güçlerinin zayıflatılması için hükümdara bağlı gerçek anlamda merkezi bir ordu bu dönemde kuruldu. Eskiden olduğu gibi aşiret üyelerinin topluca orduya kaydolması geleneği terk

⁶² Atayi, a.g.e., s. 162.

⁶³ Gregorian, a.g.e., s. 165.

⁶⁴ Gregorian, a.g.e., ss. 166-167.

edilerek askerler birey olarak orduya alınmaya başlanmıştı. Hazara ve Tacikler de askere alınarak “ulusal” bir ordu sistemi kurulmaya çalışıldı.⁶⁵ Yol güzergâhları yenilendi, sulama sistemleri onarıldı, askeri sanayi geliştirildi ve kanun devleti olma yolunda adımlar atıldı. Batılı eğitime ilk kez yer verilmeye başlandı. Batılı tarzda ilk hastane açıldı. Serdarlar (Şehzâdeler) hanlar (aşiret liderleri)ve mollalardan müteşekkil bir tür danışma meclisi kuruldu. Ancak bu modernleşme çabası bile Afganistan’a özgüydü. Zira Osmanlıların ve İranlıların en önem verdikleri yenilikler olan demiryolları ve telgraf hatları Abdurrahman Han tarafından Afganistan’a sokulmadı. Afganlar bunları düşman güçlerin ülkeyi istila etmesini kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmekteydiler.⁶⁶

Afganistan’ın iç savaş yaşanmadan başa geçen nadir hükümdarlarından bir Habibullah Han’dır. Habibullah Han 1872’de babasının sürgünü esnasında Taşkent’e dünyaya gelmişti. Nasrullah Han, kendisini dine adanmış için siyasetle ilgilenmediğinden, Abdurrahman Han diğer oğlu Habibullah’ı ölümünden önce yerine vasiyet etmişti. Habibullah Han yavaş da olsa babasının reformlarını devam ettirdi. Yavaş hareket etmesi de babasının bir nevi vasiyeti idi.⁶⁷ Abdurrahman Han ıslahatların halk tarafından tepki çekmemesi için acele etmeden yapılması taraftarı olmuştur. Habibullah Han da babası gibi İngilizlerle iyi geçinmeye özen göstermişti. Ancak dönemin koşullarında bu o kadar kolay bir iş değildi. Durand Hattı ile Hindistan’da kalan Afgan aşiretleri sürekli isyan çıkararak İngilizleri uğraştırmakta ve her defasında Habibullah Han İngiliz dostluğu ile Afgan oymakları arasında sıkışıp kalmaktaydı. Başlangıçta onlara karşı mesafeli davranmış ve İngiliz yardımlarını kabul etmemişti.⁶⁸ Yine de sonuçta tercihini İngilizlerle anlaşma yolunda kullanan Habibullah Han 1905’te bir dostluk antlaşması imzalamış ve Hindistan’a ziyarette bulunmuştur. Hindistan’da büyük şölenlerle karşılanan Habibullah Han, İngilizlerin İslâm ülkelerindeki siyasetinin belirlenmesinde büyük rol oynamış olan meşhur devlet adamı Lord Kitchener tarafından farmason kulübüne bile alınmış, o güne kadar gönderilmeyen 400 bin sterlinlik yardım bir anda ödenmiş; ayrıca kendisine yıllık 160.000 sterlinlik bir yardım sözü de verilmiştir.⁶⁹

---

⁶⁵ Atayi, **a.g.e.**, ss. 185-187.

⁶⁶ Atayi, **a.g.e.**, s. 196.

⁶⁷ Atayi, **a.g.e.**, s. 202.

⁶⁸ Gregorian, **a.g.e.**, ss. 228-231.

⁶⁹ Atayi, **a.g.e.**, s. 205.

Bu esnada Afganistan'ın kaderinin derinden değiştirecek gelişmeler olmakta ve Orta Asya'da birbirini rakip olarak gören İngiltere ve Rusya arasında bir yakınlaşma yaşanmaktaydı. 1907 Reval görüşmeleri sonucunda iki lke Almanya karşısında bir ittifak kurmaya hatta Osmanlı topraklarını da aralarında blşmeye karar vermişlerdi. Bu antlaşma esansında Rusya Afgan içlerine karışmayacağına dair İngiltere'ye söz de vermişti. Böylece İngiltere Afganistan'ın iç içlerine müdahalede daha serbest bir alan kazanmış oldu. Bu antlaşma kesinlikle Afganistan'ın aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Eski şartlar altında Afgan hanları Rus-İngiliz rekabetini kendi çıkarları için kullanabilmekte ve bu sayede ülkelerinin bağımsızlığını korumayı başarabilmekteydiler. Oysa şimdi Afganistan Avrupa'da yaklaşan savaşta kader birliğine girmiş iki ortak arasında kalmış durumdaydı.

“Afganistan ve modernleşme” denilince şüphesiz akla gelen ilk kişi Emanullah Han'dır.⁷⁰ Seleflerinin attığı adımları daha öteye taşıyarak Afganistan'ın bağımsız ve modern bir ülke olarak dizayn etme projesi tam olarak başarılı olmasa da Emanullah Han, arkasında tarihsel açıdan önemli bir miras bırakmıştır. Emanullah Han, Habibullah Han'ın üçüncü oğlu olarak 1892'de doğdu. Daha serdarlığı döneminde Afganistan'da yenilik isteyen gençler onun etrafında toplanmıştı. Habibullah Han suikast sonucu öldürüldüğünde kardeşi Nasrullah Han kendini Afganistan Emiri ilân etmişti ancak ordu kesinlikle Emanullah Han'dan yanaydı ve onun tahta çıkmasını sağladı. Nasrullah Han, Habibullah Han suikastında parmağı olduğu gerekçesi ile tutuklandı ve iki yıl sonra da hapisnede öldü. Emanullah Han, babası zamanında İngilizlere gereğinden fazla yakınladığını düşünmekteydi. Onun döneminde Afganistan keskin bir politika değişikliğine giderek İngilizler aleyhindeki glerle işbirliğine yöneldi. Açıkçası dönem de buna çok uygundu.⁷¹ Her ne kadar İngiltere Dünya Savaşı'ndan zaferle ayrılmışsa da büyük bir enerji kaybına uğramış durumdaydı. İngiliz sömürgelerinde yoğun bir hareketlilik vardı. Hindistan'da İngiliz karşıtı hareket giderek güçlenmekteydi. Rusya'da devrim olmuş ve iktidarı alan Bolşevikler Müslüman Asya halklarını sömürgeci glere karşı kışkırtmaya başlamışlardı.

Bu ortamdan yararlanma yoluna giden Emanullah Han, Hindistan'daki anti-İngiliz hareketleri destekledi, Hindistan tarafında kalan Afgan aşiretlerine yaptığı yardımlar sonunda nc

⁷⁰ Süleyman, zmen, **Serdar Mahmud Tarzi ve Anıları**, Afgan Aydınlanmasının Mimarı, Türkiye iş Bankası Yayınları, İstanbul, 2003 ss. 169-72.

⁷¹ Atayı, **a.g.e.**, s. 205.

İngiliz-Afgan Savaşına yol açtı. Bu savaş esnasında İngilizler ilk kez Afganistan'da savaş uçakları -ve bazı iddialara göre kimyasal gaz- kullandılar. Kentlerin uçaklarca bombalanması ve Afgan askerleri arasında düzenin sağlanamaması savaşın kısa sürmesine ve her iki tarafında hemen ateşkes yapmasına yol açtı. Aslında Afgan ordusu geçmişte olduğu gibi bu savaşta da iyi idare edilememiş, komutanlar başlarına buyruk davranarak ordunun disiplinin bozmuşlardı. Afgan ordusunun zaaflarını gören aşiretler de İngilizlere karşı beklenen ayaklanmayı başlatmamışlardı. Öte yandan Afgan tarafının tüm zaaflarına rağmen, Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış olan ve Rusya, Türkiye Hindistan gibi bölgelerde büyük sorunlar yaşayan İngiltere de bu çatışmayı uzatmak niyetinde değildi. Ateşkes sonrasında yapılan beş maddelik Antlaşma sonucu İngiltere Afgan Emirliğinin "iç ve dış siyasetindeki tam bağımsızlığını" tanıdı.⁷² Emanullah Han da, İngiliz Hindistan'ındaki Afganlarına yardım etmeyi bıraktı. Buna rağmen genel dış siyasetinde Sovyetler Birliği ve genç Türkiye gibi o dönemde İngilizlerle çatışma halinde olan devletlerle yakınlaşmaktan çekinmedi. Afganistan ve Sovyetler Birliği birbirlerini tanıyan ilk devletler oldular. 1919 Haziran'ında bir Afgan heyeti Taşkent'e giderek burada bir Konsolosluk açtı ve İngilizlerle savaş halinde olan Bolşeviklere resmi temasları başlattı. Eylül 1919'da da Lenin'in emriyle bir Sovyet delegasyonu Afganistan'a giderek yeni rejimi İngilizlere karşı destekleme sözü verdi. Afganistan'da kurulan ilk devamlı elçilik binası da Sovyet delegasyonuna ayrılmıştı. 1921'de Afgan-Sovyet dostluk antlaşmaları imzalandı. Antlaşma sonucu Sovyetler Birliği, Herat, Mezar-ı Şerif, Meymene, Kandahar, Celalabad gibi kentlerde temsilcilikler açma hakkı kazandı. Buna mukabil Afganlar da St. Petersburg, Kazan, Semerkand, Merv gibi şehirlerde konsolosluk açma yetkisi elde ettiler.⁷³

Nisan 1923'te Afganistan tarihinin ilk anayasası ilân edildi. Anayasa (Ekber dönemini hariç tutarsak) Afgan tarihinde ilk kez Müslümanları ve gayr-i Müslimlerle eşit olarak kabul ediyordu. Peştun dilinde hazırlanan Anayasa çok gecikmeden diğer yerel diller de tercüme edildi. Afganistan'ın bu ilk anayasasında kadınlara yeni haklar tanınıyor, zorla çalıştırma ve kölelik yasaklanıyor, cinayetlerin kan parasıyla aklanması gibi geleneksel usuller terk ediliyordu. En radikal adımlar eğitim alanında atıldı. Fransızca dışında Almanca ve İngilizce eğitim veren okullar açılırken; okullarda karma eğitime geçildi. Yeni okulların hocaları

---

⁷² Atayi, **a.g.e.**, s. 207.

⁷³ Gregorian, **a.g.e.**, ss. 232-236.

Avrupa'dan ve Hindistan'dan getirilmişti.⁷⁴ Bu hareket mollalar tarafından “çocukların kâfirlere emanet edilmesi olarak yorumlanacaktı. Tepkilere rağmen Kraliçe Süreyya, kız çocuklarının okutulması için kız okulları açılmasını teşvik etti ve Afganistan'da kadınlara dönük yayın yapan ilk dergi olan İrşad-ı-Nisvan'ın çıkarılmasını sağladı.

Emanullah Han selefleri gibi reformların yarım kalmasını istemiyordu. O, Afganistan'ın gerçekten modern bir ülke konumuna erişmesinden yanaydı ve Mustafa Kemal'in Türkiye'si gibi radikal bazı reformlarla gerçekleştirmek niyetindeydi. Türkiye'yi örnek aldığını da gizlemiyordu. Avrupa gezisine çıktığı esnada Türkiye'yi de ziyaret etmiş, Mustafa Kemal'le şahsen görüşmüş ve onun reformlarını yerinde incelemişti.⁷⁵ Hatta Mustafa Kemal'i bazı konularda çekingen bile bulduğu söylenebilirdi. Örneğin yeni Türk rejiminin kadınlar lehine yaptığı reformları beğenmekle birlikte bunları yetersiz buluyor, kendi ülkesinde bu alanda daha radikal adımlar atmayı düşünüyordu. Türkiye'de kadın kıyafetleri ile ilgili bir yasa yokken; Emanullah Han, Afgan kadınlarının geleneksel giysisi çadur'un Kâbil'de giyilmesini yasakladı.⁷⁶ Yurt dışına kız öğrenciler gönderdi ve bunlara batılı okul formaları giydirtti. Çok kadınla ve çocuk yaştaki kızlarla evliliği engellemeye çalıştı. Bütün bunlar Afganistan'da mollalar arasında homurdanmalara yol açmıştı. Emanullah Han'ın Hıristiyan olduğu, şarap içip domuz eti yemeye başladığı söylentileri halk arasında yayılmaya başladı. Muhalefetin başını İngilizlerin koruması altında Hindistan'da bulunan Şor Bazaarlı Hazrat Sahib adlı ünlü din âlimi çekiyordu.⁷⁷ Mollaların desteğiyle 1924'te bir ayaklanma yaşandıysa da kısa sürede bastırıldı.

Öte yandan Emanullah Han'ın ve reformlarının bir numaralı düşmanı ne yakın akrabaları ne de mollalar ve aşiret reisleri idi. Asıl engelleyici unsur Afganistan'ın millî bir güç olarak ortaya çıkmasından rahatsız olan İngiltere'ydî. Emanullah Han aleyhinde propaganda yapan İngilizler, Kraliçe Süreyya Tarzî'nin⁷⁸ Avrupa'daki davetlerde giydiği Avrupaî kıyafetli

---

⁷⁴ Özmen, a.g.e., s. 173.

⁷⁵ Özmen, a.g.e., ss. 178-79.

⁷⁶ Özmen, a.g.e., s. 173.

⁷⁷ Asta Olesen, **Islam and Politics in Afghanistan**, Routledge, New York-London, 1996, s.162.

⁷⁸ Süreyya Tarzî. Kraliçe Süreyya kendi çağında “modern Afgan kadınının” sembolü olan bir ikonu. İslâm ülkelerinde kıyafet, özellikle kadın kıyafetleri her dönemde siyasal tartışmaların odağında olmuş, reformcu ve tutucu çevreler çoğu kez kendilerini kadın kıyafetleri etrafında dönen tartışmalarla konumlandırmışlardı. Kraliçe Süreyya'nın giyim tarzı da bu tartışmaların odak noktalarından biriydi. Ancak Süreyya Tarzî'nin salt görsel bir ikon olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kraliçe Süreyya, kadınların eğitimi ve haklarıyla yakından ilgilenen politik kimliğiyle de tanınıyordu.

resimleri çoğaltarak altına Farsça “eşinin nâpaklığından iftihar eden biri” yazıp Afgan mollalarına ulaştırmaktaydılar. Yurtdışına okumaya giden kızların resimlerini çoğaltıp Afganistan’ın dört bir yanına dağıtan da İngilizlerdi. Bu propaganda hayli etkili olmuş ve diğer birikmiş sorunlarla birlikte Emanullah Han’a karşı büyük bir ayaklanma çıkmasını ateşlemiştir.⁷⁹ Ayaklanmanın hızla yayılması karşısında Emanullah Han tüm reformlardan vazgeçtiğini ilân etmişse de isyancıları yatıştıramadı ve Ocak 1929’da tahtı kardeşi İnyatullah Han’a bırakarak Kâbil’i terk etmek zorunda kaldı. Ancak Mollalar, İnyatullah Han üzerine baskı kurarak onun da tahttan çekilmesini sağladılar. İnyatullah Han yerine Habibullah Kalakani adlı bir Tacik çete reisini Kâbil’e gelip tahta oturtular.⁸⁰

Emanullah Han’ın devrilişi ve Habibullah Kalakani’nin tahtta çıkışı aynı zamanda iktidarın Peştunlardan Taciklere geçmesini temsil etmekteydi ve Afgan halkının önemli bir bölümü bu durumdan memnun değildi. Aslında ayaklanmadan sorumlu tutulan İngilizler de aynı fikirdeydiler zira onlar da Afganistan tahtında Hindistan’daki Peştunları kontrol edebilecek bir Peştun’un oturmasını olmasını istemekteydiler.⁸¹ Tacik bir hükümdarın asla bu türden bir kontrolü sağlayamayacağı ve Afganistan’a hâkim ortadaydı. Sonunda mollalar ve İngilizler hükümdar ailesinden Nadir Han’ı başa geçirme konusunda uzlaştılar. Nadir Han 1919-1924 yılları arasında Emanullah Han’ın savunma bakanı olarak görev yapmış; ancak 1924 ayaklanması esnasında Peştun aşiretleri ile savaşmak istemediğinden görevinden kendi isteğiyle çekilerek Paris’e elçi tayin edilmiş, 1929’daki kargaşalık başladığında da ülkesine geri dönmüştü. Onun geri dönüşüyle Peştunlar hemen etrafında toplanarak ve “Beççe-yi Saka’nın” 9 aylık iktidarına son verdiler.⁸² Habibullah Kalakani teslim olmasına ve kendisine eman verilmesine rağmen eski bazı suçları bahane edilerek idam edildi. Böylece Afganistan’da Ahmed Şah Durrani’den bu yana kesintisiz şekilde devam eden Peştun egemenliğinde kısacık bir kesintiye yol açan adam ortadan kaldırılmış oldu.

Nadir Şah’ın merkezî idareyi güçlendirmek için attığı adımlar selefleri gibi onu da aşiret reisleri ile karşı karşıya getirdi. Emanullah Han zamanında sahip oldukları etkinliği yitiren Çarhi ailesi, Nadir Şah’a muhalefetin başını çekmekteydi. Çarhi ailesinin reisi olan Gulam Nebi, “hükümeti devirmek maksatlı girişimlerde bulunduğu” gerekçesiyle 1932’de idam

⁷⁹ Özmen, **a.g.e.**, s. 191.

⁸⁰ Özmen, **a.g.e.**, ss. 192-93.

⁸¹ Özmen, **a.g.e.**, s. 195.

⁸² Özmen, **a.g.e.**, s. 201.

edildi.⁸³ Bu olayı kabullenemeyen Gulan Nebi'nin oğlu, tutuğu adam 1933'te bir okul töreninde Nadir Şah'ı tabancasıyla vurarak öldürdü.⁸⁴ Nadir şah'ın oğlu Zahir, tahtta çıktığında henüz 19 yaşındaydı ve hükümdarlığının erken dönemleri amcaları Muhammed Haşim Han (1884-1953) ve Şah Mahmud Han'ın gözetimi altında geçecekti. Fiili idare 1945'e kadar başbakanlık görevinde bulunan Muhammed Haşim Han'ın elinde idi.⁸⁵ Muhammed Haşim Han, Afganistan'ın modernizasyonu için o dönemde İngiliz karşıtı olan Almanya, İtalya ve Japonya gibi militarist-otoriter ülkeler ile temasa geçmişti. 1935'te Alman teknik uzmanlar Afganistan'da barajlar ve hidroelektrik santraller inşa etmeleri için davet edilmişti. Benzer davetler Japon ve İtalyan uzmanlara da yapılmıştı. Almanlar Kâbil çevresinde birkaç fabrika da inşa etmişler, Paktia vilayetinde madencilik faaliyetlerine başlamışlardı. Almanlar ayrıca Afganistan'a 27 milyon marklık bir yardımda bulunmuşlar ve Afgan ordusunun modernizasyonu için girişimlere başlamışlardı. Bu gelişmeler doğal olarak İngiltere'yi huzursuz etmeye yetmişti.

Öte yandan Almanlarla yakınlaşma, salt İngiliz karşıtlığı üzerinde gelişmemekteydi. Zira Almanya, İran'da olduğu gibi Afganistan'da da bu dönemde Aryan birliği propagandası yaparak, Afgan aydınları arasında hatırı sayılır bir ilgi odağı olmayı başarmıştı. Bu döneme kadar Aryan geçmişi ile ilgilenmeyen Tacik ve Peştun aydınları “medeniyetin kurucusu Aryanlar” tezini hoşnutlukla karşılamış, hatta Afganistan'ın Aryanların anavatanı olduğu iddiasının büyümesine kapılmaya başlamışlardı. Alman antropologları 1930'larda has Aryan anavatanı olarak gördükleri Güneydoğu Afganistan'da biri dizi bilimsel proje yürütmüşlerdi. Bu olay, Afganistan'da, dinsel ve aşiretsel kimlik tanımlamalarının ötesinde ilk kez olarak ırk birliği düşüncesinin doğmasına yol açmıştı. Yine de Afganistan'ın çok yönlü bir dış politika izlediği ortadaydı. 1937'de Afganistan komşusu İran'la ilişkilerini düzelteren önemli bir adım atarak Türkiye öncülüğünde kurulan ve Alman-İtalyan yayılmasını dengelemeye çalışan Sadabad Paketi'ne İran ve Irak'tan sonra dördüncü üye olarak katılmaktaydı.⁸⁶ Amerika ile ilk temas da bu dönemde sağlanmış, 1936'da bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalanmış, Amerikalı eğitimciler ülkeye davet edilmiş; 1942'de Amerikan elçiliği kurulmuştu. Ancak

---

⁸³ Eminullah Derih, **Afganistan Dar Karn Bistum**, Daniş Kitabevi, Peşaver, 2001, s. 252.

⁸⁴ Derih, **a.g.e.**, s. 257.

⁸⁵ Sait Ali Musavi, **Tarih-i Tahlili Afganistan Az Zahir Şah Ta Karzai**, Matba-i Belh, Kabil, 2009, s. 28.

⁸⁶ Derih, **a.g.e.**, s. 260.

Amerikalılar bu dönemde Afganistan'da kendileri için belirgin bir çıkar merkezi olarak görmediklerinden bu ilişkiler zayıf düzeyde kalmıştı.⁸⁷

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Zahir Şah 1940 yılında bir ferman yayınlayarak Afganistan'ın bu savaşta tarafsız kalacağını deklare etti. Almanlar ise, Afganların anti-İngiliz duygularından yararlanmak istemekte ve müttefikleri İtalya'da sürgünde bulunan eski hükümdar Emanullah Han'ı yeniden başa geçirecek bir darbe planlamaktaydılar. Afganlar arasında da bu plana sıcak bakanlar vardı. Ancak Almanların, 1941'de Sovyetlere Birliği'ne saldırması ile tüm dengeler değişti. Almanya'ya sempati duyan İran'ın, Sovyet-İngiliz ortak işgâline uğraması benzer pozisyondaki Afganistan'da tarafsızlık yanlılarını güçlendirmişti. Nitekim resmi tarafsızlığa rağmen mihver devletlerine yakın duran Başbakan Muhammed Haşim Han, savaş sonunda görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Onun yerine Zahir Şah'ın diğer amcası Şah Mahmud Han getirildi.⁸⁸

Mahmud Han'ın başbakanlığı döneminde Afgan tarihi açısından çok önemli bir olay yaşandı ve İngilizler Hindistan'ın bağımsızlığını tanıdılar.⁸⁹ İngilizler Hindistan'dan çekilirken, Afganistan artık Pakistan adı verilen (bu isim bir yarışma sonucu seçilmişti) yeni bir komşuya sahip oluyordu. Pakistan'ın kuruluşu, bölgede siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel açıdan muazzam değişimlere yol açtı. 1947'de Pakistan kurulduğunda Pencab, Veziristan, Sind, Belucistan gibi hemen hepsi Afganistan'a komşu olan eyaletlerinin nüfusu 35 milyonda ve bunun 13 milyonu (yani yaklaşık %38'i) Hindular ve Sihlerden oluşmaktaydı. Nüfusları 6 milyona yakın olan Sihler daha önce de üzerinde durduğumuz üzere Afganların en önemli rakipleriydiler. Pakistan'ın kuruluşunu takip eden dönemde büyük nüfus mübadeleleri yaşandı ve Müslüman-Hindu nüfus, Hindistan ve Pakistan arasında takas edildi.⁹⁰ Böylece Pakistan, nüfusunun %96'sı Müslüman olan, dolayısıyla İslâmî duyarlılığın yüksek olduğu bir ülke hâline geldi. Bu durum ileride Afganistan'da siyasal İslâm'ın yükselişinde önemli bir etken olacaktı.

Öte yandan Pakistan'ın kuruluşu bu ülkedeki etnik Peştunlar için büyük bir değişim anlamına gelmiyordu. Peştunların yoğun olarak yaşadığı Afganhwa veya Pakhtunhwa olarak

---

⁸⁷ Musavi, a.g.e., s.29.

⁸⁸ Musavi, a.g.e., s. 31.

⁸⁹ Derih, a.g.e., s. 262.

⁹⁰ Derih, a.g.e., s. 261.

adlandırılan kuzeybatı eyaleti ile Aşiretler Bölgesi (FATA) olarak isimlendirilen Peşaver merkezli bölgede Afgan aşiretleri yanı özerk yapılarını korudular.⁹¹ Buna karşın “Büyük Peştunistan” hayali içinde olanlar, Pakistan’ı, Peştun topraklarını işgal altında tutan yabancı bir güç olarak görmeye devam ettiler. Nitekim Afganistan bu eyaletlerin kendisine ait olduğunu dile getirdiğinde İngilizler bölgede bir plebisit yaparak Peştun ve Beluci aşiretlere Pakistan’a mı yoksa Hindistan’a mı katılmak istediklerini sordular. Afganistan’ın seçenekler içinde yer almadığı bu plebisitte, halk Müslüman kimliği nedeniyle Pakistan’ı seçti. İleride bu kararlarından ilk andaki kadar memnuniyet duymayacaklardı. Afganistan, BM tarafından adı geçen eyaletlerin Pakistan sınırları içinde kalmasının onaylanmasını veto etti.⁹² Afgan tarafı Pakistan’ın Pakhtunwa, Aşiretler Bölgesi (FATA) eyaletlerinde yeniden referanduma gidilmesi gerektiğini savundu. Bu eyaletlerde nüfusun sırasıyla %73 ve %99’u Peştuncanın diyalektlerini konuşmaktaydılar. Afgan hükümeti bu eyaletlerin yanı sıra Belucistan’da da referandum yapılmasını istiyordu. Burada Peştunların oranı %30 olmasına rağmen yerel halkın Afganistan Beluçlarıyla olan akrabalıklarından dolayı Afganistan’a katılmak isteyecekleri düşünülmekteydi. Belucistan’ın Afganistan’a katılması düşüncesi ülkenin denize komşu olması anlamına gelen önemli sonuçlar doğurabilecek büyük bir hayaldi. Doğal olarak Pakistan ve BM bu taleplerin hiç birini kabul etmedi.⁹³ Afganistan’ın Helmand Vadisinde kurmayı tasarladığı baraj projeleri de Pakistan tarafından engellenmek istenmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkiler hızla gerilmeye başladığında Pakistan hava kuvvetleri isyana kalkışan Afgan aşiretlerini 1948 bombalarken; Afganistan sınırları içinde de müdahalelerde bulundular. Pakistan hava kuvvetlerinin Afgan köylerini bombalamasının ardından toplanan Loyajirga Pakistan içinde Peştun aşiretlerinin yaşadığı eyaletlerin Paştunistan adıyla “bağımsızlığını” ilân etti.⁹⁴ Afganistan bu devleti resmen tanıdı. Pakistan’ın buna cevabı, Afganistan’ın Hindistan ile ticari bağlantılarını keserek abluka altına almak ve İngiliz desteğiyle “Bağımsız Paştunistan”ı havadan bombalamaya devam etmek oldu.⁹⁵

1953’te, Nadir Şah’ın 1933’te Berlin Büyükelçisi iken suikasta kurban giden kardeşi Aziz Han’ın oğlu Davud Han başbakan oldu.⁹⁶ Böylece fiili idare Zahir Şah’ın kuzeninin elinde

---

⁹¹ Musavi, **a.g.e.**, s. 33.

⁹² Atayi, **a.g.e.**, s. 278.

⁹³ Atayi, **a.g.e.**, s. 279.

⁹⁴ Atayi, **a.g.e.**, ss. 281-87.

⁹⁵ Musavi, **a.g.e.**, s. 36

⁹⁶ Musavi, **a.g.e.**, s. 37

toplantmış oluyordu. 1909'da doğan Davud Han Fransa'da eğitim görmüş bir dönem burada büyükelçilik görevinde de bulunmuş radikal modernist görüşlere sahip biriydi. 1953'te Başbakan olarak atanmasından 1963'e kadar sürecek olan on yıllık süre Afganistan'da en hızlı kalkınma projelerinin devreye sokulduğu dönem olacaktı.⁹⁷ Davud Han'ın politikası Afganistan'ı Pakistan karşısında yalnız bırakan Amerika ve Batı ülkelerine karşı bir tepkiyi temsil etmekteydi. Nitekim bu tepki sonucu Zahir Şah ve Davud Han Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya başladılar.⁹⁸ Dönemin Türk Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Afganistan ziyaretinde (1958) bir araya geldiği Afgan Hariciye Nazırı Naim Han ve Başbakan Davud Han'ın Sovyetlere duyduğu sempatiden üzüntüyle söz etmektedir.⁹⁹

b- Afganistan'ın Nüfusu ve Etnik Yapısı

1. Nüfus

1.1-Demografik Yapısı

1.1.1- Nüfusun Yaş Yapısı

Tablo:1- Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı¹⁰⁰ (2009)

	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
0-4	2.406.800	10.0	2.279.522	9.5	4.686.322	19.5
5-9	1.768.947	7.4	1.826.187	7.6	3.595.134	15.0
10-14	1.317.499	5.5	1.463.377	6.1	2.780.876	11.6
15-19	1.071.948	4.5	1.200.504	5.0	2.272.452	9.5
20-24	949.322	4.0	997.097	4.2	1.946.419	8.1
25-29	813.511	3.4	793.883	3.3	1.607.394	6.7
30-34	701.892	2.9	638.139	2.7	1.340.031	5.6

⁹⁷ Derih, **a.g.e.**, s. 266.

⁹⁸ Musavi, **a.g.e.**, s. 57.

⁹⁹ Musavi, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁰ Afganistan Nüfus Müdürlüğü, <https://goo.gl/FQbe0R>, (Erişim Tarihi 07.03.2017).

35-39	614.491	2.6	562.577	2.3	1.177.068	4.9
40-44	502.542	2.1	513.972	2.1	1.016.514	4.2
45-49	415.249	1.7	466.243	1.9	881.492	3.7
50-54	334.099	1.4	409.832	1.7	743.931	3.1
55-59	259.520	1.1	339.431	1.4	598.951	2.5
60-64	197.027	0.8	265.189	1.1	462.216	1.9
65+	367753	1.5	516.947	2.2	884.700	3.7
Toplam	11.720.600	48.8	12.272.900	51.2	23.993.500	100

Kaynak: Afganistan Nüfus Müdürlüğü

Afganistan’da 14 yaşın altındaki grup toplam nüfusun %46,1’ini, 15-65 yaş grubu % 50,2’sini ve 65 yaş ve üzeri ise %3,7’lik kısmını oluşturmaktadır. Afganistan’ın 25 yaş altındakilerin toplam nüfus içerisindeki payı 63.7’dir. Bu oran bize Afganistan nüfusunun oldukça genç olduğunu göstermektedir.¹⁰¹

1.1.2- Nüfusun Cinsiyet Yapısı

Tablo: 2- Nüfusun Cinsiyet, Köy ve Kent Gruplarına Göre Dağılımı (2015)

Bazı Önemli İller ve Toplam Nüfus	Köylü Nüfus			Kentli Nüfus			Köy+Kent Toplam Nüfusu		
	Kadın	Erkek	Kadın + Erkek	Kadın	Erkek	Kadın + Erkek	Kadın	Erkek	Kadın + Erkek
Kabil	334.324	349.814	684.138	1.852.243	1.987.337	3.839.580	2.186.567	2.337.151	4.523.718
Belh	415.435	433.121	848.556	245.755	259.315	505.070	661.190	692.436	1.353.626
Herat	675.112	691.456	1.366.568	276.337	285.422	561.759	951.449	976.878	1.928.327

¹⁰¹ Afganistan Nüfus Müdürlüğü, <https://goo.gl/FQbe0R> (Erişim Tarihi 07.03.2017).

Kandahar	392.626	411.898	804.524	217.518	230.744	448.262	610.144	642.642	1.252.786
Nangarhar	639.008	668.648	1.307.656	115.379	122.413	237.792	754.387	791.061	1.545.448
Faryab	435.560	454.466	890.026	61.597	63.712	125.309	497.157	518.178	1.015.335
Toplam Afganistan	10.151.317	10.586.268	20.737.585	3.355.990	3.563.570	6.919.560	13.507.307	14.149.838	27.657.145

Kaynak: Afganistan Nüfus Müdürlüğü, <http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111> (erişim tarihi 07.03.2017)

Yaklaşık 5 milyon vatandaşı farklı ülkelerde mülteci vb. durumda yaşayan Afganistan'ın nüfusu 2015 verileri ile 32 milyonu aşmıştır. Nüfusunun %51,3'ü erkeklerden oluşurken, %48,7'si Kadınlardan oluşmaktadır. Afganistan nüfusunun %75,1'i kırsal bölgelerde yaşarken, %24,9'u kentlerde yaşamaktadırlar.¹⁰²

1.1.3- Doğum ve Ölüm Oranları

Nüfus artış hızı yüksek (%3)¹⁰³, yaş ortalaması düşüktür. Kadın başına çocuk sayısı ortalaması 7'dir ve ülkenin neredeyse yarısı 15 yaşından küçüktür. Afganistan bebek ölüm oranlarında (1000 bebekte 100) komşularının hepsinden kötü bir durumdadır.¹⁰⁴

1.1.4- Ortalama Ömür Süresi

Afganistan'da 2015 verilerine göre ortalama ömür oranı 63 yaştır, dünyanın kötü durumda olan ülkelerinden biridir. Ülkede bugün de nesiller süren savaşlar, iç çatışmalar ve radikal

¹⁰² "2015 Yılı'nın Nüfus Tahlili" <http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111> (Erişim tarihi 07.03.2017).

¹⁰³ "Dünya Bankası Afganistan Verileri" <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

¹⁰⁴ Afganistan Sağlık Bakanlığı "Doğum ve Ölüm Oranları" <http://moph.gov.af/fa/page/585/health-reports> (Erişim Tarihi 23.04.2017).

hareketlerin tahribatı sonucu sıfırlanma aşamasına gelmiş olan temel altyapı, eğitim, sağlık hizmetlerine dayalı sorunlar etkili olmaya devam etmektedir. Son yıllarda yüz binlerce mayın temizlenmesine rağmen hâlen yeraltına gömülü binlerce mayın olduğu tahmin edilmektedir ve her sene bu mayınlar yüzünden onlarca insan ölmeye ve sakat kalmaya devam etmektedir. Afganistan dünya üzerinde en çok sakat insanın yaşadığı ülkedir.¹⁰⁵

2. Etnik Yapı

Afganistan, 20 den fazla dil ve birçok farklı inancın bir arada bulunduğu etnik olarak olağanüstü zengin bir coğrafyadır. Ancak nüfusun etnik dağılımını hesaplamak oldukça zordur. Zira sağlıklı istatistikler olmadığı gibi, savaşlar sırasında yaşanan iç ve dış göçlerle etnik dağılım sürekli olarak değişip durmuştur.¹⁰⁶ Ayrıca Afganistan'da her grup kendini olduğundan kalabalık, karşı tarafı ise küçük göstermeye çalışmaktadır. Bu nedenle hemen her kaynakta Afganistan'daki etnik dağılım oranları birbirinden farklı olarak verilmektedir. Bazı durumlarda ise kültürel geçişler nedeniyle aynı aile bireyleri farklı etnik gruplara dâhil olabilmektedirler. Hatta bizzat şahısların kendileri de aynı anda farklı etnik aidiyetler arasında gidip gelmektedirler.¹⁰⁷ Afganistan'da birçok kişinin kendini konuştuğu dilden farklı bir etnik gruba ait hissetmesi yaygın bir durumdur.

2.1- Peştunlar

Afganistan halkının tahminen %35-40'ı (10-11 milyon kadar) Peştunlardan oluşmaktadır.¹⁰⁸ Daha eski bazı kaynaklar örneğin Vartan Gregoryan'ın 1972'de yayınlanan Modern Afganistan'ın Doğusu adlı çalışmada Peştunların oranı %50-55 oranında verilmiştir.¹⁰⁹ Bu farklılıklar yanlış veya Peştunların oranını yüksek göstermeye çalışan istatistiklerin sonucu

¹⁰⁵ Afganistan Sağlık Bakanlığı, "Doğum ve Ölüm Oranları" <http://moph.gov.af/fa/page/585/health-reports> (Erişim Tarihi 23.04.2017).

¹⁰⁶ Devlet Abadi, **a.g.e.**, s.25.

¹⁰⁷ Shahrani, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁰⁸ Wiebke Larner-Erin Foster, "Afghan Ethnic Groups", **A Brief Investigation, Civil-Military Fusion Centre**, August, 2011, s.1, Dan Sheets, "How do the Three Major Ethnic Groups in Afghanistan Perceive the Conflict led by the U.S. and NATO", **Their Future in Afghanistan, and Their Courses of Action? Dr. Jonathan Lockwood**, 21 November 2010, s.15.

¹⁰⁹ Vartan Gregoryan, **Zuhur-u Afghanistan-ı Nevin**, Tahran 1388 ,s.43.

olabileceği gibi, 1979 sonrası yaşanan göçlerle Peştun nüfusunun görece azalmasından da kaynaklanmış olabilir.

Salt çoğunluğu temsil etmeseler de Afganistan'ın en büyük etnik topluluğu olan Peştunların kökenleri hakkında çok farklı teoriler vardır. Ortaçağ yazarları Peştunların İsraililerin kayıp on kabilesinden geldiklerini iddia etmişlerdir.¹¹⁰ Peştun kabilelerinin sözlü gelenekleri de kendilerini Hz. Musa soyundan kabul eden bazı rivayetler içermektedir. Bu görüş, Afganistan emirlerinden Şir Ali Han'ın vasiyetinde bile yer almıştır.¹¹¹ Bazı Peştun kabileleri ise Afganistan'ı fetheden ilk İslâm ordularında yer alan Sahabelerin yani Arapların soyundan geldiklerine inanırlar. Bu teoriler tamamıyla temelsiz olmamakla birlikte (tarih boyunca Yahudi¹¹² veya Arap kökenli kabilelerin Afganistan'a yerleştiği bilinen bir olgudur), Peştuncanın bir Hint-İran dili olması, Peştunların tamamının Arap/İbranî soyundan olduğu tezini şüphe altında bırakmaktadır.

Modern çağlarda Peştun aydınları arasında Musevî-Arap atalar teorisi yerine Aryan (Hint-Âri) atalar teorisi daha fazla taraftar bulmuştur.¹¹³ Peştunların büyük bölümü Sünnî-Hanefî mezhebine bağlıken; çok az bir kısmı ise Şî'î'dir. Aşiret kültürünün canlı olduğu Peştun sosyal yaşamında İslâm dini akideleri ile Peştun töresi (Peştunvali/Peştunhay) karışımı bir kurallar silsilesi hâkimdir. Ancak geleneksel kabile aidiyeti, ulus (Peştunluk) vatandaşlık (Afganlık) kimliklerinden baskın olduğu gibi, kimi durumlarda dinî (Müslümanlık) kimliğinin bile önüne geçebilmektedir.

2.2- Tacikler

Afganistan'da nüfusun tahminen dörtte biri (6-7 milyon) Taciklerden oluşmaktadır.¹¹⁴ Bu oranın daha fazla veya daha az olduğunu savunan kaynaklar da bulunmaktadır. Tacikler daha

---

¹¹⁰ Shahrani, **a.g.e.**, s. 19.

¹¹¹ "Ma aslen ez ehl-i İsrail mibaşim". İ. Shahrani, **Tarihçe-yi Akvam der Afghanistan**, Kabil 2009, s.21.

¹¹² Afganistan'da Ortaçağ boyunca Yahudiler yaşamaktaydı. İsrail kurulduktan sonra Yahudilerin çoğu Afganistan'dan göç ettiler. Taliban iktidara geldiğinde (1996) Kâbil'de beş Yahudi ailesi vardı. 2002'de sadece iki yetişkin Yahudi bireyi kalmıştı. STEVEN OTFINOSKI, **Afghanistan, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data**, USA,2003, 58-59.

¹¹³ Afganistan'ın 35.000 senelik Aryan yurdu olduğunu iddia eden bir çalışma için bkz. Hamid Wahed Alikuzai, **A Concise History of Afghanistan in 25 Volumes,Vol.I**, Trafford Publishing,USA,2013.

¹¹⁴ Larner-Foster, **a.g.m.**, s.1, Dan Sheets,**a.g.m.**, s.16.

ziyade ülkenin kuzeydoğusunda Tacikistan'a yakın bölgelerde ve batıda Herat civarında yoğunlaşmışlardır. Tacik terimi, aslında İslâm öncesi çağlarda İran sınırında yaşayan Arap Tac/Taz kabilesinden gelmektedir. Zaman içinde önce Arapları sonra da Müslümanları tanımlayan bu terim sonradan Orta Asya ve Afganistan Farsçanın diyalektlerini kullanan kişileri tanımlayan farklı bir anlam kazanmıştır.¹¹⁵

Tacikler büyük ihtimalle 7-8. Asırlarda Orta Asya kentlerinde ticari hayata yön vermiş Sogdların torunlarıdır. Ancak Tacik aydınları arasında kendilerini doğrudan Aryanların torunları olarak görme eğilimi yaygındır ve bu teoriye dayanarak, "6000 yıllık Aryan yurdu"¹¹⁶ olarak kabul ettikleri Afganistan'ın en eski sahipleri olduklarını iddia etmektedirler.

Tacikler, Afganistan'ın en eğitimli ve şehirlileşmiş topluluğudur. Genellikle ticaretle uğraşmakta veya bürokraside çalışmaktadırlar. Büyük bölümü Sünnî/Hanefî Müslüman'dır. Afganistan'ın lingua franca'sı olan Tacik/Dari dilinin diğer etnik grupların da eğitim/kültür dili olarak görmeleri sayesinde Afganistan'ın kültür yaşamında etkileri kendi nüfuslarının üzerindedir. Ancak Afganistan'ın siyasi tarihinde etkili oldukları söylenemez. Bin yıllık bir tarih döneminde Tacikler yalnızca iki kez Afganistan'a hâkim olmuşlardır. (1929'da 9 aylık Kalakani ve 1992-1996 arası dört yıllık Rabbani dönemi).

2.3- Hazaralar

Afganistan'daki üçüncü büyük etnik grup, haklarında halen büyük tartışmalar sürüp giden Hazaralardır. Afganistan'daki Hazara nüfusu için farklı oranlarda tahminler vardır. Bu tahminlere göre Hazara nüfusu 3 milyon ila 6 milyon arasında değişebilmektedir (toplam nüfusu oranı %9 ilâ %20).¹¹⁷ Bazı kaynaklar bu oranın çok daha yüksek olduğunu Afganistan'da Hazara nüfusunun 6 milyondan da fazla olabileceğini iddia etmektedir. Oranların bu ölçüde farklı olmasının sebebi Hazara halkının sağlıklı istatistik çıkarılması zor olan ülkenin en erişilmez merkez dağlık bölgelerinde yaşaması ve şehirlerde yaşayanların da

¹¹⁵ V. Minorsky, **Hudud'ül Âlem**, Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 63.

¹¹⁶ Ahmed Raşid, **Taliban, İslâmiyet Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Agora Yayınları, İstanbul, 2007, s.10.

¹¹⁷ Larner-Foster, **a.g.m.**, s.1, Dan Sheets, **a.g.m.**, s.18.

asırlar boyunca yaşadıkları baskı nedeniyle kimliklerini çoğu kez gizlemek zorunda kalmalarıdır.¹¹⁸

Fiziki olarak Türk/Moğol görünümlü olan Hazaraların kökenleri ile ilgili birçok teori bulunmaktadır. Bazı teorilere göre Hazaralar, Eftalitler ve Türkşahilerin soyundan gelmektedir.¹¹⁹ Ünlü Rus doğu bilimci Vilhelm Barthold, Hazaraların, Cengiz Han veya Çağatay Han'ın Afganistan'a yerleştiği Moğolların torunu olduklarını savunmuştur. Gregoryan da aynı fikirdedir.¹²⁰ Ancak Hazaralar Afganistan'a Moğol istilasından çok daha önce geldiklerini iddia etmektedirler ve Taliban'ın yıktığı MS 6. Asra ait olan Bamiyan Budhalarını inşa eden halkın torunları olduklarını savunmaktadırlar. Nitekim yapılan genetik araştırmalar Hazarlara en yakın grubun Özbekler olduğunu göstermektedir.¹²¹

2.4- Türkler

Afganistan'ın nüfus olarak dördüncü büyük grubu(kimi yazarlara göre ikinci) çeşitli Türki halklardan oluşmaktadır. Türki toplulukların toplam nüfusu 6-7 milyonu bulmaktadır.¹²² Türkmenistan ve Özbekistan sınırına yakın bölgelerde Türkmenler, Afganistan'ın kuzey vilayetlerinde Özbekler, Çin sınırına yakın alanda Kırgızlar, Kazaklar, Herat çevresindeki bozkırlara dağılmış olan Aymaklar ve Kabil'e 18. Asırda yerleşmiş olan Kızılbaşlar Afganistan'daki belli başlı Türk topluluklarıdır.¹²³

Türkler arasında en kalabalık olanlar tahminen 3-4 milyona yakın nüfuslarıyla (yaklaşık %10-14) Özbeklerdir. Onları Farsça (Dari) ile Türkçe karışımı bir dil konuşan ve nüfusları 1 milyonun üzerinde olan Aymaklar takip etmektedir. Aymakların (isimleri Oymak'tan gelmektedir) Timur döneminde Afganistan'a yerleşen Türk/Tatar ve Moğol boylarının soyundan geldikleri düşünülmektedir. Bir milyon üzerindeki diğer bir grup Türkmenlerdir.

---

¹¹⁸ Shahrani, a.g.e., s.73.

¹¹⁹ Shahrani, a.g.e., s.74.

¹²⁰ Gregoryan, a.g.e, s.52.

¹²¹ Manfred Kayser, (Editor),**Afghanistan's Ethnic Groups Share a Y-Chromosomal Heritage Structured by Historical Events, PLoS One.** 2012; 7(3): e34288. Published online 2012.

¹²² Oğuz, Esedullah, **Hedef Ülke Afganistan**, Doğan K. Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 46.

¹²³ Selim, Yavuz, **Afganistan ve Dostum**, Hiller Yayınevi, Ankara, 2004, s. 27.

Türki toplulukların geleneksel geçim yolları hayvancılık ve kilim, halı vb. tekstil işleridir. Ancak ticari hayatta ön plana çıkanlar da bulunmaktadır.¹²⁴

Türklerin Afganistan'la olan bağlantıları ülkenin kuzeyi ve merkez kesimleri için oldukça eski tarihlerde başlar. Afganistan'da Hellenistik Dönemden kalan Runik yazıtların Türklerle bağlantılı olma olasılığı bulunmaktadır. Gene miladi asırlarda Afganistan'da hâkim olan Kuşanların da Türk kökenli oldukları bilinmektedir. Ancak daha sağlam kanıtlar İslâm fetihlerinin hemen öncesindeki iki asırdan kalmadır. İslami asırlarda ise Türkler, Gazneliler, Timurlular ve Babürlüler gibi hanedanlar devrinde Afganistan'a mutlak şekilde hâkim olmuşlardır.¹²⁵

Afganistan'daki Türk toplulukları “ülkenin en parlak çağlarının kendi hâkimiyetleri devrinde yaşandığı” duygusuna sahiptirler ve tarihleri ile gurur duyarlar. Türk nüfusu Bolşevik Devrimden sonra Orta Asya'dan kaçan göçmenlerle 20. Asırda daha da güçlü hale gelmiştir.¹²⁶

2.5- Diğer Etnik Gruplar

Afganistan'da daha küçük etnik gruplar da yaşamaktadır. 500.000 kişilik nüfuslarıyla Belucîler, tarihte Belucistan olarak anılan yarı çölleşmiş bölgede yaşamaktadırlar. Sünni olan Beluciler Hint-İran dili konuşan bir topluluktur ve İran ile Pakistan'a yayılmış 8 milyon Beluci ile irtibat hâlinde dirler.¹²⁷ Yine oldukça eski bir Hint-Avrupa dili konuşan Nuristaniler ülkenin en doğu sınırındaki eskiden Kâfiristan olarak anılan dağlık bölgelerde yaşamaktadırlar. Afganistan'ın en son Müslüman olan halkı olan Nuristanilere Kalaş veya Katir de denilmektedir. Birçok araştırmacı Afganistan'daki nüfusları 40.000 kişi kalmış olan

---

¹²⁴ Oğuz, a.g.e., s.47.

¹²⁵ Selim, a.g.e., s. 28.

¹²⁶ Oğuz, a.g.e., s.47.

¹²⁷ Selim, a.g.e., s. 29.

bu halkın Hellenistik devirde Afganistan'a yerleşen Yunanlıların torunları olduklarına inanmaktadır.¹²⁸

Kimi bilim insanlarına göre Afganistan'ın en eski halkı olan Brauhiler de ülkenin güney-doğusunda Pakistan sınırında yaşamaktadırlar. Brahui dili Seylan'da konuşulan Tamil dili ile akrabadır. Pakistan'da iki milyon kadar Brahui varken; Afganistan'daki nüfusları 200.000 civarındadır.¹²⁹ Afganistan'a İslam fetihlerinden sonra yerleşmiş ve halen de dillerini büyük ölçüde korumayı başarmış birkaç bin kişilik küçük bir Arap azınlık da ülkenin kuzeyinde Cuzcan vilayetinde varlığını sürdürmektedir. Afganistan'da eskiden 30.000 kişilik bir Hindu ve çok az sayıda da olsa Yahudi de bulunmakla birlikte bu gayr-i Müslim toplulukların tamamına yakını Mücahitler ve Taliban iktidarı zamanında ülkeyi terk etmişlerdir.¹³⁰

C- Afganistan'ın Sosyal Yapısı

Afganistan'da 2004'te yeni bir anayasa yapıldı ve çoğulcu nitelikler gösteren çift meclisli bir parlamenter yapı inşa edildi. Kadınların olağanüstü derecede kötüleşen durumları ele alınarak büyük bir reform süreci başlatıldı ve bazı önemli ilerlemeler de sağlanmış oldu. 2016 itibarıyla Afganistan'da öğretmenlerin %33'ü kadındır ve bu oran başkent Kâbil'de %78'e çıkmaktadır. Sayıları henüz az olmakla birlikte kadınlar artık doktor, hâkim, asker, polis de olabilmektedir. 249 Milletvekili olan Temsilciler Meclisininin 68 kadın üyesi bulunmaktadır.¹³¹ Genel eğitim alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2001 yılında erkek öğrenci sayısı 900 bin, kız öğrenci sayısı sıfır iken 2016'nın en son verilerine göre erkek öğrenci sayısı 5,9 milyon iken kız öğrenci sayısı 3,7 milyondur. Devlet üniversiteleri ve özel üniversitelerde 298 bin erkek, 63 bin kadın öğrenci bulunmaktadır. 2001'de sadece 7 Devlet Üniversitesi varken, 2016 yılına gelindiğinde 23 Devlet Üniversitesi, 18 Yüksek Öğretim Kurumu ve 124 özel üniversite veya Yüksek Okul bulunmaktadır. 2001'de iç savaştan sonra ayakta kalan okul

---

¹²⁸ Oğuz, a.g.e., s. 48.

¹²⁹ Oğuz, a.g.e., s. 49.

¹³⁰ Derih, a.g.e., s. 13.

¹³¹ Afganistan Anayasası her ilden en az iki kadın milletvekilininin mecliste olması şartını getirmiştir, **Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası**, 2004, Mad. 83, **Afganistan Anayasası** 83.

sayısı 3,389 adetken 2016'ye gelindiğinde 13 bin erkek okulu, 2,500 kız okulu sayısına ulaşılmıştır.¹³²

2001 yılında herhangi bir özgür basın ve yayın organı bulunmayan ülkede, 2016 yılına gelindiğinde 75 televizyon istasyonu, 1,200 ulusal ve yerel gazete, 200 radyo istasyonu, 200 haber sitesi ve 10 bin gazeteci bulunmaktadır. Günümüzde 2 bine yakın gazetecilik fakültesi öğrencisi eğitim görmektedir ve bunlardan %35i kadındır.¹³³ Ülkenin %90ınının telefon şebekelerinin kapsamı altında olduğu duyurulmuştur ve 4 bin km fiber optik kablo döşenmiştir. 5 milyon internet kullanıcısı, 22 milyon telefon kullanıcısı vardır.¹³⁴

Afganistan Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2015 yılında, ülke genelinde 40 milyon hasta ayaküstü tedavi edilirken, 820.993 hasta ise yatılı tedavi görmüştür. Aynı yılda 250.479 hasta da ameliyat operasyonu geçirmiştir. Doğum öncesi 948.249 hamile kadın hizmet alırken, doğum sonrası hizmet alan kadın sayısı 671.890'dır. 2015'te sağlık kuruluşlarında 503.056 kadın doğum yapmıştır. Bunlardan 21491'sinin doğum vakası sezaryen ile olmuştur. Aynı yılda 20.511 tüberküloz vakası tespit edilerek tedavisi yapılmıştır. Ülke genelinde sıtmadan tedavi gören hasta sayısı 39.851'dir. 988,559 bir yaşa girmemiş çocuk PENTA 3 aşısı olmuştur.¹³⁵

Afganistan halkının %36sı açlık sınırının altındadır. Merkez, Doğu ve Kuzey Doğu bölgelerinde ise bu durum %50'lara varmaktadır. Afganistan'da fakirlerin 5/4'ü kırsal bölgelerde yaşarken, 5/1'i kentlerde yaşamaktadır. Fakirlerin çoğunun okuma yazması bulunmamaktadır. Yaklaşık %84'ü verimsiz gayri resmi işlerde çalışmaktadır. Fakirlerin %64'ü elektrikten yararlanabilirken, sadece %40'ı temiz sudan yararlanabilmektedir. Afgan ailelerinin yaklaşık %84'ü yılda bir kez ekonomik krizi yaşamaktadır. Yüzde 53'ü ise yılda iki veya üç kez ekonomik krizi yaşamaktadır. Fakirlerin %43'ü tarımla uğraşırken, %18'i hayvancılıkla uğraşmaktadır. Fakirlerin yoğun yaşadığı alanlar ise Devletin kontrolünde olmayan bölgelerdedir.¹³⁶

¹³² "Amuziş dar Afganistan" president.gov.af, <http://president.gov.af/fa/news>. (Erişim Tarihi: 27 Şubat. 2017).

¹³³ "Rasanahay Azad dar Afganistan" president.gov.af, <http://president.gov.af/fa/news>. (Erişim Tarihi: 27 Şubat. 2017).

¹³⁴ "İhsahiye-i Muhabirat" <http://mcit.gov.af/fa> (Erişim Tarihi: 23.04 2017).

¹³⁵ "Vazaret-i Sihhat Amme" <http://moph.gov.af/fa> (Erişim Tarihi: 09.05. 2017).

¹³⁶ "İhsahiye-i Muhabirat" <http://mcit.gov.af/fa> (Erişim Tarihi: 23.04 2017).

D- Afganistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti Loya Jirga¹³⁷ tarafından hazırlanan 2004 Anayasa ile ilan edilmiştir. Anayasada, egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından Devlet Başkanın gözetimi altında kullanılacağı ifade edilmektedir.

2004 Anayasası sonrası Afganistan'daki siyasi üstyapı aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

1. Cumhurbaşkanı (Devletin Başı)

Afganistan'daki en üst makamdır. Yetkilerini anayasa çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı konularında kullanır. Anayasa ile belirlenen görevleri şunlardır:¹³⁸

- Anayasanın uygulanmasını denetler,
- Milli Şura(Şura-i Milli¹³⁹)'nın onayı ile ülkenin temel politikasını belirler,
- Afganistan Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını üstlenir,
- Milli Şura'nın onayı ile savaş ve ateşkes ilan eder,
- Bağımsızlığın korunması ve toprak bütünlüğünün savunulması için gerekli kararları alır,
- Milli Şura'nın onayıyla silahlı kuvvetler birliklerini yabancı ülkelere gönderir,
- Loya Jirga'yı (69 Maddede¹⁴⁰ belirtilen durumlar hariç) toplantıya çağırabilir,
- Milli Şura'nın onayı ile olağanüstü hal ilan edip ve sona erdirebilir,
- Loya Jirga ve Milli Şura'nın açılışını yapar,
- Devlet Başkanı yardımcılarının istifasını kabul eder,
- Ulusi Jirga'nın onayı ile Bakanları, Baş Savcıyı, Merkez Bankası Başkanını, Milli İstihbarat Başkanını ve Kızılây Başkanını atamasını yapar ve istifasını kabul eder,
- Ulusi Jirga'nın onayı ile Yüce Mahkeme Başkanı ve üyelerinin atar,

¹³⁷ Afganistan'da 1747'den günümüze kadarki önemli kararların alındığı bir meclistir.

¹³⁸ 2004 Anayasası Md.64.

¹³⁹ Her iki meclisin birleşimine Şura-i Milli denir.

¹⁴⁰ Devlet Başkanı, eğer insanlığa karşı suç işlemiş, vatana ve millete ihanet ettiği Ulusi Jirga tarafından tespit edilirse yargılanması için Loya Jirga toplanır.

- Kanunlar çerçevesinde yüksek rütbeli polisleri, askerleri, hakimleri ve istihbarat şeflerini atanmasını, görevden alınmasını, istifalarını kabulünü ve emekliye sevk edilmesini sağlar,
- Afganistan'ı uluslararası organizasyonlarda ve yabancı ülkelerde temsil edecek diplomatik misyon şeflerinin atanmasını sağlar ve Afganistan'daki yabancı ülke temsilcilerinin güven belgelerini kabul eder,
- Kanunları ve yargı ile ilgili kararları onaylar,
- Kanunlar çerçevesinde uluslararası antlaşmalara ve sözleşmelere güven belgesi verebilir,
- Kanunlara bağlı kalarak genel af ve cezai indirim yapabilir,
- Kanunların verdiği yetkiye dayanarak Devlet nişanı, madalya ve şeref unvanı verebilir,
- Kanunlar çerçevesinde ülkenin menfaatlerini gözeterek kalkınma vs. konular için özel komisyonlar kurabilir,
- Anayasada belirtilen diğer yetki ve görevleri kullanabilir.

2. Yürütme Organı

Yürütme, Afganistan Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar kurulundan oluşan organdır.¹⁴¹ Bakanların sayısı, görevleri ve nasıl çalışacakları yasa ile belirlenir. Cumhurbaşkanı Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin başıdır. Yetkilerini anayasa çerçevesinde kullanır. Afganistan devlet başkanının birinci ve ikinci yardımcısı vardır. Devlet başkanlığına aday olan kişi kendisiyle beraber yardımcılarını da belirler. Cumhurbaşkanı ve yardımcıları doğrudan halk tarafından seçilirken, bakanlar cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.¹⁴² Bakanlar, Ulusi Jirga'dan güvenoyu almak zorundadır. Afganistan'da bakanlar kurulu toplu güvenoyuna tabi değildir. Her bakan ayrı değerlendirilip güvenoyuna tabi tutulmaktadır.

---

¹⁴¹ 2004 Anayasası Md.71.

¹⁴² 2004 Anayasası Md.61.

3. Yargı Organı

Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız bir organıdır. Afganistan'da Anayasa Mahkemesi bulunmamaktadır. Afganistan'ın en yüksek mahkemesi Stra Mahkeme (Yüce Mahkeme)'dir. Stra Mahkeme, Ulusi Jirga'nın onayı ile Devlet Başkanı'nın atadığı 9 üyeden oluşur; üç üye dört yıllık bir süre için, üç üye yedi yıllık ve kalan üç üye de on yıllık bir süre için atanır. Sonraki atamalar on yıllık bir süre için yapılır. Atanmış üyelerin süre bitiminden sonra tekrar atanmaları yasaktır.¹⁴³

4. Yasama Organı

Afganistan'ın geçmiş tarihine bakıldığında, yasama organının bazı dönemlerde var olduğu görülmektedir. Ancak çok etkili olmadığını, sembolik bir meclis olduğunu, aldığı kararların devlet başkanlarının aleyhine olmadığını görmekteyiz. 2004 Anayasasının, Loya Jirga tarafından kabul edilmesiyle birlikte Afganistan'da yasama organından bahsetmek mümkündür. 2004 Anayasasına göre en büyük yasama organı Şura-i Milli (Milli Meclis)'tir.¹⁴⁴ Şura-i Milli iki kanatlı yapıdan: Ulusi Jirga¹⁴⁵ (Halk Meclisi), Mişranu Jirga¹⁴⁶ (Senato)'dan oluşmaktadır. Şura-i Milli'nin her iki kanadının birlikte kullandıkları yetkiler aşağıdaki gibidir:¹⁴⁷

- Yasa çıkarma, onaylama, düzenleme ya da iptal etme,
- Sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişme ile ilgili karar alma,
- Yıllık bütçe, borç alma veya borç verme ile alakalı karar alma,
- İhtiyaca binaen idari birimleri kurma, düzenleme ya da iptal etme,
- Uluslararası anlaşmaları onaylama ya da feshetme.

¹⁴³ 2004 Anayasası Md.116.

¹⁴⁴ 2004 Anayasası Md.81.

¹⁴⁵ Genel, serbest seçim ve gizli oylama ile doğrudan halk tarafından seçilir. Ulusi Jirga üyeliği süresi beş senelik olup üye sayısı en fazla 250 kişidir. İllerin oy ortalamasına göre her ilden iki kadın üye seçilmesi zorunludur Ulusi Jirga'yi oluşturan 249 üyeden en az 68 üyesi kadındır.

¹⁴⁶ Ulusi Jirga üyelerinin tamamı halk tarafından seçilirken Mişranu Jirga üyelerinin ise üçte biri İl Meclisleri (34) tarafından, üçte biri İlçe Meclisleri(34) tarafından seçilirken, geri kalan üyeler kanaat önderleri dini ve etnik azınlıklar arasından, Cumhurbaşkanı'nca (34) atanmaktadır.

¹⁴⁷ 2004 Anayasası Md.82-85.

Her iki kanadın birlikte kullandıkları yetkileri dışında, kendine göre özel yetkilere de sahiptirler. Şura-i Milli'nin güçlü kanadı Ulusi Jirga'dır. Afganistan'da yasama organının Anayasa yapma yetkisi bulunmamaktadır. Afganistan Anayasasına göre, Anayasayı sadece Loya Jirga (Büyük Meclis) yapabilir.

5. Loya Jirga (Büyük Meclis)

Afganistan'da geçmişten günümüze kadarki önemli kararların alındığı bir meclistir. 1747 yılında modern Afganistan'ın temeli Ahmed Şah Durani önderliğinde toplanan kabile reislerinin oluşturduğu Loya Jirga ile atılmıştır. Böylelikle Loya Jirga bir gelenek haline gelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. 2001'dan günümüze kadar 4 önemli Loya Jirga yapıldı. Bu Loya Jirgalardan en önemlisi 2004 Anayasa Loya Jirgasıdır. Bu Loya Jirga'da Afganistan'ın günümüz Anayasası kabul edildi. Afganistan Anayasasına göre, Loya Jirga milli iradenin tezahür edildiği en yüksek meclistir.¹⁴⁸ Geçmişte Loya Jirga'yı oluşturan kesim kabile reisleri ve dini önderlerdi, 2004 Anayasasına getirilen düzenlemeye göre, Loya Jirga'yı oluşturan kişiler ve kurumlar aşağıdaki gibidir:

- Milli Şura (Ulusi Jirga + Mişranu Jirga) Üyeleri,
- İl ve ilçe meclis başkanları,
- Oy kullanmama şartı ile bakanlar, Yüce Mahkeme başkanı ve üyeleri ile başsavcı ve üyelerinden oluşmaktadır.¹⁴⁹

Loya Jirga belli koşullarda toplanmaktadır:

- Bağımsızlık, milli egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi ülkenin ciddi sorunlarla boğuştuğu dönemlerde,
- Yeni bir Anayasa yapmak veya mevcut Anayasayı yeniden düzenlemek için,
- 2004 Anayasasının 69. Maddesinin şartları gereğince Cumhurbaşkanının yargılanması ile alakalı durumlarda,

---

¹⁴⁸ 2004 Anayasası Md.112.

¹⁴⁹ 2004 Anayasası Md.110.

- Cumhurbaşkanını çağırmasıyla ülkenin önemli konuları için olağan durumlarda toplanabilir.¹⁵⁰

6. Milli Güvenlik Konseyi

Ülkenin güvenlik politikaları ile ilgili kararların alındığı en yüksek organdır. Milli Güvenlik Konseyi'nin görevi, milli menfaatlerin temini, toprak bütünlüğünün ve milli egemenliğin korunmasıdır. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanır.¹⁵¹

E- Afganistan'ın Ekonomik Durumu

1- Ekonomik Yapı

İşgaller, savaşlar ve iç kargaşalar nedeniyle Afganistan'da, nüfus sayımı yapılamadığı gibi, ekonomiye ilişkin sağlıklı ve detaylı iktisadi veriler de elde edilememiştir. Lakin günümüzde Afganistan'ın, dünyanın geri kalmış ve iktisadi imkânlar yönünden zor durumda olan ülkeler arasında bulunduğunu anlamak hiç de güç değildir. Afganistan'da 2001 sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte iktisadî açıdan zayıf olan ülkeyi yeniden canlanmasını sağlamak amaçlanmıştır. Yapılan dış yardımlar ve yurtdışındaki Afganların ülkeye gönderdikleri dövizler sayesinde devlet altyapı sorunları gidermekteyken halkta geçmeni sağlamakla meşguldür.

Tablo:3 Afganistan Ekonomik Durumu (2016)

GSYİH (milyar \$)	Reel GSYİH Büyüme Oranı	Kişi Başına GSYİH	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İhracat (milyar \$)	İthalat (milyar \$)
20.8	1.3	654\$	4.4	38	0.57	7.6

Kaynak: Dünya Bankası, Afganistan Maliye Bakanlığı

¹⁵⁰ 2004 Anayasası Md.111.

¹⁵¹ "Şura-i Emniyet Milli Afghanistan" president.gov.af , <http://president.gov.af/fa/news>.(Erişim Tarihi: 12 Şubat. 2017).

2- Başlıca Ekonomik Sektörler

2.1- Altyapı

2.2.1- Ulaştırma

Afganistan’da demiryolu devlete aitken, hava yollarında ise devlete ait bir, özele ait iki havayolu şirket bulunmaktadır.

2014 yılında toplam 34000 km olan karayolları şebekesinin yaklaşık %10’u otoyollarına aittir. 2020 yılı geldiğinde karayollarının 50000 km’yi bulacağı öngörülmektedir. Afganistan engebeli dağlık bir ülke olduğundan çok uzun demiryolu raylarına sahip değildir. 2016 yılında Afganistan ile Türkmenistan arasında “İpekyolu” projesi adı altında demiryolu yapım anlaşması imzalandı. Uzun vadede 800 km’yi bulacak bu proje Afganistan’ın en uzun demiryolu hattı olacaktır.¹⁵²

Afganistan’da 3 havayolu şirketi vardır bunlardan biri (Ariana Afgan Airlines) devlete aitken diğer ikisi (Kam Air ve Safi Airways) özeldir. 24 Havaalanına sahip olan Afganistan’ın önemli havaalanları Kabil, Herat, Mezar-i Şerif, Kandahar ve Maymana havaalanlarıdır.¹⁵³ Denize kıyısı olmadığından deniz taşımacılığı ile ilgili herhangi bir tasarrufu yoktur.

2.2.2- Haberleşme

Afganistan telekomünikasyon alanındaki yatırımlara büyük önem vermektedir. 2001 yılından önce çok geri olan haberleşme altyapısının günümüz modern teknolojileri ile kırsal kesime kadar yaygınlaştırılması çalışmaları hızla sürdürülmektedir.¹⁵⁴ Ancak bu çalışmalar zaman zaman Taliban ve DAESH engellerine takılmaktadır. Bazı bölgeler bu teknolojik nimetlerden mahrum kalmaktadır.

Afganistan Telekomünikasyon ve Teknoloji Bakanlığının sitesindeki 2016 yılı verilerine göre, ülkenin nüfusunun %89’u iletişim kapsamındadır, 2020 yılına gelindiğinde %95’lere çıkması

---

¹⁵² “Vazareti Transport ve Havanavardi” Guzarişi 12 Sale Ahir
<http://motca.gov.af/Content/Page/Attachment/asdasdsad4084015c-4add-4aec-bce5-c9123942bad5.pdf>
(Erişim Tarihi: 07.04.2017).

¹⁵³ “Vazareti Transport ve Havanavardi” <http://motca.gov.af/fa/page/5914> (Erişim Tarihi: 07.04.2017).

¹⁵⁴ “İhsahiye-i Muhabirat” <http://mcit.gov.af/fa> (Erişim Tarihi: 23.04 2017).

beklenmektedir. Afganistan'da 14 milyon kişi akıllı telefon kullanmaktadır. Dört bin km fiber optik haberleşme kablosu döşenmiştir. Beş milyon sabit internet kullanıcısı olan Afganistan'da, toplam 22 milyon aktif hat ve telefon kullanıcısı vardır.¹⁵⁵ Altı telefon şebeke şirketi faaliyet göstermekteyken, bun şirketlerden sadece biri devlete aittir. Afganistan'da, Telekomünikasyon yönelik 2 milyar dolar yatırım yapılmıştır.¹⁵⁶

Afganistan özgür medya konusunda bölgenin önde gelen ülkesidir. Yakın tarihte basın ve yayıncılık ile ilgili çıkarılan kanunlar ile güvence altına alınan medya, devletin en tepesindeki kişiyi rahatlıkla sorgulayabilmektedir. Afganistan'da 75 TV kanalından sadece biri (ART) devletin resmi kanaludur.¹⁵⁷ ART'ye bağlı illerde yayın yapan bölgesel TV kanalları da bulunmaktadır. Bu kanallar günde birkaç saat yayın yapabilmektedir. Afganistan'da 74 özel TV kanalı bulunmaktadır. Bu kanalların çoğu başkent kabilden yayın yaparken bazıları da Mezar-i Şerif, Herat ve Cuzcan gibi önemli illerden yayın yapmaktadır.¹⁵⁸

Tablo: 4 Afganistan'da Görsel, Basılı ve Diğer Medya Organları 2001-2016 Karşılaştırmalı

Afganistan'da Medya	2001-Taliban Dönemi	2016-Gani Hükümeti
TV Şebekeleri	0	75
Basılı Yayınlar	13	1.200
Radyo İstasyonları	1	200
Muhabir/ Gazeteci	0	10.000
İnternet Sağlayıcıları	0	200

Kaynak: Afganistan Cumhurbaşkanlık sitesinden alınan bilgiler

¹⁵⁵ "İhsahiye-i Muhabirat" <http://mcit.gov.af/fa> (Erişim Tarihi: 23.04 2017).

¹⁵⁶ "Rasanahay Azad dar Afganistan" president.gov.af , <http://president.gov.af/fa/news>. (Erişim Tarihi: 26 Şubat. 2016).

¹⁵⁷ "Vazareti Transport ve Havanavardi" Guzarişi 12 Sale Ahir

<http://motca.gov.af/Content/Page/Attachment/asdasdsad4084015c-4add-4aec-bce5-c9123942bad5.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2017).

¹⁵⁸ "Rasanahay Azad dar Afganistan" president.gov.af, <http://president.gov.af/fa/news>. (Erişim Tarihi: 27 Şubat. 2017).

2.2- Bankacılık

Afganistan’da faaliyet gösteren yerli ve yabancı toplam Banka sayısı 15’e ulaşmış olup, ülkede her türlü bankacılık işlemini yapmaya yetkili söz konusu bankalar haricinde 3 adet yabancı banka Temsilciliği de bulunmaktadır.

Bu bankaların isimleri ve sermayedarlarına ilişkin bilgiler aşağıda belirtilmiştir:¹⁵⁹

Devlet Sermayeli Bankalar

- 1- Banke Milli Afghan
- 2- Peştuni Ticaret Bank
- 3- New kabul Bank

Özel Sermayeli Bankalar

- 1- Azizi Bank
- 2- Arian Bank
- 3- First Micro Finance Bank
- 4- Ghazanfer Bank
- 5- Bakhtar Bank
- 6- Maiwand Bank
- 7- Afghan United Bank
- 8- Export Promotion Bank
- 9- Afghanistan International Bank

Yabancı Banka Temsilcilikleri

- 1- Habib Bank of Pakistan Şubesi (Özel Sermayeli, Pakistan)

¹⁵⁹ “Da Afghanistan Bank” <http://dab.gov.af/fa/page/monetary-policy/rates-statistics/fiscal-sector> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

- 2- National Bank of Pakistan Şubesi (Kamu Sermayeli, Pakistan)
- 3- Bank Alfalah Ltd. Şubesi (Özel Sermayeli, Pakistan-Dubai)

Afganistan Merkez Bankası “Da Afghanistan Bank” ülkenin para planlarını ve uygulamalarını Para Politikası Yasası çerçevesinde yürütmektedir. Da Afghanistan Bank, devletin bankacılık görevini yürütür kâğıt ve medeni para çıkarır ayrıca; döviz gelirlerinin düzenli olarak kontrol edilmesi ve düzenlenmesi, diğer bankaların işlemlerini takibi, bankacılık düzenlemelerinin yürürlüğe konulması ve ithalatçılara döviz sözleşmesi gibi işlemlerden sorumludur. Da Afghanistan Bank’ın başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından Ulusi Jirga onayıyla atanır.¹⁶⁰

2.3- Mali Sektör ve Bütçe

Afganistan’da kamu sektörü genel bütçe 200’ün üzerindeki kamu ve özel teşebbüsün bütçelerinden meydana gelmektedir. Genel Devlet bütçesi kamu teşebbüslerine transferleri ve bu teşebbüslerden alınan vergi ve temettüleri içermektedir.

Afganistan Parlamentosu 2017 yılı kamu bütçesini 429 milyar Afgani olarak belirledi. Bu cümleden 268,4 milyar afgani normal bütçeyken 161 milyar Afgani ise yatırım ve hizmet bütçesidir. 2017 yılı bütçesinin %38’i dâhili kaynaklara dayanırken geri kalanı ise yurtdışı menşelidir.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ “Da Afghanistan Bank” <http://dab.gov.af/fa/page/monetary-policy/rates-statistics/fiscal-sector> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

¹⁶¹ “Afganistan Maliye Bakanlığı” <http://mof.gov.af/fa/news/wolesi-jirga-approves-the-1396-financial-year-national-budget> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

2.4- İmalat ve Madencilik

Tablo:5 İmalat ve Madencilik Üretim Değerleri (Milyon Afgani)

Başlıca Sektörler	2013-2014		2014-2015		2015-2016	
	Üretim Miktarı	Değeri	Üretim Miktarı	Değeri	Üretim Miktarı	Değeri
Kömür (Bin Ton)	1347,0	942,9	1517,4	1062,2	1364,8	955,4
Doğal Gaz(Milyon M)	154,5	247,5	141,9	227,7	146,2	234,3
Tuz (Ton)	40991,8	35,0	87014,0	74,3	88183,2	75,3
Diğer Maden Sektörleri Toplam		1297,7		1842,0		2031,6

KAYNAK: Sanayi ve Maden Bakanlığı

2.5- Tarım ve Hayvancılık

Afganistan bir tarım ülkesidir. Tarım politikası, ülkede her türlü tarımsal üretimi geliştirerek, kendine yeterli hale gelmek ve tarımsal sanayi ürünlerini ihracat-ithalat dengesini sağlamaktır. Tarım sektörü Afganistan’da GSYİH’nın dörtte birini, istihdamın neredeyse yarısını, ihracatın %45’ni oluşturmaktadır.¹⁶²

Tablo:6 Tarımsal Ürünlerin Üretimi (2015)

Ürünler	Ton	Alan (Hektar)
Buğday	4.673.040	2.128.104
Arpa	403,000	282,000
Pirinç	410,000	164,000
Mısır	316,000	147,273
Pamuk	504,82	114,20

¹⁶² “Tarım Sulama ve Hayvancılık Bakanlığı” <http://mail.gov.af/fa/page/reports> (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

Bakliyat	143,555	-
Patates	250,19	-
Badem	146,76	-
Şeker Pancarı	376,1	-
Ceviz	231,7	-

Kaynak: Tarım Sulama ve Hayvancılık Bakanlığı

Tablo:7 Hayvan ve Tavuk Sayısı (Bin-1000)¹⁶³

Hayvan ve Tavuk	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16
Büyük Baş (İnek+Boğa)	567,3	552,4	524,4	523,5	534,9	526,1
Koyun	132,86	142,62	138,20	131,41	134,85	132,18
Keçi	678,9	763,5	731,1	703,7	705,9	772,3
Deve	191	172	174	170	171	170
At	197	181	178	171	171	173
Eşek	140,5	146,6	142,3	145,1	144,1	148,1
Katır	24	25	24	21	24	24,5
Evcil Tavuk	128,88	133,78	132,12	120,53	110,98	118,63

Kaynak: Tarım Sulama ve Hayvancılık Bakanlığı

2.6- Enerji

Afganistan Su ve Enerji Kaynakları Bakanlığınca yayınlanan istatistiklere göre; Afganistan'ın elektrik üretimi; hidrolik, buhar, gaz ve dizel enerji santrallerinden karşılanmaktadır. 2008

¹⁶³ "Tarım Sulama ve Hayvancılık Bakanlığı" <http://mail.gov.af/fa/page/reports> (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

yılında 827,1, 2009 yılında 936,1 milyon kwh olan toplam elektrik enerji üretiminin 2016 ilk çeyreği itibariyle 1033,7 milyon kwh'e çıktığı belirtilmektedir.¹⁶⁴

Tablo:8 Elektrik Üretimi, İthalatı ve Tüketimi (Saatte Milyon K/W)

Üretim, İthalat ve Tüketim	2013-14	2014-15	2015-16
Üretim	1022,3	1049,0	1033,8
İthalat	3615,2	3710,8	3778,9
Tüketim	2222,0	2967,3	2987,1
Toplam Üretim ve İthalat	4637,5	4759,8	4812,7

Kaynak: Su ve Enerji Kaynakları Bakanlığı

2.7- İstihdam

2004 genel seçiminden önce 24 milyon civarında olan Afganistan nüfusu %3 gibi oldukça yüksek nüfus artış oranları nedeniyle 13 yıl içinde 32 milyona ulaşmıştır. Nüfusun %64 gibi önemli bir kısmı ise 25 yaşın altında genç nüfus oluşturmaktadır. Çalışabilir nüfus olarak kabul edilen 15-65 yaş arası nüfus toplam nüfusun % 50,2'ini teşkil etmektedir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan istatistiklere göre işsizlik 2016 yılında %38'dir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ "Guzarişat-ı Ab ve Enerji" <http://mew.gov.af/fa/page/2093> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

¹⁶⁵ "Dünya Bankası Afganistan Verileri" <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview> (Erişim Tarihi: 09.05.2017)

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ AFGANİSTAN (1973-1978)

A. Cumhuriyet'in İlanı

17 Temmuz 1973'te Davud Han, Zahir Şah'ın bir yurtdışı gezisini fırsat bilerek yönetime el koyduğunu açıkladı.¹⁶⁶ Afganistan'da Cumhuriyet ilan edilerek Başbakan Musa Şefik görevden alındı ve Başbakanlık Kurumu da kaldırıldı. Davud Han tüm yetileri fiili olarak elinde toplanırken İtalya'ya sığınan Zahir Şah'ın da uzun sürgün hayatı başlamış oldu. Yaşlı hükümdar ancak 2001'de ülkesini, daha doğrusunu söylemek gerekirse ülkesinden geriye kalanları yeniden görebilecekti.¹⁶⁷

B. Cumhuriyet Döneminin Siyasal Yapısı

1. İç Politika

Sol ve liberal grupların büyük bölümü darbeyi desteklediler. En önemli bakanlıklardan olan içişleri ve iletişim bakanlıkları komünistlere verildi. Davud Han, toplumsal alanlarda bazı reformlar başlattı, kadın haklarında iyileştirmeler yapıldı. Ancak yönetime gelmeden önce demokratik söylemleri dilinden düşürmeyen Davud Han'ın darbeden sonra cumhurbaşkanlığının yanı sıra, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yetkilerini de aynı anda üstlenmesi liberal cenahta derin bir hayal kırıklığına neden oldu.¹⁶⁸

Davud Han Bütün üst düzey görevlere de sadece kendi ailesinden üyeleri atarken; Kraliyet ailesinden uzak akrabalarını dahi idam ettirmeye başlamıştı. Kraliyet ailesinden gelen potansiyel rakiplerinden kurtulduktan sonra Davud Han solcuların desteğiyle İslamcı muhalefeti ezme karar aldı. 1974'te bazı İslamcı liderler idam edilirken, Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud gibi geleceğin Mücahit komutanları da Pakistan'a kaçtılar. Dönemin Pakistan başbakanı Zülfikar Ali Butto aslında siyasal İslam'a mesafeli bir siyasetçi olmasına

---

¹⁶⁶ Davud Han darbe sabahı Kabil radyosundan halka seslenmiştir ve sözlerine şöyle deva etmiştir: "Değerli vatandaşlarım! Lütfen hürmet ve selamlarımı kabul ediniz, bugünden itibaren eski rejim yani krallık dönemi sona ermiştir. Bu diktatöreyel sistem yerine İslam'ın hakiki yüzüyle uyumlu olan "Cumhuriyet" rejimine geçilmiştir". Böylelikle Afganistan halkının aşına olmadığı yeni bir rejim gelmişti.

¹⁶⁷ Bina, **Tarih Maaser Afganistan Az İsterdad Ta İstiklal İnkilab Sevr**, Beyhaki Yayınevi, Kabil, 1985, s.148.

¹⁶⁸ Eminullah, Derih, **Afganistan Der Karn Bistum**, Daniş Yayınevi, Peşaver, 2001, s. 564.

karşın, Afganistan'la yaşanan sınır sorunları nedeniyle bu kişileri destekleme kararı almıştı. Böylece Pakistan ile Afgan İslami hareketi arasında ilk temas kurulmuş oldu.¹⁶⁹

1975'te İslamcılardan da kurtulduğuna emin olduktan sonra Davud Han, kabinedeki komünist bakanlarını görevden aldı. Ayrıca artık bağımsız bir siyaset izlemek isteyen Davud Han 1975'ten itibaren Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya ve sol grupları takibata başladı.¹⁷⁰

1976'de yürürlüğe giren Anayasa tek bir partiye (Davud Han'ın Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi) izin vermektedir. Bütün siyasal oluşumlara kendilerini feshetme çağrısında bulunuldu. Sağ ve sol partilerin liderleri kitle halinde tutuklanmaya ve idam edilmeye başlandılar. Sol harekete dönük baskıların artmasıyla Davud Han başka bazı meseleler bahane edilerek Sovyetlere davet edildi ve Brejnev'le görüştü. Brejnev bu görüşmelerde sol kesime dönük baskıların sona ermesini rica ederken; bunu içişlerine bir müdahale olarak gören Davud Han sınırlı bir şekilde toplantıyı terk etti. Sonradan bu olayın “son bir uyarı olduğu” anlaşılacaktı. Nitekim Sovyet politikasındaki değişimin sonucu Halk ve Perçem grupları aralarındaki ayrılığı sonlandırıp güçlerini birleştirdiler ve Davud Han'ı devirme kararı aldılar.¹⁷¹

2. Dış Politika

Cumhuriyet döneminin dış politikası da diğer dönemlerdeki gibi askeri ve ekonomik ihtiyaçları üzerine kuruluydu. Cumhuriyet ilanı ile birlikte Kabil'deki yabancı ülke elçiliklerine mektup gönderilmiş ve mektupta: “26 Saratan'dan(17 Temmuz) itibaren rejim değişmiştir ve yerine Cumhuriyet rejimi ilan edilmiştir” denilmekteydi. Ayrıca yeni rejimi (Cumhuriyeti) “resmiyete” tanımaları istenilmekteydi. Afganistan Cumhuriyet rejimini, Emanullah Han döneminde olduğu gibi yine ilk olarak SSCB tanıdı. Diğer ülkeler de sırasıyla bu yeni rejimi tanıyacaktı.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Derih, **a.g.e.**, s.565.

¹⁷⁰ Derih, **a.g.e.**, s. 565.

¹⁷¹ Derih, **a.g.e.**, s. 566.

¹⁷² Abdul Samad, Gaves, **Sukut Afganistan**, çev: Muhammet Yunus Toğyan, 2.Baskı, Peşaver Kitabevi, Pakistan, 2000, s. 141.

2.1- SSCB İle İlişkiler

Davut Han Başbakanlığı döneminde, Afganistan'ı Pakistan karşısında yalnız bırakan Amerika ve Batı ülkelerine karşı tepki olarak Zahir Şah'ı da ikna ederek Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya başladılar. Bu yakınlaşmadan ve özellikle Başbakan Davut Han'ın Sovyetlere duyduğu sempatiden Pakistan ve Batılı ülkeler rahatsız olmuşlardı.¹⁷³

Bir türlü tamamlanamayan Helmand Vadisi'ndeki baraj projesi Davud Han döneminde Sovyet yardımları sayesinde bitirilecekti. Sovyet desteğiyle yapılan sulama kanalları sonucu Afganistan'da tarım gözle görülür oranda ilerledi ve birçok göçebe kabile bu dönemde yerleşik tarımcılara dönüştüler. 1956'da Afgan hükümeti Sovyetleri örnek alarak beş yıllık kalkınma planları hazırlamaya başlamıştı.¹⁷⁴ Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği'nden alınan silahlar ve 35 milyon dolara varan askeri yardımla ordu modernize edildi. Afganistan ilk kez Mig-17'ler alarak bir jet filosuna sahip oldu ve T34 tankları alarak kara ordusunu güçlendirdi. Sovyetler Birliği'ne eğitim almaları için askeri öğrenciler yollanmaya başlandı. Zaman içinde eğitim amacıyla Sovyetlere yollanan öğrencilerin sayısı 7000'i bulacaktı. 1955 Aralığında Nikita Kruşçev Afganistan'ı ziyaret ederek 1 milyar dolarlık bir kredi vereceklerini ve Afganistan'da modern hastaneler kurulması için yardımda bulunacaklarını, otobüs filosu göndereceklerini, Bagram'da bir havaalanı inşa edileceğini, karayollarının yenileneceği gibi vaatlerde bulundu.¹⁷⁵ 1957'de Zahir Şah Moskova'yı ziyaret ederek dostluğu perçinliyordu.

Sovyetler Birliği, askeri ve tarımsal projelerin yanı sıra zamanında Amerikalıların girmek istemediği alt yapı projelerine de el atarak ülkenin her bölgesinde etkisini arttırmaya başladı. 1979'a kadar ki dönemde Sovyetler Birliği Afganistan'a 1.25 milyar dolarlık ekonomik, 1 milyar dolarlık da askeri yardımda bulunacaktı.

17 Temmuz 1973'te Davud Han Cumhuriyeti ilan etikten sonra resmiyete tanıyan ilk ülke Sovyetler Birliği olmuştu. Asında Kral olmak isteyen ancak tahta çıkma ümidi kalmamış olan Zahir Şah'ın kuzeni Davud Han, Cumhuriyet fikrini ve modernleşmeyi savunuyor ve sol hareketi doğal müttefiki olarak görüyordu. Sovyetler Birliği bu dönemde Afganistan'ın modernleşmesini sağlayacak yegâne komşu ülke olarak görülmekteydi. 1956-1978 arasında

¹⁷³ Derih, a.g.e., s.580.

¹⁷⁴ Şah Zaman Wariz, **Chire ha ve Nawışta hayi Barg ha-i Az Tarih Kışver Ma**, Fazil Kitapevi, Pakistan, 1999, s. 70.

¹⁷⁵ Wariz, a.g.e., 71.

7000 Afgan öğrenci Sovyetler Birliği'ndeki üniversitelerde, mekanik, tıp, mühendislik vb. alanlarda eğitim alarak ülkelerine döndüler. Bunların büyük kısmı komünist fikirlere sempati duymaktaydı. 70'li yıllar boyunca Sovyet teknisyenleri ve Rus eğitimi almış yerli mühendisler Afganistan'da karayolları, sulama kanalları, spor kompleksleri, hava alanları vb. projelerde çalıştılar.

Cumhuriyet ilan ile birlikte İslamcılara karşı müthiş baskı ve sindirme politikası yürütüldü. 1975'te İslamcılardan da kurtulduğuna emin olduktan sonra Davud Han, kabinedeki komünist bakanlarını görevden aldı.¹⁷⁶ Ayrıca artık bağımsız bir siyaset izlemek isteyen Davud Han 1975'ten itibaren Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya ve sol grupları takibata başladı. 1977'de yürürlüğe giren Anayasa tek bir partiye (Davud Han'ın Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi) izin vermektedir. Bütün siyasal oluşumlara kendilerini feshetme çağrısında bulunuldu. Sağ ve sol partilerin liderleri kitle halinde tutuklanmaya ve idam edilmeye başlandılar. Sol harekete dönük baskıların artmasıyla Davud Han başka bazı meseleler bahane edilerek Sovyetlere davet edildi ve Brejnev'le görüştü.¹⁷⁷ Brejnev bu görüşmelerde sol kesime dönük baskıların sona ermesini rica ederken; bunu içişlerine bir müdahale olarak gören Davud Han sınırlı bir şekilde toplantıyı terk etti. Sonradan bu olayın "son bir uyarı olduğu" anlaşılacaktı. Nitekim Sovyet politikasındaki değişimin sonucu Halk ve Perçem grupları aralarındaki ayrılığı sonlandırıp güçlerini birleştirdiler ve Davud Han'ı devirme kararı aldılar.¹⁷⁸

2.2- Pakistan İle İlişkiler

1947'de İngilizler Hindistan'dan çekilirken, Afganistan artık Pakistan adı verilen (bu isim bir yarışma sonucu seçilmişti) yeni bir komşuya sahip oluyordu. Pakistan'ın kuruluşu, bölgede siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel açıdan muazzam değişimlere yol açtı. 1947'de Pakistan kurulduğunda Pencab, Veziristan, Sind, Belucistan gibi hemen hepsi Afganistan'a komşu olan eyaletlerinin nüfusu 35 milyondur ve bunun 13 milyonu (yani yaklaşık %38'i) Hindular ve Sihlerden oluşmaktaydı. Nüfusları 6 milyona yakın olan Sihler, Afganların en önemli

---

¹⁷⁶ Derih, **a.g.e.**, s. 565.

¹⁷⁷ Abdullah, Kazım, "Bahs Ber Mevzu Pasih Davt Ba Brijnif ", **Afgan Germen Online**, 2013, s. 7.

¹⁷⁸ Derih, **a.g.e.**, s. 566.

rakipleriydiler. Pakistan'ın kuruluşunu takip eden dönemde büyük nüfus mübadeleleri yaşandı ve Müslüman-Hindu nüfus, Hindistan ve Pakistan arasında takas edildi. Böylece Pakistan, nüfusunun %96'sı Müslüman olan, dolayısıyla İslâmî duyarlılığın yüksek olduğu bir ülke hâline geldi. Bu durum ileride Afganistan'da siyasal İslâm'ın yükselişinde önemli bir etken olacaktır.¹⁷⁹

Öte yandan Pakistan'ın kuruluşu bu ülkedeki etnik Peştunlar için büyük bir değişim anlamına gelmiyordu. “Büyük Peştunistan” hayali içinde olanlar, Pakistan'ı, Peştun topraklarını işgal altında tutan yabancı bir güç olarak görmeye devam ettiler. Nitekim Afganistan bu eyaletlerin kendisine ait olduğunu dile getirdiğinde İngilizler bölgede bir plebisit yaparak Peştun ve Beluci aşiretlere Pakistan'a mı yoksa Hindistan'a mı katılmak istediklerini sordular. Afganistan'ın seçenekler içinde yer almadığı bu plebisitte, halk Müslüman kimliği nedeniyle Pakistan'ı seçti.¹⁸⁰ İleride bu kararlarından ilk andaki kadar memnuniyet duymayacaklardı. Afganistan, BM tarafından adı geçen eyaletlerin Pakistan sınırları içinde kalmasının onaylanmasını veto etti. Afgan tarafı Pakistan'ın Pakhtunhwa, Aşiretler Bölgesi (FATA) eyaletlerinde yeniden referanduma gidilmesi gerektiğini savundu. Bu eyaletlerde nüfusun sırasıyla %73 ve %99'u Peştunca konuşmaktaydılar.¹⁸¹

Doğal olarak Pakistan ve BM bu taleplerin hiç birini kabul etmedi. Afganistan'ın Helmand Vadisinde kurmayı tasarladığı baraj projeleri de Pakistan tarafından engellenmek istenmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkiler hızla gerilmeye başladığında Pakistan hava kuvvetleri isyana kalkışan Afgan aşiretlerini 1948'de bombalarken; Afganistan sınırları içinde de müdahalelerde bulundular. Pakistan hava kuvvetlerinin Afgan köylerini bombalamasının ardından toplanan Loya jirga Pakistan içinde Peştun aşiretlerinin yaşadığı eyaletlerin Paştunistan adıyla “bağımsızlığını” ilân etti. Afganistan bu devleti resmen tanıdı. Pakistan'ın buna cevabı, Afganistan'ın Hindistan ile ticari bağlantılarını keserek abluka altına almak ve İngiliz desteğiyle Bağımsız Paştunistan'ı havadan bombalamaya devam etmek oldu.

Davut Han, Başbakanlık döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de Pakistan'a karşı sert ve soğuktu. Davut Han bir Peştun milliyetçisiydi, “Büyük Peştunistan” meselesi her

---

¹⁷⁹ Kazim, **a.g.e.**, s.7.

¹⁸⁰ Derih, **a.g.e.**, s. 567.

¹⁸¹ Gaves, **a.g.e.**, s.141.

zaman onun için önemli bir meseleydi. 1973 yılında Afganistan'da cumhuriyetin ilanı ve Davut Han'ın başa geçmesi Pakistan'ı tedirgin etmişse de yeni rejimi resmîyete tanıyacaktı.¹⁸²

Davut Han liderliğindeki yeni hükümet Afganistan ve Pakistan ilişkilerini Peştunistan meselesi yüzünden zor ve karanlık bir yöne sürükleyecekti. 1974 – 1975 yıllarında patlak veren Beluçistan ayaklanması sonrası Davut Han, Pakistan sınırına askeri birliklerini yığdı.¹⁸³ Afganistan'ın bu eylemine Pakistan'da aynı sertlikle karşılık verdi. İki ülkenin sınırlarına askeri birliklerinin yerleştirilmesi ve savaşın eşğine gelmesine bakılırsa, Afganistan ve Pakistan ilişkilerinin geleceğini parlak olmadığını habercisiydi.¹⁸⁴

Cumhuriyet döneminde Sol grupların etkinliği ve Davut Han'ın Batıya kırıgın ve uzak politika izlemesinin da etkisiyle Afganistan istikrarsız bir sürece girecekti. Bu dönemde, Afganistan'da Sovyet yanlısı hareketlerin gücü hızla artmaktaydı. Afganistan'da Sovyet yanlısı hareketlerin güçlenmesi ve söz sahibi olmasına tepki olarak, İslamcı gruplar organize olmaya başladılar. 1974'te bazı İslamcı liderler idam edilirken, Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud gibi geleceğin Mücahit komutanları Pakistan'a kaçtılar. Dönemin Pakistan başbakanı Zülfikar Ali Bhutto aslında siyasi İslam'a mesafeli bir siyasetçi olmasına karşın, Afganistan'la yaşanan sınır sorunları nedeniyle bu kişileri destekleme kararı almıştı. Böylece Pakistan ile Afgan İslami hareketi arasında ilk temas kurulmuş oldu.¹⁸⁵

Afganistan ve Pakistan ilişkilerini yumuşatan ve tansiyonu düşmesine vesile olan olay, 1975'de Afganistan'da meydana gelen deprem olacaktı. Başbakan Bhutto, Pakistan'ın insani yardımlarını depremzedelere ulaştırmak istediğini Afganistan tarafına ilettili. Afganistan Cumhurbaşkanı Davut Han, Pakistan'ın insani yardımlarını kabul etti ve bu durumdan memnuniyet duyacağını bildiriyordu. Ardından Pakistan Başbakanını Afganistan'a resmen davet etti. Haziran 1976 tarihinde Başbakan Bhutto, Davut Han'ın özel davetini kabul ederek Afganistan'ı ziyaret edecekti. Ziyarete Bhutto ve Pakistanlı heyetler, Kabil yönetimi tarafından resmi törenle karşılandı. Aynı yılın Ağustos'unda da Davut Han, Pakistan'ı ziyaret ederek, iki ülke arasındaki buzların erimesine kısa bir süre olsa da sağlayacaktı.¹⁸⁶ Bu

---

¹⁸² Derih, **a.g.e.**, s. 572.

¹⁸³ Derih, **a.g.e.**, s. 573.

¹⁸⁴ Gaves, **a.g.e.**, s. 199.

¹⁸⁵ Derih, **a.g.e.**, s. 571.

¹⁸⁶ Derih, **a.g.e.**, s. 574.

karşılıklı ziyaretler iki ülke ilişkilerini yumuşattığını söyleyebiliriz. Ancak, bu yakınlaşma kısa sürecekti.

2.3- İran İle İlişkiler

Dışişleri Bakanı Naim Han, 1974 yılında İran'ı ziyaret etmiştir. İran Dışişleri Bakanıyla görüşen Naim Han, iyi komşuluk ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçlıyordu. İkili görüşmelerde bir dizi anlaşmalar imzaladılar. Aynı yılın sonunda İran'dan yetkili bir heyet Kabil'e gelerek Davut Han ve Naim Han'la görüşme yaptı. İran heyeti, İran halkının Afgan halkıyla eskiden beri dost ve kardeş olduğunu vurgulayarak Afganistan'ın iktisadi kalkınmasına destek vereceklerini açıklamışlardı.¹⁸⁷

1977 yılında Davut Han, İslam ülkeleri turuna çıkmıştı, bu turun son durağı İran'dı ve İran kralı tarafından resmi törenle karşılandı. İran, Afganistan'ın altyapısının gelişmesine yardımcı olabilmek için 2 milyon doları Afganistan'a hibe olarak verdi. Davut Han 1977 yılının sonunda İran kralını Afganistan'a davet etti. İran Şahı'nın Afganistan ziyareti sırasında Hilmend Akarsu Anlaşması uzatıldı.¹⁸⁸

2.4- ABD İle İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Afgan siyasetçiler Pakistan'a karşı, bölgede İngilizlerin yerini almaya başlayan Amerikalılardan destek almanın yollarını aradılar. Almanlar ve Japonların yarım bıraktığı Helmand Vadisindeki hidroelektrik santrali projelerin tamamlanması için Amerikalıları ülkeye davet ettiler. Şah Mahmud 1951'de Amerika'yı ziyaret ederek iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek istedi. Amerikan kamuoyunun desteğini kazanmak için Afganistan bu dönemde liberal dünyanın dikkatini çekecek bir takım adımlar atmaya devam etti. Basın özgürlüğü genişletildi, birçok yeni gazete yayın hayatına girdi¹⁸⁹, 1949'da meclis seçimleri yenilendi.¹⁹⁰ 120 üyeli mecliste 50 kadar parlamenter kendini "liberal" olarak

---

¹⁸⁷ Wariz, **a.g.e.**, 56.

¹⁸⁸ Wariz, **a.g.e.**, 65.

¹⁸⁹ Hiçbir gazetenin tirajı 1500'ü aşmamaktaydı.

¹⁹⁰ Gaves, **a.g.e.**, s. 202.

tanımlıyordu. Politik partilerin kurulmasını izin verildi ve Afganistan tarihinde ilk kez çok partili bir siyasal hayat başlamış oldu. Ancak Amerikalılar, daha çok önem verdikleri Pakistan'ı gücendirmemek için Afganistan'ın yakınlaşma çabalarına cevap vermediler. Bu durum tıpkı bir zamanlar İngilizlerin Afganistan'a karşı Hintlileri desteklemesine benziyordu. Bunun sonucu olarak Afganistan, liberal dünyaya sırtını dönmeye başladı. 1952 seçimlerinin hemen öncesinde radikalleştikleri gerekçesiyle öğrenci derneklerinin kapatılıp muhalif gazetelerin yasaklandığı sert bir devreye girildi.¹⁹¹ 1952'de bu şartlar altında yapılan meclis seçimlerinde sandalyeleri geleneksel yapıyı temsil eden aşiret reisleri ve mollalar doldurdular.

1953'te Davud Han başbakan oldu. Böylece fiili idare Zahir Şah'ın kuzeninin elinde toplanmış oluyordu. Davud Han Fransa'da eğitim görmüş bir dönem burada büyükelçilik görevinde de bulunmuş radikal modernist görüşlere sahip biriydi. 1953'te Başbakan olarak atanmasından 1963'e kadar sürecek olan on yıllık süre Afganistan'da en hızlı kalkınma projelerinin devreye sokulduğu dönem olacaktı. Davud Han'ın politikası Afganistan'ı Pakistan karşısında yalnız bırakan Amerika ve Batı ülkelerine karşı bir tepkiyi temsil etmekteydi. Nitekim bu tepki sonucu Zahir Şah ve Davud Han Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya başladılar. Dönemin Türk Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Afganistan ziyaretinde bir araya geldiği Afganistan Dışişleri Bakanı Naim Han ve Başbakan Davud Han'ın Sovyetlere duyduğu sempatiden üzüntüyle söz etmektedir.¹⁹²

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Afganistan- ABD ilişkilerinde bir ilerleme söz konusu değildi. Hatta ABD'yle ilişkiler soğuktu ve bunun da iki nedeni vardı: Birincisi, Amerikalılar bu dönemde Afganistan'da kendileri için belirgin bir çıkar merkezi olarak görmediklerinden bu ilişkiler zayıf düzeyde kalmıştı. İkincisi Afganistan-Pakistan sorunlarında ABD'nin Pakistan'dan yana tavır almasıydı. Ancak, Cumhuriyetin ikinci safhasından sonra ilişkiler düzelmeye başladı.¹⁹³

---

¹⁹¹ M. Ekrem, Andişmand, **Kabus-u Surh**, Mayvend Yayınevi, Kabil, 2004, ss. 45.50.

¹⁹² Pohenyar Necmettin, Afgan, **Nigareş Ber Tarih Maaser Afganistan**, Naşarat Danış, Kabil, 2006.ss. 329-330.

¹⁹³ Afgan, **a.g.e.**, s. 329

Bunun en önemli sebebi, Davud Han'ın 1975'ten itibaren Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya ve sol grupları takibata başlamasıyla olacaktı. ABD, Afganistan-Pakistan ilişkilerinin düzelmesi için bazı girişimlerde bulunacaktı.¹⁹⁴

C. Siyasi Partiler

Afganistan'da ilk kez 1946 Anayasası ile birlikte siyasi partilerin kurulmasına ve barışçıl faaliyetlerde bulunmasına izin verilmiştir. Bu tarihten önce siyasi faaliyetler ve siyasi oluşumlar yasal değildi.¹⁹⁵ Ancak yer altı faaliyetler gayri resmi siyasi parti oluşumları ve girişimleri olmuştur. Krallık döneminde, kanuna uygun olarak kurulan partiler, sadece Yüce Mahkeme kararı ile kapatılabilirdi. Bu dönemdeki partilerin iki önemli hususu göz önünde bulundurmaları şarttı.¹⁹⁶

- 1- Kurulacak partilerin tüzükleri ve faaliyetleri anayasa ve kanunlara aykırı olamaz,
- 2- Mali durumu ve teşkilat yapısı şeffaf ve açık olmalıydı.

Siyasi partilerin faaliyetleri Cumhuriyet döneminde de belli bir süre devam etti. Ancak 1977'de yürürlüğe giren Anayasa tek bir partiye (Davud Han'ın Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi) izin vermektedir. Bütün siyasal oluşumlara kendilerini feshetme çağrısında bulunuldu. Sağ ve sol partilerin liderleri kitle halinde tutuklanmaya ve idam edilmeye başladılar.¹⁹⁷ Dönem ve öncesinin önemli partilerinin kısaca özgeçmişi:

1- Hizb-i Veyş Zelmiyan (İlerici Gençlik Partisi)

Afganistan'da siyasi parti kurma izni verilmeden önce, çoğunluğunu o dönemdeki Peştun aydınlar, yazarlar ve devlet memurlarının oluşturduğu bir hareket başlamıştır.¹⁹⁸ Kandahar merkezli olan bu hareket sol ideolojiyi takip etmesine rağmen Peştun milliyetçiliği yapmaktaydı. 1947 yılında hareketin adını Veyş Zelmiyan (İlerici Gençlik) olarak belirleyen

¹⁹⁴ Gaves, **a.g.e.**, s. 200.

¹⁹⁵ 1946 Anayasası Mad. 31.

¹⁹⁶ 1946 Anayasası Mad. 32.

¹⁹⁷ Tanin, **a.g.e.**, s.124.

¹⁹⁸ Dastgir, Penjsheri, **Zuhur ve Zaval Hizb-i Demokratik Halk Afganistan**, Şah Muhammed yayınevi, Peşaver, 1999, s. 114.

grup, aynı yılda yapılan meclis seçimlerine aktif bir şekilde katılmış ve Parlamento'ya birçok milletvekili göndermişlerdir. Bu hareket, 1950'den sonra resmîyet kazanmış ve siyasi partiye dönüştürülmüştür. Afganistan tarihinin ilk resmî siyasi partisi unvanına sahiptir.¹⁹⁹

Bu oluşumun öncülüğünü kimin yaptığı hala tartışma konusudur. Afganistan Demokratik Halk Partililer bu hareketin liderliğini Teraki'nin yaptığını savunsalar da birçok araştırmacı-yazara göre hareketin lideri Muhammed Resul Peştun'dur. Bir diğer ideaya göre, hareketin gizli liderliğini Davut Han yapmıştır.²⁰⁰ Davut Han'ın bu partiyi maddi ve manevi desteklediği bilinen bir durumdu, ancak liderlik ettiğine dair somut bir belge bulunmamaktadır. Partinin kurucuları ise, Muhammed Resul Peştun, Nur Muhammed Teraki, Abdür-rauf Benava, Gülpaşa Ülfet, Faiz Muhammed Engar, Gulam Hüseyin Safi, Abdul Gafur Reşad, Abdulhadi Tokhi ve Muhammed Enver Açekzay gibi aydınlardan oluşmaktaydı.²⁰¹

Veş Zelmyian Partisinin ilk yayın organı olan "Engar" 1951'de yayına başlamıştır. Ancak yazıları ve izledikleri politikalar krallık ve dönem hükümetince tasvip edilmemiş ve kapatılmıştır. Engar gazetesi kapatılınca, Ulus adında bir gazete çıkarmaya karar vermişlerdir.²⁰² Afganistan'ın siyasi hayatını değiştiren bu parti, Davut Han'ın Başbakanlığı döneminde kapatılmıştır.

2- Hizb-i Vatan (Vatan Partisi)

Vatan Partisi, tarihçi ve akademisyen olan Ghulam Muhammed Ghubar ve arkadaşları tarafından 1950 yılında Kabil'de kurulmuştur.²⁰³ Partinin adını taşıyan yayın organı (Vatan Gazetesi) ise 1951'de yayına başlamıştır. Partinin üyelerinin ekseriyeti öğretmen ve memurlardan müteşekkildi. Parti lideri ve gazetenin genel yayın yönetmeni olan Ghulam Muhammed Ghubar, Meşrutiyet yanlısı ve savunucusuydu. Partinin yönetimi Veş Zelmyian'ın aksine Taciklerden oluşmaktaydı. Parti lideri dâhil bazı yöneticiler Afganistan

---

¹⁹⁹ Penjsheri, **a.g.e.**, s.115.

²⁰⁰ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 116.

²⁰¹ Abdulhamid, Mubariz, **Tahlil-i Vakiyat Siyasi Afganistan**, 1996, s. 120.

²⁰² Penjsheri, **a.g.e.**, s. 117.

²⁰³ Mir Gulam Muhammad, Gubar, **Afganistan der Masir-i Tarih**, Cilt II, Mayvand yayınevi, Kabil, 2002, s. 244.

Parlamentosunda Milletvekili görevini yürütmekteydiler.²⁰⁴ Partinin amacı ve izlediği politikalar şöyledir:

- Halkın birlik ve beraberlik içinde yaşaması,
- Adalet ve eşitliğin sağlanması,
- Kamudaki yolsuzluklara karşı mücadele ve rüşvetin ortadan kaldırılması,
- Kadın ve erkeklere eşit eğitim hakkını getirilmesi,
- Irkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadele edilmesi,
- İnsanların inanç ve düşünce özgürlüğüne saygı duyulması vb.²⁰⁵

3- Hizb-i Halk (Halk Partisi)

Halk partisi, 1950’de Dr. Abdurrahman Mahmudi liderliğinde kurulmuştur.²⁰⁶ Tıp doktoru olan Abdurrahman Kabil’de çoğu kişi tarafından bilinen biriydi. Kabil ve diğer illerde özellikle aydınlarla irtibat halindeydi. Akıcı konuşması yenilikçi fikirleri ile gençleri etkileyebilecek kapasiteye sahip olan Dr. Abdurrahman, 1949’da Kabil’den milletvekili seçilerek parlamentoya girmiş oldu. Böylece siyasi hayata ilk adımını atan Dr. Abdurrahman “Nida-i Halk” Halkın Sesi adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştı. Halk Partisinin izlediği politika, daha fazla özgürlük ve demokrasi vurgusu hükümetin hoşuna gitmeyince bir yıl sonra yayın organı ile birlikte partiyi kapatma kararı aldılar.²⁰⁷

4- Hizb-i Müterakki Demokrat Afganistan (Afganistan İlerici Demokratik Partisi)

İlerici Demokratik Parti, 1966 yılında Başbakan Haşim Maiwandwal tarafından kuruldu. Aynı yılda “ Musavat”²⁰⁸ adında bir gazete çıkardı. Bu gazete partinin resmi bir yayın organı olarak

²⁰⁴ Gubar, a.g.e., s. 246.

²⁰⁵ Gubar, a.g.e., s. 248.

²⁰⁶ Sayed M. Baqer, Misbahzade, **Aghaz va Farjam Junbish Hay Siyasi der Afghanistan**, Muhammed Şah yayınevi, Kabil, 2003, s.203 .

²⁰⁷ Misbahzade, a.g.e., s. 226.

²⁰⁸ “Musavat” (Eşitlik) Partinin yayın organıdır. Ancak Parti ismiyle özdeşleştiği için toplum “Hizb-i Demokrat-i Müterakki” yerine “Musavat” demeyi tercih etmişlerdir.

partinin ve hükümetin politikalarını duyurmaya devam etti.²⁰⁹ Haşim Maiwandwal Marksist olmamasına karşın parti tüzüğünde Marksistlerin savunduğu ilkelere yer vermesiyle bilinen bir liderdi. Marksist ilkelerin tüzükte konulmasının en önemli nedeni, aydınların ve eğitimli kesimin desteğini almaktı. Maiwandwal başbakanlık görevi süresince toplumun birçok kesimin desteğini arkasına almış, ancak Davut Han vb. liderlerin desteğini alamamıştır. Maiwandwal 1967’de hastalığı yüzünden görevinden çekilse de partiye liderlik etmeye devam etmiştir. 1965-67 arasında başbakanlık yapan Haşim Maiwandwal, 1973 yılında “Davud Han hükümetine darbe planlama” suçlamasıyla tutuklandı ve aleyhinde güçlü kanıtlar olmadığı halde işkence sonucu hayatını kaybetti.²¹⁰

5- Hizb-i Demokratik-i Halk Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi)

1951’de komünist ve diğer partilerin yasaklanması ve önderlerinin tutuklanması sonucu yurt dışına çıkan ve bir süre ABD’de ve Moskova’da bulunan Nur Muhammed Terakki 1954’te ülkeye dönerek gizli olarak Hizb-i Demokratik-i Halk (Demokratik Halk Partisi) hareketini kurdu.²¹¹ 1965’te bu parti Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi-ADHP) adıyla yasallaştı. ADHP’nin temel ilkeleri “Afganistan’da feodalizmin tasfiyesi, toprak reformu, sosyal adalet, işçilere grev hakkı, kadın-erkek eşitliği, ulusal sorunların (etnik problemlerin) demokratik yoldan çözümü, dış politikada tarafsızlık” olarak açıklanmıştı.²¹²

1960’larda Partinin liderleri Muhammed Terakki ile Babrak Karmal arasında ileride büyük ayrılıklara yol açacak sorunlar baş gösterdi. Muhammed Terakki, partinin lideri olmakla birlikte geçmişte ılımlı bir sosyalist olarak tanınmaktaydı. Columbia Üniversitesi’nde okumuş yıllarca ABD’de kalmış dünyaya daha açık fikirleri olan bir siyasetçiydi ve son zamanlarında daha radikal sol fikirlere dönüş yapmıştı. Babrak Karmal ise 1950’lilerde Kabil’de Hukuk Fakültesi öğrencisi olduğu gençlik yıllarından beri radikal komünist hareketin içindeydi ve Terakki grubunu yeteri kadar “devrimci” görmüyordu.²¹³ Yine Terakki kanadı Peştunlardan destek görmekteyken, Karmalcılar Peştun olmayan gruplardan da destek almaktaydılar.

²⁰⁹ Gubar, **a.g.e.**, s. 1126.

²¹⁰ Darih, **a.g.e.**, s. 493.

²¹¹ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 314.

²¹² Misbahzade, **a.g.e.**, s. 316.

²¹³ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 167.

Babrak Karmal ve etrafındakilerin ayrılmasıyla 1967’de ADHP ikiye bölündü. Bundan sonra çıkardıkları yayın organları nedeniyle Terakki yanlılarına Halki (Halkçı), Karmal yanlılarına ise Perçemi (Bayrakçı) denilmeye başlandı.²¹⁴

Nisan 1978’de komünist liderlerden Mir Akbar Haybar’ın suikasta kurban gitmesinden hükümeti sorumlu tutan partililer kitlesel gösteriler düzenlediler. Davud Han buna cevap olarak Nur Muhammed Terakki, Babrak Karmal ve diğer birçok komünist lideri tutuklattı. Ancak ADHP’nin iki kanadı birleşerek Davut Han’a karşı darbe yaparak iktidarı ele geçirdiler.²¹⁵

6- Hizb-i Afgan Millet (Afgan Millet Partisi)

Sosyal demokratlar olarak da bilinen Afgan Millet Partisi, ulusalcı düşünceye sahip bir partidir. Bu parti, Durant Hattı ile Pakistan’a bırakılan bölgelerle birlikte İran sınırları içinde kalan Meşhed ve Zahidan gibi bölgelerin kendi toprakları olduğunu iddia ediyorlardı. Parti gazetesinin baş sayfasında “Büyük Afganistan” haritasını koyarak, altında da “Biz Büyük Afganistan’ı geri isteriz” sözleriyle yayınlıyorlardı.²¹⁶ Genelde Afgan Ulusunu savunuyormuş gibi görünen bu parti, esas olarak Peştun milliyetçiliği yapmaktaydılar. Amaçları, Pakistan Peştunları ile birleşerek “Büyük Peştunistan” idealini gerçekleştirmektir. Bu partinin kurucularının hepsine yakını Peştun kökenli aydınları.²¹⁷

Parti yayın organının ismi de Afgan Millet idi. Bu parti, o dönemlerde Peştun milliyetçiliği yapmakla suçlandığı için diğer etnik gruplardan taraftar toplayamadı. Bu da söz konusu partiyi halkın desteğinden mahrum bırakmış ve Afganistan partisi olmadığını sağlamıştır. Dolayısıyla destekçilerinin hepsine yakını az sayıda Peştun milliyetçileri ile sınırlı kalmıştır. Daha sonra bu parti bir kaç gruba ayrılarak bölünmüştü.²¹⁸ Ayrılan guruplar şöyle adlandırılmışlar: Hizb-i Milli ve Mutarakki-yi, Afgan Millet, Millet ve Afgan Sosyal Demokrat hareketi, daha sonraları bu grupların üyelerinden büyük bir kısmı ülkeyi terk ederek farklı ülkelere sığınmışlardır. Afganistan’da Taliban yönetiminin yıkılışı ile birlikte

²¹⁴ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 168.

²¹⁵ Atayi, M. İbrahim, **a.g.e.**, s.393.

²¹⁶ Derih, **a.g.e.**, s. 486.

²¹⁷ Sabahuddin, Kuşkeki, **Daha-i Kanun Asasi, Şura-i Sekafet-i Cihat Afganistan**, Kabil, 1987, s. 154.

²¹⁸ Derih, **a.g.e.**, s. 492.

söz konusu partinin, Afgan Sosyal Demokrat ve Afgan Millet Partisi olarak farklı bir program ve tüzüklerle karşımıza çıktığını görmekteyiz.²¹⁹

7- Sazman-ı İnkılabiyi Zahmetkeşan (Devrimci Emekçiler Örgütü)

Afganistan Demokratik Halk Partisi'nden kopan üçüncü bir oluşumdu, Özbek asıllı Tahir Badahşi'nin etrafında toplanan (Devrimci Emekçiler Örgütü) adındaki bu üçüncü grup Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin her iki kanadını da sosyalist ideoloji altında Peştun milliyetçiliği yapmakla suçlamaktaydı.²²⁰ Tahir Badahşi'nin önderlik ettiği bu harekete Sitemi Milli Partisi de denilmektedir. Bu parti, Afganistan'da ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülen Özbek, Tacik ve Hazaralar arasında taraftar toplamaya başlamıştı.²²¹ 1979 yılı Hafizullah Emin'in devlet başkanlığı döneminde "hükümeti devirmeye teşebbüs suçundan" oğlu Baykara Badahşi ile birlikte yargılanarak idam edildi. Devrimci Emekçiler Örgütü üyeleri farklı oluşumlarda birleştiler.²²²

8- Cavanan-i Müslüman (Müslüman Gençler)

Müslüman Gençler Partisi, Mısır'da eğitim görmüş olan Gulam Muhammed Niyazi tarafından 1967'de kurulmuştu. Milli ve İslami görüşe sahip olan bu oluşum kısa bir zamanda çok sayıda taraftar toplamıştır. Bu partinin yürütme kurulunu oluşturan bazı önemli kişiler, Seyfeddin Nasratyar, Gulam Rabbani Ateş, Gül Muhammed, Gulam Habib, Burhaneddin Rabbani, Abdulkadir Tavana, Sayid Abdurrahman, Muhammed Ömer ve Hoca Mahfuz Mansur gibi üniversite hocalarından oluşmaktaydı.²²³

Partinin yönetim kurulu ve merkez kurulunu oluşturan kişilerin çoğunu Mısır'da eğitim aldığını görüyoruz. Mısır'dan döndükten sonra birçoğunun Kabil Üniversitesinde hocalık yapmaktaydılar. Bu grubun takip ettiği esas ideoloji Mısır'daki Müslüman Kardeşler

²¹⁹ Kuşkeki, **a.g.e.**, s. 155.

²²⁰ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 321.

²²¹ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 174.

²²² Misbahzade, **a.g.e.**, s. 322.

²²³ Omidvar, Niyazi, **Awamel ve Kodata-i Haft Sevr 1357**, Vafa yayınevi, Kabil, 1989, s. 37.

hareketinin ideolojisiydi. Müslüman Kardeşlerin önde gelen isimlerinden Said Kutup ve Mevdudi'nin yazdığı kitapları ve makaleleri Farsçaya çevirerek ve bazen da kendi yazılarını yazarak üniversiteli gençler arasına dağıtmak sureti ile hareketin propagandasını yürütmektedirler.²²⁴ Mısır'da okuyan hocaların esas olarak oluşturdukları gruba genel manada İslami Nehzet deniliyordu ancak, bu hareketin gençlik kolunu oluşturan eylemleri gerçekleştiren gruba Afganistan Müslüman Gençleri adı verilmişti. Bu gençleri, yönlendiren, örgütleyen ve fikir babalığı yapan üniversiteli hocalardı. Afganistan Müslüman Gençlerinin liderliğini 1972 yılına kadar Profesör Gulam Muhammed Niyazi'nin kardeşi olan Abdürrahim Niyazi yapmıştı. 1972'de gizli bir kongrede yapıldı, bu kongrede Burhaneddin Rabbani başkan, Sayyaf başkan yardımcısı, Gülbeddin Hikmetyar sekreter ve Abdulkadir Tavana kültürel işlerden sorumlu kişi olarak seçilmişlerdi. Müslüman Gençler, başta Kabil'de ve daha sonraları da tüm ülkede hükümete karşı yazılar yazarak ve onları gizli yollarla dağıtarak ve zaman zaman da protesto gösterileri gerçekleştirerek faaliyetlerine devam etmişlerdi.²²⁵ Cumhuriyet Döneminde bu gruba karşı sert tedbirler alınmış ve grubun bazı liderleri yakalanarak hapse atılmıştır. Fakat gençlik kolunu oluşturan kişilerin birçoğu Pakistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. 1974'tan sonra faaliyetlerini Pakistan'da sürdürmekte olan bu grubun amacı, hükümet yapısını İslami usule uygun olması ve Şeriat hükümlerinin geçerli olmasıydı.²²⁶ Belli bir süre sonra etnik ve bölgesel farklılıklarından ötürü ayrı cephelerde yer alacaklardı.

9- Hizb-i İttihadı Milli (Ulusal Birlik Partisi)

Ulusal Birlik Partisi, Kral Zahir Şah'ın saray şairi olan Halili'nin başını çektiği bir takım yazar ve şair tarafından 1966 yılında kurulmuştur.²²⁷ Milli ve İslami bir eğilim içerisinde olan bu oluşum, başlangıçta gerek teşkilat bakımından, gerekse maddi imkân bakımından birçok partiden daha güçlüydü. Ayrıca, diğer oluşumlar arasında zaman zaman birtakım etnik tartışmalar yaşanırken, bu partinin üyeleri etnik meselelerini hiç gündeme getirmemekteydiler. İslami oluşumların, yurtdışı ilişkiler özellikle Mısır'daki Müslüman

---

²²⁴ Mahdi Dua Gu, **Ruydad hay-i Panc Dahe-i Ahir Der Afganistan**, El Azher Yayınevi, 2005, s. 154.

²²⁵ Mehdi Dua Gu, **a.g.e.**, s. 154.

²²⁶ Mehdi Dua Gu, **a.g.e.**, s. 155.

²²⁷ Mehdi Dua Gu, **a.g.e.**, s. 155.

Kardeşler hareketi ile olan bağlantıları dikkat çekerken Ulusal Birlik Partisinin dış bağlantısı olmadığı ve yerel kaynaklara dayandığı idea edilmektedir. Ulusal Birlik Partisinin resmi yayın organı ise “Vahdet“ gazetesiydi. Birçok araştırmacı ve yazar yayın organının ismini kullanarak bu oluşuma “Vahdet Partisi” demektedirler.²²⁸ Partiye yeni üye olmak isteyen şahısları özel olarak yarı karanlık bir odaya götürüp masa üstünde bulunan Kurana el bastırarak İslam’a, Kral’a ve Anayasa hükümlerine karşı sadık kalacağına dair yemin ettirildiği bilinmektedir.²²⁹ Bu oluşum uzun süre faaliyetlerini gizli yürütmüştür.²³⁰

1966’da yapılan meclis seçimlerinde, ülkedeki sol partiler birçok milletvekili çıkarırken, Ulusal Birlik Parti lideri Halilullah Halili de devletin engellemelerine karşın Kabil’den milletvekili olarak seçilmişti. Bu gelişme Ulusal Birlik Partisine büyük bir itibar kazandırmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Başbakan Muhammed Yusuf, Halili’yi Bağdat’a büyükelçi olarak gönderilmesini talep etmiştir. Kral Zahir Şah, Başbakanın talebine olumlu cevap vermiş ve Halili’yi büyükelçi olarak atamıştır. Halili’nin Kabil’den uzaklaşmasıyla birlikte parti lidersiz kalmıştır. Kısa süre sonra Ulusal Birlik Partisi siyasi arenadan kaybolmuştur. Parti üyelerinin bir kısmı Pakistan’a sığınmış ve Sovyet işgali sonrası Cemiyet İslami Afganistan partisine katılarak direnişe önderlik etmişlerdir.²³¹

10- Hizb-i İnkılab-i Milli (Ulusal Devrim Partisi)

Ulusal Devrim Partisi, 1977 yılında Cumhurbaşkanı Davut Han tarafından devletin tek partisi olarak kurulmuştur. Bazı araştırmacılara göre 1974’da kurulduğu idea edilirse de resmi olarak 23 Şubat 1977 yılında kurulduğu bilinmektedir. Parti tüzüğü’nün birinci maddesinde “Ulusal Devrim Partisi, 17 Temmuz Devriminin öncüsü ve savunucusudur” yazmaktaydı. Bu parti, dünyanın diktatörüyle ülkelerinde olduğu gibi iktidarı elinde tutan tek partiydi. Ulusal Devrim Parti üyeleri devletin her kademesinde olduğu gibi istihbaratın da birer muhabiri gibi çalışarak, iktidara karşı olanları tespit edip zindanlara göndermekteydiler.

Ulusal Devrim Partisi kurulmadan önce, siyasi partilerin faaliyetleri Cumhuriyet ilanıyla birlikte belli bir süre devam etti. Ancak 1977’de yürürlüğe giren Anayasa tek bir partiye izin

²²⁸ Kuşkeki, a.g.e.,s 154.

²²⁹ Derih, a.g.e.,s. 494.

²³⁰ Kuşkeki, a.g.e.,s 155.

²³¹ Tanin, a.g.e., 111.

vermekteydi. Bütün siyasal oluşumlara kendilerini feshetme çağrısında bulunuldu. Sağ ve sol partilerin liderleri kitle halinde tutuklanmaya ve idam edilmeye başlandılar. Söz konusu partinin iktidarı, komünist askerlerin 27 Nisan 1978 gecesini darbe yaparak yönetimi devralmaları ve Davud Han ve ailesini başkanlık sarayında infaz edilmesiyle sona erecekti.²³²

D. Anayasa

Afganistan Cumhuriyeti Davut Han tarafından 17 Temmuz 1973 yılında ilan edilmiştir. Daha sonra hazırlanan Anayasa 1977 yılında Loya Jirga tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Cumhuriyet Anayasasına göre, Afganistan'daki siyasi üstyapı aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

1- Cumhurbaşkanı

Afganistan Cumhuriyetinin en yüce makamıdır. Yürütme erkinin başı ve iktidar partisinin lideridir.²³³ Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmemektedir. 1977 Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı adayını parti²³⁴ tarafından önerilecek ve Loya Jirga üyelerinin 3/2 üçte ikisi tarafından 6 yıllığına seçilecektir.²³⁵ Cumhurbaşkanı adayları, Afganistan vatandaşı, Müslüman ve Afgan anne babadan doğmuş olmaları şarttır. Her hangi bir mahkûmiyeti ve çifte vatandaşlığı bulunmaması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı'nın Anayasa ile belirlenen görevleri şunlardır:²³⁶

- Silahlı kuvvetlerin başkomutanlığını yapmak,
- Meclisin onayı ile savaş ve ateşkes ilan etmek,

²³² **Afganistan Cumhuriyet Anayasası**, Bayhaqi Yayınevi, Kabil, 1977, ss.1-15.

²³³ 1977 Anayasası Mad. 75.

²³⁴ Yürürlüğe giren Anayasa tek bir partiye (Davud Han'ın Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi) izin vermektedir.

²³⁵ 1977 Anayasası Mad. 76.

²³⁶ 1977 Anayasası Mad. 78.

- Ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak için tedbirler almak,
- Loya Jirga'yi toplamak,
- Olağanüstü hal ilan etmek ve sonlandırmak,
- Milli Meclis ve Loya Jirga'nın açılışını yapmak,
- Milli Meclisi feshetmek,
- Halkın menfaatini düşünmek ve milli birliği sağlamak,
- Kanunlar çerçevesinde Madalya taktim etmek,
- Bir veya birden çok Cumhurbaşkanı yardımcısını parti içinden atamak,
- Bakanları parti içinden veya dışardan atamak, istifalarını kabul etmek,
- Yüce Mahkemenin üyelerini ve başkanını atamak,
- Yargı organlarının başkanları, ordu komutanları, polis müdürleri ve üst düzey bürokratları atamak, görevden almak ve istifalarını kabul etmek,
- Afganistan'ı uluslararası organizasyonlarda ve yabancı ülkelerde temsil edecek diplomatik misyon şeflerinin atanmak ve Afganistan'daki yabancı ülke temsilcilerinin güven belgelerini kabul etmek,
- Kanunları ve uluslararası anlaşmaları onaylamaktır.

Ayrıca ülkenin önemli konularında Cumhurbaşkanı istediği zaman halkoyuna başvurabilir.²³⁷

2- Yürütme

Yürütme, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlardan oluşan organdır.²³⁸ Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve eşleri Afgan anne-babadan

---

²³⁷ 1977 Anayasası Mad. 79.

²³⁸ 1977 Anayasası Mad. 88.

doğmuş olmaları şarttır. Ayrıca ülkenin tüm medeni ve siyasi haklarına sahip olmaları gerekmektedir.²³⁹ Yürütmenin görev ve yetkileri şunlardır:

- Ülkenin iç ve dış politikasını kanunlara ve parti tüzüğüne göre belirlemek,
- Devletin tüm idari ve kamu kuruluşlarını gözetmek,
- Yürürlükte olan Kanun veya fermanlar doğrultusunda, İcra-i ve idari kararlar almak ve aldığı kararları denetlemek,
- Kanun taslağı hazırlamak,
- Devlet bütçesini hazırlamak ve ekonomik sistemi güçlendirmek,
- Kalkınma politikası geliştirmek ve uygulamak,
- Ülkenin iç ve dış borç alma ve verme konularında görüşmeler yapmak,
- Kamu güvenliğini sağlamak için gerekli kararları almak,
- Yolsuzluk ve rüşvete karşı tedbirler almak,
- Kanun çerçevesinde uluslararası kuruluşlarla anlaşmalar yapmak,
- Anayasa ve kanunlarda belirtilen diğer yetki ve görevleri yerine getirmek.

3- Yasama

3.1- Milli Meclis

Afganistan halkının tüm kesimini temsil eder ve onların ortak iradesinin yüzüdür.²⁴⁰ Milli Meclis üyelerinin yüzde ellisi çiftçi ve işçi tabakasından olmak şartıyla tüm üyeler iktidar partisi tarafından önerilerek gizli bir seçimle dört yılına seçilirler.²⁴¹ Afganistan seçim havzalarına bölünür ve havzalar da kanuna göre belirlenecektir. Meclis her yıl ortalama dört ay toplantı yapmak zorundadır. Milli meclisin görevi; ülkenin bütçe kararlarını ve uluslararası antlaşmaları onaylamaktır. Ayrıca devletin silahlı kuvvetlerini yurtdışına gönderme yetkisine sahiptir. Milli Meclis'in anayasa yapma yetkisi yoktur.²⁴²

---

²³⁹ 1977 Anayasası Mad. 89.

²⁴⁰ 1977 Anayasası Mad. 48.

²⁴¹ 1977 Anayasası Mad. 49.

²⁴² 1977 Anayasası Mad. 55-63.

3.2- Loya Jirga

Loya Jirga 1947'tan beri, Afganistan halkının önemli kararlar aldığı bir meclis olmuştur. Halkın iradesinin yansımasıdır.²⁴³ Loya Jirge'nin oluşumu şöyledir:

- Milli Meclis üyeleri,
- Partinin Merkez Yönetim Kurulu,
- Bakanlar Kurulu ve yüksek rütbeli askerler,
- Yüce Meclis üyeleri,
- Her ilden nüfusa göre beş ila sekiz kişinin katılımı,
- Toplumun her kesiminden otuz kişi Cumhurbaşkanının ataması ile oluşmaktadır.²⁴⁴

Loya Jirga, anayasanın hükümlerine uygun olarak Cumhurbaşkanı tarafından açılışı yapılacaktır. Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı Loya Jirga'nın başkanı olacaktır. Loya Jirga'nın yetkileri şöyledir:

- Anayasayı değiştirebilir,
- Cumhurbaşkanı seçer ve istifasını kabul eder,
- Savaş ve barış ilanını onaylar,
- Ülke ile ilgili diğer önemli kararlar alabilme yetkisine sahiptir.²⁴⁵

4- Yargı

Devletin önemli bir organı olan yargı, Yüce Mahkeme ve diğer mahkemelerden oluşmaktadır. Mahkemelerin sayısı kanunla belirlenecektir.²⁴⁶ Yargıçlar görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasa, kanun ve hukuki teamüllere uygun olarak karar verirler. Toplum vicdanını zedeleyecek kararlar alamazlar. Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir

---

²⁴³ 1977 Anayasası Mad. 66.

²⁴⁴ 1977 Anayasası Mad. 65.

²⁴⁵ 1977 Anayasası Mad. 67.

²⁴⁶ 1977 Anayasası Mad. 96.

kısmı veya tamamını kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde hakim veya savcının isteği ile karar verilebilir.²⁴⁷

E. Afganistan’da Sol Hareketin Yükselişi

Afganistan’da Sol hareketin yükselişinin birçok nedeni bulunmaktaydı. Asında Kral olmak isteyen ancak tahta çıkma ümidi kalmamış olan Zahir Şah’ın kuzeni Başbakan Davud Han, cumhuriyet fikrini ve modernleşmeyi savunuyor ve sol hareketi doğal müttefiki olarak görüyordu. Sovyetler Birliği bu dönemde Afganistan’ın modernleşmesini sağlayacak yegâne komşu ülke olarak görülmekteydi.²⁴⁸ 1956-1978 arasında 7000 Afgan öğrenci Sovyetler Birliği’ndeki üniversitelerde, mekanik, tıp, mühendislik vb. alanlarda eğitim alarak ülkelerine döndüler. Bunların büyük kısmı komünist fikirlere sempati duymaktaydı. 70’li yıllar boyunca Sovyet teknisyenleri ve Rus eğitimi almış yerli mühendisler Afganistan’da karayolları, sulama kanalları, spor kompleksleri, hava alanları vb. projelerde çalıştılar.²⁴⁹ Afgan hükümeti aslında Batılı ülkeleri, özellikle de Amerikalıları benzer projelere destek olmaya davet ediyordu. Ancak Amerikalılar Pakistan’la aralarının bozulmaması için Afgan hükümetlerinin taleplerine yeterli cevabı vermemekteydiler.²⁵⁰ Sonuçta meydan Sovyetlere kalırken, Sovyet yanlısı bürokrasi Başbakan Davut Han’ın da desteğiyle kilit bürokratik noktalara yerleşmeye başlamıştı. 1970’lerin ortalarında Afganistan’da okuryazar sınıfın büyük bölümü, hukukçular, doktorlar, mühendisler, pilotlar, iletişim uzmanları, teknikerler ve subaylar ya komünistti ya da Sovyetlerde eğitim almış Ruslara sempati duyan kişilerdi.²⁵¹

---

²⁴⁷ 1977 Anayasası Mad. 98-100.

²⁴⁸ Penjsheri, **a.g.e.**, s.24.

²⁴⁹ Penjsheri, **a.g.e.**, s.34.

²⁵⁰ Mehmet Köçer, Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davud Han’ın Türkiye Ziyaretinde Başbakan Adnan Menderes İle Görüşmesi (18-21 NİSAN 1957) **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/4 Spring 2014, p. 739-747, ANKARA-TURKEY.

²⁵¹ Tanin, **a.g.e.**, 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA SOSYALİST DÖNEM (1978-1979)

A- Taraki Dönemi ve Halkçılar

1951'de komünist ve diğer partilerin yasaklanması ve önderlerinin tutuklanması sonucu yurt dışına çıkan ve bir süre ABD'de ve Moskova'da bulunan Nur Muhammed Terakki 1954'te ülkeye dönerek gizli olarak Hizb-i Demokratik-i Halk (Demokratik Halk Partisi) hareketini kurdu. 1965'te bu parti Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi-ADHP) adıyla yasallaştı. ADHP'nin temel ilkeleri "Afganistan'da feodalizmin tasfiyesi, toprak reformu, sosyal adalet, işçilere grev hakkı, kadın-erkek eşitliği, ulusal sorunların (etnik problemlerin) demokratik yoldan çözümü, dış politikada tarafsızlık" olarak açıklanmıştı.²⁵²

1960'larda Partinin liderleri Muhammed Terakki ile Babrak Karmal arasında ileride büyük ayrılıklara yol açacak sorunlar baş gösterdi. Nur Muhammed Terakki, partinin lideri olmakla birlikte geçmişte ılımlı bir sosyalist olarak tanınmaktaydı. Columbia Üniversitesi'nde okumuş yıllarca ABD'de kalmış dünyaya daha açık fikirleri olan bir siyasetçiydi ve son zamanlarında daha radikal sol fikirlere dönüş yapmıştı. Babrak Karmal ise 1950'lerde Kâbil'de Hukuk Fakültesi öğrencisi olduğu gençlik yıllarından beri radikal komünist hareketin içindeydi ve Terakki grubunu yeteri kadar "devrimci" görmüyordu.²⁵³ Yine Terakki kanadı Peştunlardan destek görmekteyken, Karmalcılar Peştun olmayan gruplardan da destek almaktaydılar. Babrak Karmal ve etrafındakilerin ayrılmasıyla 1967'de ADHP ikiye bölündü. Bundan sonra çıkardıkları yayın organları nedeniyle Terakki yanlılarına Halki (Halkçı), Karmal yanlılarına ise Perçemi (Bayrakçı) denilmeye başlandı. Aslında partiden üçüncü bir grup daha kopmuştu, Özbek asıllı Tahir Badahşi'nin etrafında toplanan (Sitem-i Milli) adındaki bu üçüncü grup ADHP'nin her iki kanadını da sosyalist ideoloji altında Peştun milliyetçiliği yapmakla suçlamaktaydı.²⁵⁴ Tahir Badahşi'nin önderlik ettiği hareket Afganistan'da ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülen Özbek, Tacik ve Hazaralar arasında taraftar toplamaya başlamıştı.

²⁵² Penjsheri, **a.g.e.**, ss. 35-38.

²⁵³ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 313.

²⁵⁴ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 315.

1960'larda Sosyal Demokratlar (Afgan Millet) ve Maocu gruplar da kendi partilerini kurmuşlardı.²⁵⁵

Nisan 1978'de komünist liderlerden Mir Akbar Hayber'in suikasta kurban gitmesinden hükümeti sorumlu tutan solcular kitlesel gösteriler düzenlediler.²⁵⁶ Davud Han buna cevap olarak Nur Muhammed Terakki, Babrak Karmal ve diğer birçok komünist lideri tutuklattı. Aslında bu tutuklamaların fiilen bir hükmü de yoktu zira asker ve polis içinde zaten en etkili grup komünistlerdi. Nitekim Büyük bölümü Sovyetlerde eğitim almış olan Komünist subaylar Hafızullah Emin'in hapisshaneden verdiği talimatla Zırhlı Birlikler komutanı Aslam Vatancar ile Hava Kuvvetleri komutanı Abdulkadir komutasında Nisan 1978'de Davud Han'ı devirdiler. Davud Han bazı aile üyeleri ile birlikte öldürüldü.²⁵⁷

Komünist askerlerin darbesi başlangıçta geniş kesimlerden destek gördü. Liberal-demokrat kesimler bu olayı Portekiz Karanfil Devrimi'ne benzetmek ve bir tek adam rejiminin yıkılışı olarak yorumlamaktaydılar. Pakistan'a kaçmış olan Sosyal Demokrat ve liberal liderler bile yeni rejimi desteklediklerini ilan ettiler. L. Dupré New York Times da bunun komünist değil demokratik bir müdahale olduğunu savunan bir yazı kaleme aldı.²⁵⁸ Ancak kendilerini dönük bu geniş desteğe rağmen Komünistler, iktidara diğer grupları da ortak ederek Afganistan'da bir uzlaşma hükümeti kurmak yerine, kendileri haricindeki tüm siyasi partileri yasaklamayı seçerek Afganistan'ın farklı bir siyasi iklime geçmesine neden olacaklardı.²⁵⁹

Afganistan gibi gelenekçi ve dışarıya kapalı bir ülkede kurulan sosyalist rejimin hikâyesi daima ilgi çekmiştir. Aslında bu biraz da Afgan komünist hareketi hakkında ayrıntılı bir bilginin olmamasından kaynaklanmaktadır. Afganistan'da sosyalizm düşüncesi sanıldığı kadar marjinal olmadığı gibi (Ahmed Şah Mesud ve Hikmetyar gibi mücahit liderlerin bile gençlik yıllarında sosyalizmden etkilendikleri bilinmektedir) Afgan komünist hareketi de Avrupaî anlamda materyalist ve evrensel bir sınıf hareketi olarak gelişmemiş, Afganistan'ın kültür kodları ve etnik yapısına göre şekillenmişti. Komünistler, Afganistan'da Peştun milliyetçiliği ile İslâmî söylemleri sahiplenen karma bir politik jargon geliştirmişler, söylemlerinde Pakistan-İngiliz düşmanlığı, aşiret dayanışması gibi geleneksel kodlara da

²⁵⁵ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 42.

²⁵⁶ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 43.

²⁵⁷ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 316.

²⁵⁸ Olivier Roy, **a.g.e.**, s.165.

²⁵⁹ Tanin, **a.g.e.**, s. 123.

sıkça başvurmuşlardı. Komünist liderlerin hemen hepsi Peştun olduklarından, Peştun aşiretleri arasında güçlü destekler bulabilmişler ve asıl güçlerini de her zaman aşiret kaynaklarından sağlamışlardır. Bu bakımdan bütün modernist söylemlerine ve adımlarına rağmen Komünistlerin, “İslâm’a ve geleneklere savaş açmış Afgan Jakobenleri” olarak kabul etmek de oldukça zordur.²⁶⁰

1- Sosyalist Dönemin Siyasal Yapısı

1.1- İç Politika

Komünist askerler 27 Nisan 1978 gecesini darbe yaparak yönetimi devralmışlar ve Davud Han’ın öldürmüşlerdi. Savr Devrimi adı verilen bu askeri müdahale başlangıçta çok farklı kesimlerden destek buldu. Ancak yeni rejim kısa süre içerisinde büyük bir tasfiye hareketi başlatarak çok sayıda tutuklama ve idamlara (bazı kaynaklara göre 27.000 kişi idam edilmiştir) imza attı hayal kırıklığı yarattı.²⁶¹ Rejimin ilk iki yılı olağanüstü kanlı oldu. Sadece mollalar ve kralcılar değil ADHP/Halk seksiyonu dışındaki sol hareketler de (Maocular, Perçemciler, Sitem-i Milliciler vb) büyük ölçüde tasfiye edildiler.²⁶² Babrak Karmal, Küba Büyükelçisi olarak atanarak devre dışı bırakılırken; Tacik-Özbek komünistlerinin lideri Tahir Badahşi çeşitli gerekçelerle yargılanıp idam edildi. Komünistlerin siyaseti kentli batılı orta sınıflıları korkuttu ve bu kesimlerin Afganistan’ı hızlı biçimde terk etmelerine yol açtı. 100 binden fazla eğitilmiş elit Afgan vatandaşı Batı ülkelerine kaçtı, 200 binden fazlası Pakistan’a sığındı. Afganistan’da Halk hükümetinin uygulamalarının sonuçları sonradan iktidarı alacak olan Perçemcilerin daha ılımlı müdahalelerine rağmen düzeltilemedi.²⁶³

Afgan komünistlerinin büyük vaatlerle başladıkları ve başlangıçta köylüler arasında ilgi uyandıran toprak reformu projesi de başarısız oldu.²⁶⁴ Afganistan’da kâğıt üzerinde “toprak ağası” olarak görülen ancak, gerçekte sadece komünal aşiret toprağının sembolik sahibi durumunda olan aşiret reislerinin tasfiyesi yoksul köylülüğe bir fayda sağlamadı. Aşiret mülkiyetinin küçük aile mülkiyetine ve sonraki aşamada da kooperatiflere dönüştürme projesi

---

²⁶⁰ Penjsheri, **a.g.e.**, ss. 45-56.

²⁶¹ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 34.

²⁶² Misbahzade, **a.g.e.**, s. 322.

²⁶³ Kuşkeki, **a.g.e.**, s. 158.

²⁶⁴ Kuşkeki, **a.g.e.**, s. 159.

Afganistan gibi aşiret kültürü ve dayanışmasının güçlü olduğu bir coğrafyada köylü kitleler arasında destek görmedi.²⁶⁵ Aşiret reisleri de köylüye tohumluk vermeyerek reformu baştan baltalama konusunda başarılı oldular. Toprak reformu hamlesi etnik gruplar arasındaki iç mücadelelere kurban gitti ve rakip grupların birbirlerinin topraklarına el koymasıyla sonuçlandı.²⁶⁶ Nihayet Halk hükümetinin kendisi de toprak reformunun başarısızlığını kabullenerek 1979-1980 döneminden sonra bu konuda ısrarcı olmadı. Asıl muhalefet ise toprak reformuna karşı değil eğitim seferberliğine karşı yükseldi. Köylere dağılan ve yeni rejiminin siyasi misyonerleri olarak harekete eden 18.000 kadar öğretmen okuma-yazma kursları açarak tüm çocukları bu seferberliğe dahil etmeye çalıştılar. Ancak okuma-yazma seferberliği ile geleneksel değerlere karşı mücadele ile at başı gittiğinden, eğitim reformu köylüler tarafından tepkiyle karşılandı.²⁶⁷ Mollaları ve köylüleri en çok sinirlendiren şey kız çocuklarının okutulmaya çalışılması idi. Kırsal alanda yeni rejime karşı en büyük tepkiler de kız çocuklarının eğitilmesi için başlatılan kampanyadan sonra yaşandı.²⁶⁸

1.2- Dış Politika

1.2.1- SSCB İle İlişkiler

Komünizm düşüncesi Afganistan'a Sovyetler'in etkisiyle sızmıştır. Ekim Devrimi sonrası Bolşeviklerin İngiliz ve Fransız sömürgeciliği aleyhindeki söylemleri ve Sovyet Rusya'nın bağımsız Afganistan'ı tanıyan ilk ülke olması Afganistanlı genç kuşak aydınları üzerinde tesirli olmuştu.²⁶⁹ 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na Afganistanlı temsilciler de katılmışlardı. Sovyetler Birliği'nde okumaya giden ilk kuşak gençler 1920'lerde sosyalist fikirlerden etkilenecek yurtlarına dönmüşler ve Emanullah Han'ı destekleyen bir tavır takınmışlardır.²⁷⁰ Ancak Emanullah Han'ın devrilmesiyle komünist faaliyetler

---

²⁶⁵ Gubar, **a.g.e.**, s. 1125.

²⁶⁶ Gubar, **a.g.e.**, s. 1126.

²⁶⁷ Batılı uzmanlar genellikle bu tepkileri haklı göstermiş ve eğitim reformunun başarısız olmasından, köyün ileri gelenleri ile çatışıp, köy geleneklerine karşı tutum alan rejim yanlısı öğretmenleri sorumlu tutmuşlardır. Halbuki Afganistan'da yerel gelenekler denilen olgular çocuk yaşta evlilik, başlık parası, çok eşlilik, kadınlara dönük şiddet, recm, burun-uzuv kesme gibi bir dizi kabul edilemez uygulamayı da içermektedir. Afgan kadınlarının aile ve köy ortamında yaşadıkları şiddetin boyutları için bkz: <http://www.rawa.org/index.php>

²⁶⁸ Darih, **a.g.e.**, s. 493.

²⁶⁹ Darih, **a.g.e.**, s. 494.

²⁷⁰ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 56.

1940'ların sonuna kadar yer altına çekilmek zorunda kalacaktı. 1947'de demokrasiye dönüş ile ülkenin ilk siyasi partisi olan Veyş Zelmiyan (İlerici Gençlik) ve Hizb-i Halk (Halk Partisi) gibi sol gruplar, serbest seçimlere katılarak birçok sandalye kazanmayı başardılar. Bu hareketler temel hedeflerini “Afganistan’da eğitimi yaygınlaştırarak cahilliği ve gerici gelenekleri sona erdirmek, sosyal adaleti sağlamak ve bir ulus bilinci oluşturmak, etnik, dinî mezhebi ayrılıkların etkilerini azaltmak” olarak sıralamışlardı.²⁷¹

Bu rejim değişikliği Afganistan tarihinin önemli olaylarından biridir. Ancak gölgede kalmış olsa da bu olay nedeniyle bir değişiklik daha gerçekleşmiş ve Afganistan tarihinde ilk defa ülkenin iktidarı Dürrani veya Muhammedzay Peştunlarından, toplumun aşağı orta sınıfından gelen Galzay Peştunlarına geçmiştir.²⁷² Ayrıca Halk grubunda Paktia Peştunları da bulunuyordu, bu açıdan bakıldığında Halk grubunun temsil ettiği siyasi ideolojinin yanı sıra rejimin kabilevi bir özelliği olduğunu da söylenebilir. Davud Han döneminin Muhammedzay hâkimiyetinden iktidarı devralan bu etnik yapı komünist de olsa hâlâ kabile kimliğinin Afganistan’daki siyasi belirleyiciliğini gösteriyordu. Yeni yönetim, Davud Han rejimi esnasında yaşadıkları sıkıntılardan bunalmış olan halk tarafından ilk günlerde desteklenmiştir. Başkentte güçlü destek gösterileri görülürken kırsal kesimdeki halk da yeni hükümete sempati ile yaklaşmıştır. Bazı bölgeler ile birlikte Celalabad kentinde yeni yönetime karşı tavrı alındığı görülmüştür.²⁷³ Sovyetler Birliği’nin herhangi bir dahli yokmuş gibi görünen Afganistan’daki Savr İnkılâbı, ülkede Sovyet yanlısı Marksist-Leninist bir hükümeti işbaşına getirmiştir. Batılı araştırmacıların darbeye Sovyet parmağı olduğuna dair değerlendirmeleri kesin olarak kanıtlanamamıştır. Sovyetlerin doğrudan etkisi olmasa da Afgan Ordusunun Sovyetler tarafından eğitilmiş ve teçhiz edilmiş olmasının darbenin altyapısını teşkil ettiğini düşünenler de vardır.²⁷⁴

Afganistan Demokratik Halk Partisi, Marksist subayların gerçekleştirdiği hükümet darbesinin ardından iktidarı devralmakta gecikmemiştir. Yeni rejimde Nur Muhammed Taraki İnkılap Konseyi Başkanlığı ve Başbakanlık, Babrak Karmal Başbakan Yardımcılığı, Hafızullah Emin

---

²⁷¹ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 57.

²⁷² Andişmand, **a.g.e.**, s. 45.

²⁷³ Süleyman, Layik, **Muhtasar-i Dar Bare-i Kabayil Peştun**, Akadimi Ulum Cumhuri-i Demokratik Afganistan, Kabil, 1986. ss. 56-59.

²⁷⁴ Diego Korduizz, Selig Harrison, **Hakakik Puşti Perde-i Tehacum İtihad Şuravi Bar Afganistan**, çevirmen, Abdülcebbar Sabit, Mayvend Yayınevi, Kabil, 2009, ss. 47-55.

ise Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini üstlenmişlerdir. Böylelikle Afganistan'da birbirine düşman iki sol fraksiyon, yılındaki birleşmeden sonra aynı hükümet çatısı altında da bir araya gelmiştir. Sovyetler Birliği yeni Afgan hükümetine desteklerini açıklasa da bu yeni durumu tam olarak karşılayabilecek ve yönetebilecek kadar hazırlıklı değildir. Hatta Sovyet gizli servisi KGB'nin bile darbeyi olup bittikten sonra öğrendiği iddia edilmiştir.²⁷⁵ Brejnev de 1979 yılı ortalarından Carter ile yaptığı görüşme esnasında Afganistan'daki devrimi radyodan duyduklarını ifade etmiştir. Gene de Savr İnkılâbı Hükümeti, kendisine destek bulma umuduyla Sovyetler Birliği'ne başvurmuştur.

Taraki iktidara geldikten sonra bağlantısız bir dış politika takip edeceğini açıklamış olmasına rağmen devlet yönetiminde gerçekleştirdiği güç operasyonundan sonra siyasi istikametini Sovyetler Birliği'ne çevirmiştir. Bu dönemde birçok Sovyet uzman çeşitli alanlarda çalışmak üzere Afganistan'a gelmiş ve çok sayıda Afgan vatandaşı da özellikle eğitim amacıyla Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. Dönemin diğer önemli bir gelişmesi de 5 Aralık 1978 tarihinde iki ülke arasında "Dostluk, İyi komşuluk ve İşbirliği Anlaşması"nın imzalanması olmuştur. İki ülkenin birbiriyle daha da yakınlaşmasını sağlayan ve yirmi yıl geçerli olması öngörülen bu anlaşmanın 4'üncü maddesi güvenlik konusu ile ilgilidir. Bu madde, Afganistan ve SSCB'ye, toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını korumak için gerektiğinde işbirliği yapma ve her iki tarafın da kabulü ile bu konuda tedbirler alma yetki ve yükümlülüğünü getirmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde, Taraki rejiminin Sovyetler Birliği tarafından kabul görmesi, tartışmalı da olsa yeni Afgan yönetiminin uluslararası meşruiyetini artırmıştır.²⁷⁶

1.2.2- Pakistan İle İlişkiler

20. yüzyılın başında Afganistan'ın Balucistan üzerinden Hint Okyanusu'na açılabilmesi ve Abdurrahman Han'ın İngilizlere bıraktığı Güney Paştunistan'ın ana vatana kazandırılması hedeflenmektedir. Afganistan, Pakistan'ın BM'ye kabulünü engellemiş ve iki komşu ve Müslüman ülke bu sınır üzerine defalarca savaşın eşiğine gelmiştir.²⁷⁷ Davud Han, sınırı (Durand Hattı'nı) tanımamıştır ve Paştunistan'ın bölünmüşlüğü sorununun halledilmesi için

²⁷⁵ Andışmand, **a.g.e.**, s. 56.

²⁷⁶ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 48.

²⁷⁷ Andışmand, Muhammed Ekram, **Ma ve Pakistan**, Naşer Peyman, Kabil, 2009. Ss.34-42.

Kabil Hükümeti'nin silah kullanmak dâhil her türlü tedbiri almasını istemiştir. SSCB'nin ikinci müdahale gerekçesi olarak ise Moskova'nın Brejnev Dönemi'nde uygulamaya koyduğu stratejik genişleme planı kabul edilir. Bu planın bir parçası, Sovyetler Birliğinin Hint Okyanusu'na ulaşması ve Güneyden kuşatılmasını kırmaktır.²⁷⁸

Böylece Afganistan'ın işgal edilmesi suretiyle Moskova, Hint Okyanusu'na yaklaşık 400 km. kadar yaklaşmış olmaktadır ve Pakistan ile İran arasında paylaşılmış ve istikrarsız bir bölge olan Balucistan önünde tek engel olarak kalmaktadır. Pakistan Devlet Başkanı General Ziya-ül Hak, Sovyet Ordusunun Orta Doğu bölgesi ve Alt Kıta'yı işgal etmek üzere Hint Okyanusu'na çıkmak istediğini öne sürerek Batılıları uyarmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın yeni lideri Babrak Karmal 11 Ocak 1980 günü Pakistan'ı emperyalizmin maşası olmak yerine tarafsız bir tutum izlemeye ve iki ülke arasındaki Paştunistan meselesinin çözümüne yönelik müzakereleri derhal başlatmaya çağırmıştır.²⁷⁹ Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak, Kızıl Ordu'nun Pakistan sınırına dayanması ve B. Karmal'ın sunduğu Paştunistan havucuna rağmen ABD ve İslam dünyasının beklentisi doğrultusunda ve ihtiyaç duyduğu ekonomik ve askeri yardımları sağlayabilmek için İslam kartını oynamak ve Afgan Mücahitlerine tam destek sağlamak opsiyonunu tercih etmiş ve ABD 1981 yılının Eylül ayında Pakistan'la bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile ABD, Pakistan'a altı yıl içinde 3,2 milyar dolarlık yardım yapacaktır. Bu yardım paketi içinde kırk adet F-16 uçağı da bulunmaktaydı. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinin hemen arkasında İran-Irak Savaşı'nın çıkması Körfez Petrolü bakımından Amerika'yı iyice telaşlandırmıştır. Afganistan işgalinden en fazla endişelenen Pakistan bağımsız değil taraflı olarak kalmıştır.²⁸⁰

1.2.3- İran İle İlişkiler

Afganistan'ın İran ile tarih, kültür ve dil bağları vardır. Bunlardan dolayı İran, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal döneminde işgale karşı Mücahitlerin mücadelesine destek vermiştir. 1979 sonrası dönemde İran-Afganistan ilişkilerinde belirleyici iki konu olmuştur: Şii gruplar ve İran'a sığınan mülteciler. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden

²⁷⁸ Fevzi, Uslubaş, **İmparatorlukların Bataklığı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 55.

²⁷⁹ Andişmand, **a.g.e.**, s. 45.

²⁸⁰ Andişmand, **a.g.e.**, s.47.

sonra Tahran ve İslamabat'ın özellikle mülteciler konusunda Afganistan'la çekişmeleri şiddetlenmiştir. SSCB'nin işgali döneminde İran'ın Afganistan üzerindeki doğrudan etkisi işgale karşı direnen(özellikle Şii gruplara) muhaliflere destek vermekle sınırlıdır. Bunlar Sazman-ı Nasır, Zafer Örgütü, İslam Mekteb-i Tevhid (İslam Birlik Okulu), Hareket-i İslami, Ruhaniyat-ı Cevanan-i İslami (İslami Gençlik Ruhu), Nehzet-i İslami (İslami Uyanış), Şura-i İttifak İslami ve İttihad-ı Mücahidin-i İslami'dir. İran kontrolünde hareket eden bu örgütlerin çoğu Humeyni'yi mutlak liderleri olarak kabul etmekte ve komiteler tarafından idare edilmekle beraber tümü büyük bir parti oluşturmuşlardır: Hizb-i Vahdet İslami. İslam Dünyası ve ABD'nin desteklediği mücahitlerle Sovyetlerin ve desteklediği yönetim arasındaki savaşın zamanla şiddetini artırması Afganistan'dan iltica edenlerin sayısını hızla artırmıştır.²⁸¹ Bundan en büyük zararı ise Afganistan'la çok uzun sınırları olan Pakistan ve İran görmüştür. Mültecilerin çok büyük kısmı İran'a iltica etmiştir.

1.2.4- ABD İle İlişkiler

Bu dönemde ABD ve Afganistan ilişkilerini derinden etkileyen önemli bir olay meydana gelmiştir. Ülkede rejim karşıtı ayaklanmalar devam ederken ABD'nin Kâbil Büyükelçisi Adolph Dubs, 14 Şubat 1979 tarihinde teröristlerce kaçırılarak Kâbil Oteline götürülmüştür. ABD derhal Afganistan Hükümeti nezdinde olaya müdahil olmuş ve Afgan yönetiminden tedbirli hareket edilmesini istemiştir. Teröristler ise Taraki hükümetinden üç siyasi mahkûmun salıverilmesini talep etmişler ve saat 12.30 da taleplerinin karşılanması için on dakika süre vermişlerdir. Bunun üzerine Afgan güvenlik güçleri tarafından teröristlere yönelik olarak buldukları otel odasına düzenlenen operasyonda Büyükelçi Dubs da hayatını kaybetmiştir. Önemli bir SSCB uzmanı olarak bilinen Adolph Dubs'un beklenmedik kaybı Amerika'da tepki ile karşılanmıştır. Başkan Carter aynı gün yayımladığı mesajda Büyükelçi Dubs'un öldürülmesinin kendisini ve Amerikan halkını "şoke ettiğini" ifade etmiştir.²⁸²

Büyükelçi Dubs'un ölümünden kimin sorumlu olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklar olayın arkasında aşırılık yanlısı İslami örgütlerin, bazıları da hükümet muhaliflerinin olduğunu iddia etmişlerdir. Olayla bağlantılı olarak Şii Müslümanlar ile İzdah

²⁸¹ Misbahzade, a.g.e., s. 334.

²⁸² Penjsheri, a.g.e., s. 47.

El İslam adlı örgütün de adı geçmektedir.²⁸³ Girardet'e göre Dubs'un ölümünden Tahir Badahşi'nin liderlik ettiği Sitem-i Milli²⁸⁴ adlı Maoist örgüt sorumludur. ABD Hükümeti, büyükelçisinin böyle bir olayda öldürülmesi üzerine Sovyetler Birliği ve Afganistan'a bir protesto notası göndermiştir. Ancak ABD'nin, Büyükelçi Dubs'un ölümünden sorumlu olanların ortaya çıkarılması amacıyla soruşturma açılması talebi Taraki hükümeti tarafından reddedilmiştir. Afganistan yönetimi, bir ön soruşturma ve inceleme yapıldığını, Dubs'un otele tutulduğu odaya yapılan baskından daha önce kaçırılan kişilerce öldürüldüğünün tespit edildiğini açıklamıştır.²⁸⁵

ABD makamları, Büyükelçi Dubs'un başarısız bir kurtarma operasyonu sonucu ölümünde Sovyet görevlilerin müdahaleleri olduğuna yönelik tespitler yapmışlardır. Sovyet Ordusunun Afganistan'ı işgalinden sonra olayın sorumluluğu Hafızullah Emin ve Polis şefi Davud Tarun'a yüklenmiştir. Ancak Büyükelçinin Afganistan'a atandıktan sonra Hafızullah Emin ile kişisel dostluk geliştirmiş olması bu iddiaları kısmen asılsız bırakmaktadır. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrynin nezdinde protesto etmesi ve Sovyet uzmanlarının olaydaki rolleri konusunda açıklama istemesi üzerine Sovyet yönetimi Tass Ajansı üzerinden, "Amerikalıların iddialarının aksine olayda herhangi bir etki ya da müdahalelerinin olmadığı ve ABD'nin olayı çarpıttığı" yönünde bir açıklama yapmıştır.²⁸⁶

2- Sosyal Yapı (1973-1992)

Ülkeler kendilerine hangi adı verirlerse versinler gerçek hayatta önemli olan halkın günlük yaşam düzeyi ve şeklidir. Afganistan'da Cumhuriyetin ilânı veya "sosyalist devrim" büyük kitlelerin günlük hayatında ne ölçüde değişiklik yaratmıştır? Kuşkusuz bunlar önemli siyasal gelişmelerdir ve elbette ekonomik ve sosyal sonuçları da olmuştur. Ancak bu devrimlerin tabansal desteği ne oranda kalmış ve halk yığınları tarafından ne oranda kavranıp benimsenmişlerdir? Burada bütün Afgan halkının yapılan reformlara tümünden karşı çıktığı

---

²⁸³ Layik, a.g.e., s. 87.

²⁸⁴ Penjsheri, a.g.e., s. 49.

²⁸⁵ Misbahzade, a.g.e., s. 312.

²⁸⁶ Andişmand, a.g.e., 67.

şeklindeki beylik yorumu peşinen kabul etmek zorunda değiliz; ancak geniş kitlelerin Cumhuriyet sonrası yaşanan sosyal değişimlere ne ölçüde ayak uydurduğu sorusu önemini korumaktadır.

2.1- İşçi Sınıfı

Marksist hareket bilindiği üzere işçi sınıfının çıkarlarını koruma ve işçi sınıfının iktidarını (proletarya diktatörlüğü)kurma iddiasındadır.²⁸⁷ Marksistler bir ülkede proletaryanın oranıyla onun iktidarı alması arasında doğrudan bir bağ kurmazlar. Başka bir deyişle proletaryanın diktatörlüğü, işçi sınıfının sayıca az olduğu bir ülkede de kurulabilir. Nitekim Rusya işçi sınıfının yoğun olduğu bir ülke değildi. Burada önemli olan disiplinli bir partinin siyasal koşulları iyi değerlendirip ihtilalci yöntemlerle iktidarı ele geçirmeyi başarmasıdır.²⁸⁸ Bu tezler Afgan komünistlerinin sosyal bir devrime doğru giderken ülkedeki işçi oranını hatta kendilerini destekleyen işçilerin sayısını önemsememelerine yol açmıştır. Afganistan'da 1978 öncesi bütün sanayi işçilerinin sayısı 90 bini küçük atölyelerde çalışanlarla birlikte bu sayı 300.000 bini bulmaktaydı²⁸⁹ yani Afgan işçi sınıfı 15 milyonluk ülkede nüfusun %2'sini teşkil etmekteydi. Bunlarında çok azı Komünistleri desteklemekteydi. Bu sebeple nazari olarak işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizmin aslında Afganistan'da kuvvetli bir tabanı bulunmamaktaydı. Bu nedenle Afgan komünistleri iktidarı ele geçirmenin daha pratik bir yolu olan polis ve asker içinde örgütlenmeyi daha uygun bulmuşlardır.

2.2- Toprak Reformu Meselesi

1973 öncesinde Afganistan'da birkaç şehir merkezinin haricindeki yaşam asırlar önceki hayattan çok farklı değildi. 15 milyonluk nüfusun 3 milyonu (yaklaşık %20'si hâlen göçebe hayat sürmekteydi. Toprakların yarısı nüfusun %5'i oluşturan derebeylerin elindeydi. Tarımsal nüfusun %36'sı ise toprak mülkiyetine sahip değildi. Ancak ilginç olarak halkın bir

---

²⁸⁷ Lenin, **Devlet ve Devrim**, Eriş Yayınları, 2003, s.49-54; Stalin, **Anarşizm mi Sosyalizm mi?**, Sol Yayınları. Birinci baskı, Kasım 1974 s.55-57.

²⁸⁸ Stalin **a.g.e.**, s.55-58.

²⁸⁹ Emine Engin, **Afganistan Devrimi**, İşçinin Sesi yayınları, 1982,s.16.

toprak reformu talebi olduğu da söylenemezdi.²⁹⁰ Zira derebeylerinin toprak üzerindeki hâkimiyetleri aslında oldukça gevşekti ve aşiretlerin ortak denetimi derebeylerin toprak üzerindeki egemenliğinden daha baskın durumundaydı. Bu bakımda Afgan köylüsünü, Hindistan veya Çin’de olduğu gibi güçlü toprak beyleri karşısında çaresiz kalmış marabalar (serf) olarak görmek oldukça zordu. Hindistan, Mısır veya Çin uzun asırlar boyunca sömürgeci güçlerin yoğun kontrolü altında kalmış ülkeler olduklarından burada toprak ağaları sömürgeci güçlerle ittifak hâlinde yönetilmeye alışmış bir köylü sınıfı oluşturmayı başarmışlardı. Hiçbir zaman sömürge olmamış Afganistan’da ise köylülük bağımsızlığına düşkündü ve yediden yetmişe silahlı olan aşiretler, resmi olarak şefleri olan toprak ağalarının kulu olarak görülemezlerdi. Tam aksine aşiret reisleri veya toprak ağaları ancak aşiretin genel onayıyla başta kalabilmekte ve bu desteği yitirdiklerinde toplu ayaklanmalar sonucu tüm güçlerini kaybedebilmekteydiler.²⁹¹

Komünistlerin toprak reformu projesinin başarısız olmasının altında yukarıdaki gerçekleri yeterince tahlil edememeleri ve toprak ağalığını kaldırdıklarında otomatik olarak yoksul köylülüğün desteğini alacaklarını sanmaları yatıyordu. Daha önce birçok ülkede denenmiş ve gerçekten de komünistlere geniş halk desteği sağlamış olan toprak reformu, Afganistan’ın özel koşullarında ters teperek aşiretin ortak arazilerinin (ager publicus) şahıs mülkiyeti haline getirilmesi, başka bir deyişle aşiret birliğinin zayıflatılması olarak algılandı. Afganistan’ın kendine has koşullarında komün arazilerin şahıs mülküne dönüştürülmesi, rakip aşiretlerden bireylerin veya farklı etnik kökenden gelen “yabancıların” geleneksel aşiret toprağına sahip olabilmesi anlamına geliyordu ki Afgan töreleri bunu asla kabul edemezdi. Nitekim toprak reformu sonucunda sermaye gücü daha fazla olan Taciklerin, Peştun arazilerini satın alması gibi örnekler köylülerin toprak reformuna karşı ayaklanmasını tetikleyen en önemli unsurlardan biriydi.²⁹²

---

²⁹⁰ Tanin, **a.g.e.**, s. 34.

²⁹¹ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 38.

²⁹² Afganistan’daki toprak reformunun başarısızlığı için bkz: Olivier Roy, Afganistan’da Direniş ve İslâm, s.149-165.

2.3- Kadınların Durumu ve Hakları

Afganistan'da kadın hakları için verilen hemen her çaba bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kadınları eşit kılmaya çalışan ilk ciddi girişimler (medeni haklar) Emanullah Han (1919-1929) zamanında olmuş tepkilere rağmen Kraliçe Süreyya, kız çocuklarının okutulması için kız okulları açılmasını teşvik ederek Afganistan'da kadınlara dönük yayın yapan ilk dergi olan İrşad-ı-Nisvan'ın çıkarılmasını sağlamıştır.²⁹³ Ancak bunlar tutucuların muhalefetiyle ortadan kaldırılmışlardır. Tutucu çevreler özellikle kızların okumasına ve çalışmasına karşıydılar. Buna rağmen Davud Han'ın başbakanlığı devrinde kadın hakları alanında önemli girişimlerde bulunuldu. 1959 Ağustosunda hükümdarlık ailesine üye olan kadınların artık çadri giymelerini yasakladı. Bundan sonra hanedan kadınları resmi törenlerde batılı kıyafetlerle katılmaya başladılar. Otuz sene önce olduğu gibi mollalar yine bu duruma tepki gösterdiler. Ancak durum artık çok farklıydı. Davud Han hükümeti kuvvetli bir orduya sahip bulunuyordu. Sonuçta kadınlar giyim konusunda serbest bırakıldılar ve mollaların muhalefetine rağmen isteyen kadınlar artık çadri giymeyi bıraktılar. Ülkenin resmi havayolu şirketi olan Ariana Airlines de hosteslerin çalışmasına ve Kâbil radyosunda kadın şarkıcıların şarkı söylemesine izin verildi. Fabrikalarda, kadınlar işe alınmaya başlandı. 1961'de kadınlar Kâbil Üniversitesi'ne kabul edildiler. 1964'te yapılan Loya Jirga toplantısında ilk kez dört kadın üye de yer alması Afganistan tarihi için çok önemli bir adımdı. Seçim sistemi değiştirilerek (1965)kadınlara ve gayr-i Müslimlere de oy hakkı verildi. 1965'te ilk seçimler yapıldığında ilk kez kadın parlamenterler meclise girmeyi başardılar.

Eğitim sistemi değiştirilerek daha seküler hâle getirildi. Henüz kız öğrencilerin okullaşmasında bir yükselme olmasa da genel okullaşma oranı arttı. 1965'te 350.000 öğrenci yeni tipte ilkokullara gidiyordu. 1951'de tüm Afganistan'da ortaokul seviyesinde okuyan yalnız 5000 öğrenci varken; 1965'te bu oran 45.000'e yükselmişti. 1951'de sadece 461 olan yüksekokul öğrencisi sayısı 1965'te 3400 olmuştu.²⁹⁴ Bunlar elbette 15 milyon nüfusu olan bir ülke için çok yetersiz sayılardı; ancak ilk adımlar olması nedeniyle önemliydiler.²⁹⁵

---

²⁹³ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 312.

²⁹⁴ Wahab, **a.g.e.**, s.127.

²⁹⁵ Olivier Roy, **a.g.e.**, s. 155.

2.4- Kadınların Eğitimi Üzerine Tartışmalar

Komünist siyasetçiler ile mollalar arasındaki temel kavgaların başında kız çocuklarının zorunlu eğitim kapsamına alınması kararı gelmekteydi. Mollalar kız çocuklarının zorunlu eğitim altına alınmasını “İslâm’ a karşı savaş” olarak yorumlamışlar ve birçok kişiyi de bu fikre ikna etmeyi başarmışlardır. Afganistan uzmanlarından Olivier Roy’a göre ise “köylülerin gerçek tepkisi kız çocukların okutulmasına değil; öğretmenlerin erkek olmasına ve okullarda gençlere sosyalist sloganlar öğretilmesinaydı”. Gerçekte ise kız çocuklarının okutulmamasının sosyalist eğitim müfredatıyla bir ilgisi bulunmuyordu. Zira 1970’te henüz İslâmî ağırlıklı bir müfredat okutulurken dâhi Afganistan’da geleneksel yapı kızların eğitim almasına izin vermemekteydi. 1970’te Afganistan’da ilkokula gönderilen kızların tüm öğrencilere oranı %5 civarındaydı.²⁹⁶

Sosyalist dönemden önce genel olarak kızları okula gönderen aileler İran ve Sovyetler Birliği sınırlarındaki vilayetlerde yoğunlaşmaktaydı. Sovyet Türkmenistan’ı sınırındaki Faryab ve İran sınırındaki Herat’ta ilkokul öğrencilerinin %24’ü kızdı. Türk-Tacik nüfusun yoğun olarak yaşadıkları kuzey vilayetlerinde de kız öğrenci oranı Afganistan ortalamasının oldukça üzerindeydi (Belh’te %16, Kunduz’da %12, Samangan’da %10, Badahşan’da %10). Kâbil (%14) Gazne (%8) gibi merkez bölgelerde bu oran düşmekle birlikte yine de Afganistan ortalamasının üzerindeydi. Kızları okula göndermeyenler açık bir şekilde Pakistan sınırındaki Peştun bölgelerdi. Kız öğrenci oranı Helmad’ta %4, Oruzgan’da %3’e geriliyordu. En eski Peştun merkezlerinden biri olan Paktiya’da ise % 1’le en alt seviyeye inmekteydi. Sosyalist dönemde kız çocuklarının okutulması için kampanyalar sonucunda ise 1975’te tüm okullardaki öğrenciler arasında kızların oranı %14 iken, 1985’te %30’a 1990’da %37’ye çıkmıştı. Bu oranın artışında erkek öğrencilerin sayısındaki hızlı düşüş de etkili olmakla birlikte bu kızların eğitimi için önemli bir gelişme idi. Kız ve erkek öğrenci oranı ilkokullarda 1/3 oranına yükselmişti. 1975’te ortaokula gönderilen kız sayısı 9870 iken; 1990’a gelindiğinde 10 kat artarak 92 bine (erkeklerle oranı %30) çıkmıştı. Üniversitede ise Afganistan tarihinde kadınlar ilk kez eğitim alanında erkeklerin önüne geçmeyi

---

²⁹⁶ Misbahzade, a.g.e., s. 322.

başarmışlardı.²⁹⁷ 1990'da Kâbil Üniversitesinde okuyan 10.000 öğrencinin 6 bini kadındı. Rejimin çökmesi ile kızların eğitim hayatı dramatik biçimde gerileyecekti. Kız öğrenci oranı 1993'de % 16'ya 1999'da %6'ya yani 1950'lili yılların rakamlarına düşecekti.²⁹⁸

2.5- Davud Han ve Sosyalist Dönemde Eğitim

20. Asır başlarında Afganistan İslâm ülkeleri arasında öğrenci ve okul sayısı en düşük ülkelerden biriydi. 1940'ta 10 milyon nüfusa sahip olan ülkede yalnızca 57.000 ilkokul, 1800 de ortaokul öğrencisi bulunmaktaydı. 1950'de bu oran sırasıyla 91.000 ve 3000'e çıkabildi. Kız öğrencilerin sayısı ise toplam öğrencilerin ancak %5'i kadardı. Eğitim alanında asıl atılımlar 1960'lardan sonra yaşandı. 1965'e gelindiğinde Afganistan'da 360.000 ilkokul, 34.000 ortaokul öğrencisi bulunmaktaydı. 1975'e gelindiğinde 785.000 ilkokul, 87.000 ortaokul öğrencisi eğitim almaktaydı. Kız öğrencilerin oranında gözle görülür bir artış da yaşanmıştı. 1975'te ilkokul öğrencilerinin yaklaşık %15'i, ortaokul öğrencilerinin yaklaşık %10'u kızdı.

Afganistan'da evrensel standartlarda kurulan ilk Fakülte 1932'de açılan Tıp Fakültesi idi, onu zaman içerisinde Hukuk Fakültesi (1938), Fen (1942), Edebiyat (1944) Fakülteleri izledi. Bu fakülteler 1946'da açılan Kabil Üniversitesinin temellerini teşkil ettiler. 1951'de "geleneksel mollaların etkisini kırılması ve modern fikirde din adamları yetiştirilmesi düşüncesiyle" İlahiyat Fakültesi açıldı. Ardından İktisat (1957), Eczacılık (1959), Eğitim (1962), Politeknik (1967) enstitüleri açıldı. Ancak bu eğitim kurumlarında kayıtlı öğrenci sayısı oldukça azdı. 1960'ta Kâbil Üniversitesinde 157'si kadın 1700 öğrenci bulunmaktaydı. 1975'te 1680'i kadın olmak üzere 12260 öğrenci yüksekokullarda okumaktaydı.²⁹⁹

Afganistan'da komünist parti yönetimi ile mollalar arasındaki kavganın en önemli sebeplerinden biri de eğitim müfredatında yapılan değişikliklerdi. Sosyalist dönemden önce Afganistan'da modern ve geleneksel eğitim veren iki farklı okul tipi vardı. Modern okullarda da din ve Arapça dersleri olmakla birlikte, batı dilleri de okutulmakta ve programda pozitif

²⁹⁷ Wahab, a.g.e., s.128.

²⁹⁸ Saif R. Samady, **Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector Paris, November 2001, s.23-38.**

²⁹⁹ Saif R. Samady, **Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector Paris, November 2001, s.23-38.**

bilimlere daha fazla yer ayrılmaktaydı. Buna karşın geleneksel eğitim veren medreselerde ağırlıklı müfredat, Kuran, hadis, fıkıh gibi temel İslâmî ilimler ve Arapça derslerden oluşmaktaydı. Tarih, coğrafya, kimya, fizik, biyoloji gibi dersler okutulmuyordu, Bunların yerine haftada 2 saat “ilim” dersi verilmekteydi. İlim dersi içinde tıp, felsefe, coğrafya gibi içerikler olmakla birlikte bunların çoğu asırlar önce yazılmış klasik İslami eserlerdi ve son asırlardaki buluşları içermiyordu. Yabancı dil olarak Avrupa dilleri değil “İkinci Dil” adıyla yerel lisanlardan biri öğretilmekteydi.³⁰⁰

Komünist yönetim zamanında Arapça dersleri kaldırılırken; Kuran ve din derslerinin saatleri de azaltılmış, sayısal derslerin saatleri arttırılmıştı. Bir diğer önemli değişiklik de Peştuca/Darice derslerin saatlerinin azaltılarak Özbekçe, Türkmençe gibi Türk dillerine müfredatta ilk kez yer verilmesiydi. Türk kökenli öğrenciler ilkokullarda 12 saat anadil eğitimi aldıktan sonra 5. Sınıftan itibaren 2 saat Peştuca/Darice ders görmeye başlıyorlardı. Eğitimdeki bu reformları benimsemeyen aileler ise çocuklarını devlet okullarından çekerek kırsal bölgelerdeki ve Pakistan’daki medreselere gönderdiler. 1980’de 1 milyon olan erkek öğrenci sayısı böylece 1985’te 500 bine geriledi.³⁰¹

---

³⁰⁰ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 337.

³⁰¹ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 28.

Tablo:9- Sekizinci Sınıf Ders Müfredatı

1975		1980		Medreseler	
Dersin Adı	Saati	Dersin Adı	Saati	Dersin Adı	Saati
Kuran/Teolojî	3	Teolojî	2	Kuran	4
Peştuca	3	Yerel Diller	3	İslâmiyat	5
Darice	3	Edebiyat	4	Peştuca/Darice	4
Arapça	3	Peştuca/Darice	2	Arapça	3
Yabancı Dil	6	Yabancı Dil	3	İkinci Dil*	3
Matematik	5	Matematik	6	Aritmetik	3
Tarih	2	Tarih	2	-	
Coğrafya	2	Coğrafya	2	-	
Ekonomi	1	-		-	
Kimya	2	Kimya	2	-	
Fizik	2	Fizik/Astronomi	2	İlim	2
Biyoloji	2	Biyoloji	2	-	
Resim	1	Teknik Resim	2	Resim	2
Beden Eğitimi	1	Beden Eğitimi	2	Beden Eğitimi	1

Kaynak: Saif R. Samady, Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector Paris, November 2001.

1984 yılında Kabil başta olmak üzere ülkenin birçok ilindeki okullarda 10.sınıf mezunlarına lise diploması verilirken, 1985 yılında bakanlar kurulunda alınan kararlarla öğretim süresi 11 yıla çıkartılmıştır. Bu sisteme göre eğitim-öğretim kademeleri yeniden düzenlenmiştir:

- İlkokul 1. sınıftan 5. sınıfa kadar

- Ortaokul 5. sınıftan 8. sınıfa kadar

- Lise 8. sınıftan 11. sınıfa kadar

Milli Eğitim Bakanlığı bütün öğretim programını bu sisteme göre hazırlar ve uygular. Aradan bir yıl geçer geçmez cumhurbaşkanının özel hükmüyle kanun değişikliğine gidilerek, 1990 yılından itibaren genel eğitim 12 yıla çıkarılmıştır. Buna göre eğitim kademeleri şu şekildedir:

-İlkokul; 1. sınıftan 6.sınıfa kadar

-Ortaokul; 6. sınıftan 9. sınıfa kadar

-Lise; 9. sınıftan 12. sınıfa kadar

Bu dönemde de genel eğitim ve öğretim sistemlerinde birçok değişikliğe gidildiği gibi, eğitim ve öğretimin daha sağlıklı ve ülkenin tüm bölgelerinde eğitim faaliyetlerinin yapılabilmesi için okul sayısı artırılmış, eğitime geniş bir bütçe ayrılmıştır. Hatta Necibullah döneminde herkesin okula gitmesinin sağlanması için belli bir müddet öğrencilere devlet tarafından burs bağlanmıştır. Bu yıllarda öğrenci sayısında olduğu kadar okul sayısında da artış görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının 1989–1990 yılları arasında verdiği rapora göre; okulların toplam sayısı 1401 olup, bunlardan 344’ü ilkokul, 480’i ortaokul, 577’si de liselerden oluşmaktadır. Toplam öğrenci sayısı da 909870’dır. Bu rakama göre daha önceki yıllara nazaran her yıl öğrenci ve okul sayısında %10,2 artış gözlemlenmektedir.³⁰²

Afganistan’daki ortaokul ve liseler, ders ve müfredat programları itibariyle; genel ve dini eğitim yapan okullar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu genel ve dini eğitim yapan ortaokul ve liselerin haftalık ders programını şematik olarak vermek istiyoruz. Böylece genel ve dini eğitim yapan ortaokul ve liselerin öğretim programlarını ve ders kitaplarını daha doğru değerlendirme imkânı bulmuş olacağız.³⁰³

Tablo:10 Normal Ortaokulda 10. Sınıf Haftalık Ders Programı³⁰⁴

7.Sınıf	Ders Saati	8.Sınıf	Ders Saati	9.Sınıf	Ders Saati	10.Sınıf	Ders Saati
Kuran	1	Kuran	1	Kuran	1	Farsça	4
Din Eğitimi	2	Din Eğitimi	2	Din Eğitimi	2	Matematik	3
Farsça	4	Farsça	4	Farsça	4	Beden Eğitimi	1
Matematik	3	Matematik	3	Matematik	3	İngilizce	4
Beden Eğitimi	1	Beden Eğitimi	1	Beden Eğitimi	1	Peştuca	4
İngilizce	4	İngilizce	4	İngilizce	4	Geometri	2
Peştuca	4	Peştuca	4	Peştuca	4	Fizik	3
Hadis	1	Hadis	1	Hadis	1	Kimya	3

³⁰² Krş. AMAÇ, A. M., **Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri-i Afganistan**, s. 8-11.

³⁰³ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 167.

³⁰⁴ Vazarat-ı Muharif, **Riyaset-ı Telif ve Tercüme**, Plan-ı Talimi-i Mekatib-ı Talimat-ı Umumi Sunuf-ı 7, 8, 9, 10.

Arapça	2	Arapça	2	Arapça	2	Biyoloji	2
Geometri	2	Geometri	2	Geometri	2	Jeoloji	2
Fizik	2	Fizik	2	Fizik	2	Tarih	2
Kimya	2	Kimya	2	Kimya	2	Coğrafya	2
Biyoloji	2	Biyoloji	2	Biyoloji	2	Tefsir	2
Tarih	2	Tarih	2	Tarih	2	El Sanatları	2
Coğrafya	2	Coğrafya	2	Coğrafya	2	-	-
Ahlak ve İktisadi Bilgiler	2	Ahlak ve İktisadi Bilgiler	2	Ahlak ve İktisadi Bilgiler	2		
TOPLAM	36	TOPLAM	36	TOPLAM	36	TOPLAM	36

Tablo:11 Erkek³⁰⁵ ve Kız³⁰⁶ Dini Ortaokulları Haftalık Ders Programı

Erkek 7.Sınıf	Ders Saati	Kadın 9. Sınıf	Ders Saati
Kuran	7	Kuran	5
Farsça	2	Farsça	2
Matematik	2	Matematik	2
Beden Eğitimi	1	Ev İşleri	1
Peştuca	2	Peştuca	2
Arapça	2	Arapça	2
Geometri	1	Geometri	1
Fizik	1	Fizik	1
Kimya	1	Kimya	1
Biyoloji	1	Biyoloji	1
Tarih	1	Tarih	1
Coğrafya	1	Coğrafya	1
Fıkıh	4	Fıkıh	3

³⁰⁵ Nisabı Talim-i Sınıfı Dahum-i Medaris-i Dini-i Zukur, Merbuti Riyaseti All-i Talimat İslam-i Afganistan.

³⁰⁶ Nisabı Talim-i Sınıf-ı Nohum-i Medaris-i Dini-i Unas, Merbuti Riyaseti All-i Talimat-i İslami-i Afganistan.

Akait	2	Akait	2
Sarf	2	Sarf	2
Nehv	3	Nehv	3
İslami Bilgiler	3	Hadis	4
-	-	Fıkıh Usulü	2
TOPLAM	36	TOPLAM	36

2.6- Din

Hem Davud Han hem de komünist idarecilere dönük en büyük suçlamalardan biri de “dinsizlikti”. Bu suçlamaya karşı da Afgan özellikle komünist liderler rejime sadık mollalarla iyi geçinmeye, eskimiş camileri onarmaya, konuşmalarını dini terimlerle süslemeye dikkat ettiler. Hatta komünist liderler Davud Han’dan daha dindar gözükmeye çalıştılar.³⁰⁷ Cuma namazlarını cemaatle birlikte kılmak, 500 yakın camiyi restore etmek komünist liderlerin dine ne kadar saygılı olduklarını göstermek için kullandıkları yöntemlerden bazılarıydı.³⁰⁸ Karmal’a göre “asıl dinsiz olan İsrail, ABD ve Çin’den destek alan mücahitlerdi. Sovyetler Birliği İslâm dininin gerçek dostuydu”.

“Karmal şöyle diyordu: “Vatandaşlarım İslam adına yalan yanlış konuşan ülkeler ABD İngiltere ve Çin’dir. Kuran da bundan böyle Yahudilerin bir vatan sahibi olamayacakları yazılmış değildir? Keza Yahudilerin İslam’ın düşmanı olduğu belirtilmiş değil midir? İsrail’i güçlendirmeye çalışan ABD İngiltere ve Çin Yahudilerin dostu olmuşlardır.”³⁰⁹ Karmal Sovyetlerin İslâm’a dost olduğunu kanıtlamak amacıyla Afgan mollaları Sovyet Özbekistan’ına götürüp Semerkand ve Buhara’ya yolluyor orada Sovyet din adamlarıyla konferanslar düzenlemelerini sağlıyordu.³¹⁰

³⁰⁷ Olivier Roy, **a.g.e.**, s. 159.

³⁰⁸ Zalmay Khalilzad, **Sovyet İşgali Altındaki Afganistan, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar**, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s.200.

³⁰⁹ Zalmay Khalilzad, **a.g.e.**, s.201.

³¹⁰ Khalilzad, **a.g.e.**, s.202.

3- Ekonomik Yapı

Afganistan'ın ekonomik yapısı 1978 Savr İnkılâbı'ndan önce özel ve kamu sektörlerinin faaliyet gösterdiği karma ekonomi özelliklerine sahiptir. Özel sektör girişimleri daha çok tarım alanında ve hizmet sektöründe, devlet yatırımları ise sanayi, madencilik, enerji, bankacılık gibi alanlarda gerçekleştirilmiştir. Ancak bu ekonomik sistem savaşla birlikte etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Savaşın bir sonucu olarak ülkenin üretime dönük ekonomik altyapısı %60 oranında tahrip edilmiştir. 1982 Bu bağlamda enerji üretim merkezleri, kentlerdeki fabrikalar ve ulaştırma hatları zarar görmüştür. Tarım alanları da savaş tahribatından nasibini almıştır.1983 Bu tahribat ülke ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki yapmış ve Afganistan ekonomisi durgunluğa girmiştir. 1984 Ancak savaşın Afganistan ekonomisi üzerindeki etkileri ile ilgili değerlendirmelerde hem ilksel, hem de uzun vadeye yayılan etkilerin olduğu dikkate alınmalıdır. Zira yukarıda bahsedilen tahribat kısa sürede meydana gelmemiş, işgal süresine hatta işgalden sonra devam eden iç savaş dönemine yayılmıştır.³¹¹

B- Hafızullah Emin Dönemi

Halkçı grubunun diğer politik yapıları tasfiye süreci bir süre sonra Halk içindeki asker kökenliler ile sivillere de sıçramıştı.³¹² Devrimi kendi başarıları olarak gören askeri kadro idareyi sivillerle paylaşmak konusunda gönülsüzdü. Askeri kanadın lideri konumundaki Emin, Terakki'nin çizgisinden memnun değildi. Eylül 1979'da, Emin'e bağlı askerler bir iç darbe yaparak Terakki'yi öldürdüler. Ardından Hafızullah Emin, tıpkı Davud Han gibi kendisini hem Cumhurbaşkanı hem başbakan hem de parti lideri ilan ederek tüm yetkileri elinde topladı. Sovyetlerle gerilimli bir ilişki içinde olan Emin, Sovyetleri Afgan siyasetine karıştırmak istemiyordu.³¹³ Ayrıca ABD ve Pakistan ile arasını düzeltmeye çalışmaktaydı. Amerika'da eğitim almış biri olan Emin'e güven duymayan Sovyetler ise onun yerine başka bir lideri geçirmenin peşindeydi. Sonunda Küba'dan gelen Babrak Karmal ile Aslam Vatancar Moskova'da buluşarak Halk ve Perçem gruplarını yeniden birleştirmeye ve Emin'i iktidardan devirmeye karar verdiler. Aralık 1979'dan beri Afganistan'da konuşlanmaya başlanmış ilk

³¹¹ Olivier Roy, a.g.e., s. 161.

³¹² Olivier Roy, a.g.e., s. 163.

³¹³ Penjsheri, a.g.e., s. 34.

Sovyet askerleri (5000 kişi) ve Sovyet özel kuvvetleri bu darbenin tetikçisi olacaktardı.³¹⁴ Sovyet özel kuvvetleri Emin'i Hükümet Sarayında infaz ettiler. Yerine Babrak Karmal geçirildi.

---

³¹⁴ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, ss. 55-57.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOVYET İŞGALI VE PERÇEMİLER (1979-1992)

A- Sovyet İşgali

Kentli sınıfların desteğine rağmen, rejimin kırsal alanda zayıf olduğu açıktı. Komünistlerin Tacikler arasında hemen hiç destekçisi yoktu. Aslında o dönemde sol hareketlere sempati duyan Hazaralar arasında da komünistleri destekleyen azdı.³¹⁵ Sol eğilimli Hazara gençleri Maocu gruplara katılmayı tercih ediyorlar veya İran Devriminin etkisiyle Şii siyasal hareketlere destek oluyorlardı. Bu nedenle Afgan komünistleri zor durumda kaldıklarından son çareyi daha kapsamlı bir Sovyet müdahalesine başvurmakta buldular. Bu yeni rejimini iç kaynaklara dayanarak kendisini var edemediğinin bir kanıtı olarak görüldü. Sovyet uzmanları zaten on yıllardır Afganistan’da görev almakta olduklarından başlangıçta bu fikir pek önemli bir değişikliğe yol açacak gibi görünmüyordu.³¹⁶

Aslında Afganistan’a ilk adım attıklarında Sovyet askerleri de “dost ve müttefik” bir ülkeye geldiklerini düşünmekteydiler. Nede olsa Sovyetler Birliği o güne kadar Afganistan’ın kalkınması için sayısız girişime destek olmuştu. Sovyet askeri personeli o kadar rahattılar ki yanlarında ailelerini de getirmişlerdi. Ancak sonraki günlerde Afgan kamuoyunda onlara karşı düşmanlık besleyenlerin de olduğunu kötü bir deneyimle öğreneceklerdi. Mart 1979’da Herat’ta mollaların, Cemiyet-i İslami üyelerinin ve de Pakistan gizli servisinin kışkırttığı halk kitleleri Sovyet askerlerine ve ailelerine saldırdılar. Birçok asker, öğretmen, teknisyen ve sağlık çalışanını çocukları ve eşleriyle birlikte öldürdüler.³¹⁷ Saldırıları sırasında batılı kıyafetler giydiği için linç edilen Afganlar da vardı. Komünist rejimin bu isyana cevabı aynı ölçüde sert oldu ve kent yukarıdan bombardıman tutuldu. Bu olay Sovyet güçlerinin sanıldığı kadar dost bir ülkede bulunmadıklarını düşünmeye itti. Ruslar ailelerini geri gönderdiler ve Rus askerler yerine bölgeye Müslüman Orta Asyalı Sovyet askerleri yerleştirilmeye başlandı.³¹⁸

---

³¹⁵ Olivier Roy, **a.g.e.**, s. 176.

³¹⁶ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 323.

³¹⁷ Olivier Roy, **a.g.e.**, s. 165.

³¹⁸ Afganistan’a değişik tarihlerde 500.000 civarı Sovyet askeri ve teknik elemanı görev yaptı. Fiilen işgal olarak nitelenebilecek Sovyet müdahalesi, dönemin hükümetinin çağrısı sonucu gerçekleştiğinden hukuken “dost ve kardeş bir ülkeye yapılan bir yardım operasyonu” olarak lanse edildi. Sovyet askerleri Afganistan’da savaş suçları

B- İşgale Karşı Tepkiler ve Direnişler

1- İç Tepki ve Direnişler

Sosyalist iktidarın üçüncü ayında Afganistan'ın kırsal ve dağlık bölgelerinde kendiliğinden isyanlar çıkmaya başladı. Ayaklanan bu ilk grupların bir isyan bilinci ve programına sahip oldukları söylenemezdi. Bunlar asırlardır devletten bağımsız olarak yaşamaya alışmış ve öyle de yaşamaya devam etmek isteyen yerel otonomik grupların geleneksel tepkilerini yansıtmaktaydılar. Örneğin ilk hareketler yeni rejimi komünist olmaktan çok Peştun olarak gören Hazara ve Tacik bölgelerde yaygınlaşmıştı.³¹⁹ Tacik ve Hazara köylüleri yerel garnizonlara saldırarak Peştun askerleri öldürüyor kimi zamanda Tacik kökenli subaylar isyancıların tarafına geçiyorlardı. İsyancılar kimi zaman -rejimin komünist veya liberal olmasıyla ilgilenmeyen; ancak her türlü merkezi otoriteye karşı olan- yerel aşiret reisleri de destek olmaktaydılar. Yeni hükümetin toprak reformu söylemi dahi birçok aşiret reisinin muhalefet etmesine yetiyor onunla birlikte taraftarları da yakalanıyorlardı.³²⁰ Yine Afganistan'da her türlü yeniliğe karşı olan köy mollaları da halkı köylerde açılan okullara karşı kışkırtıyor, köylüler “çocuklara “kâfirlik aşılaman” öğretmenleri linç ederek

---

olarak kabul edilebilecek operasyonlarda bulundular. Herat'ın havadan bombalanması, Kerala'da 1000 sivilin bombardıman sonucu ölümü, KGB'nin siyasi infazları, tutuklulara kötü muamele bunlara örnek olarak verilebilir. Öte yandan Afganistan'daki Sovyet askeri varlığı uzun bir dönem boyunca yalnızca Soğuk Savaş koşullarına göre hareket eden Batı medyası ve Hollywood fantezilerinin penceresinden sunuldu. Burada çizilen imaj “Marksist ideolojiyle donanmış, İslâm kültür ve geleneklerine savaş açmış Rus askerlerinden” ibaretti. Gerçekte ise tarafların konumu bundan daha karmaşıktı. Kızıldoru askerlerinin büyük çoğunluğu herhangi bir ideolojik donanıma sahip olmayan apolitik bireylerden oluşmaktaydı hatta başlangıçta %40'ı Müslüman Orta Asyalılardan oluşmaktaydı ve Sovyet rejimi Afganistan'la etnik bağları bulunan Özbek, Tacik, Türkmen, Azeri, Tatar vb askerleri kilit noktalara getirmektedir. Hatta Özbek, Tacik ve Türkmen Komünist Partilerinin liderleri Afganistan'ın 16. Cumhuriyet olarak Sovyetlere katılmasını savunmaktaydılar. Daha sonradan Afganistan'daki Kızıldoru askerleri arasında Müslümanların oranı azaltıldı. Ancak bu durum sıklıkla iddia edildiği gibi Müslüman Sovyet askerlerinin, Mücahitlere katılmasından değil; Afganistan'daki Peştunların, Özbek ve Tacik askerlerin varlığından rahatsız olmaya başlamasından kaynaklanmaktaydı. Peştunlar Sovyetler Birliği'nin Orta Asyalı Türk ve Tacikler eliyle ülkenin demografik yapısını değiştirmesinden çekinmekteydiler. Nitekim Sovyet askerlerinin Afganistan'dan çekilmesi Ruslar arasında sevinçle karşılanırken; bu ülkeyle etnik bağları bulunan ve bulunan Orta Asyalılar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Öte yandan Afganistan'da zamanla azalan Müslüman asker oranı hiçbir dönemde ¼'in altına düşmemiştir. Savaş sırasındaki Sovyet kayıplarının (toplam 13.833 kişi) 3000'i (yaklaşık %22'si) Müslüman askerlerden oluşmaktaydı. Bu oran o dönemde Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman nüfusu oranının (1979'da %15) üzerindeydi. Kaynaklar: Mohammad Ebrahim Esmail, **Tajik Afganistan, Komünist İşgalden Liberal İstilaya**, Tarih ve Düşünce Kitapları, İstanbul, Tarihsiz S.92, Davut Dursun, “Sovyetlerdeki Müslüman Türklerin Sosyal Yapısı Üzerine Bir Çalışma”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı 24, 1993, Alexandre Benningsen, **Sovyet Müslümanları ve İslâm Dünyası**, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslâmiyet ve Müslümanlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

³¹⁹ Tanin, **a.g.e.**, s. 198.

³²⁰ Tanin, **a.g.e.**, s. 199.

öldürüyorlardı.³²¹ Rejim güçleri ise bu tür olayların yaşandığı köyleri acımasızca cezalandırıyor ve köy mollalarını hızlı biçimde idam ediyorlardı. İslâmcılar devreye girmeden önce Afganistan’da ki ayaklanmaların genel görünümü ve bastırılma şekli böyleydi. Ancak Mücahitlerin sahaya inmeye başlamasıyla ayaklanmalar yön ve biçim değiştirmeye başladı ve kitleler “kâfir hükümete ve Sovyet askerlerine karşı genel bir cihada” çağrıldı.³²²

Afgan mücahitlerinin ilk örgütlenme alanı Pakistan sınırları içindeki Peşaverdi. Başlangıçta mücahit adını kullananların ekseriyeti eski kralcılar ve liberallerin de desteklediği karışık bir kütleyi temsile etmekteydiler. Ancak zamanla Pakistan, CIA ve Arap emirliklerinin müdahalesiyle daha radikal unsurların sivrilerek Sovyet karşıtı direnişin önderleri haline geldikleri görüldü. Radikalar, Afganistan’da kendiliğinden doğan ve büyük ölçüde geleneksel tepkilerden kaynaklanan muhalefeti organize ederek ona İslâmî bir program yüklemekte başarılı oldular. “Afgan cihadı”, İslâm ülkeleri ve halklarına “kâfirlere karşı mücadele” olarak tanıtılıp sempati toplarken; Batı kamuoyunda da Polonya veya Macaristan’dakine benzer bir özgürlük mücadelesi olarak yansıtılmıştı. Bu propagandanın sonucu olarak gençlik yıllarındaki ilk eylemi, başını örtmeyen bir kız öğrencinin yüzüne asit atmak olan Abdul Rab Resul Sayyaf gibi biri Batı kamuoyuna “özgürlük savaşçıların lideri” şeklinde lanse edilebilmişti.³²³

İslâmî direnişin en önemli liderlerinden Gulbeddin Hikmetyâr 1975’te Pakistan’da Hizb-i İslâmî’yi (İslâm Partisi) kurmuştu. Bu örgüt hemen her etnik gruptan bazı temsilcileri olsa da temelde bir Peştun hareketiydi ve Pakistan’ı en önemli müttefik olarak görüyordu. Daha sonra Suudilerden de yüklü miktarda fon ve Amerikalılardan da silah yardımı alacak bu hareket potansiyel olarak en kuvvetli oluşumdu. Ancak liderlik kavgası nedeniyle Hikmetyarcılar ile Yunus Halisciler arasında bölünmüş durumdaydı. Diğer önemli hareket ise Tâcık lider Burhaneddin Rabbani tarafından kurulan ancak fiilen Ahmed Şah Mesud’un³²⁴ kontrolünde

---

³²¹ Tanin, **a.g.e.**, s. 200.

³²² Misbahzade, **a.g.e.**, s. 356.

³²³ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 87.

³²⁴ Ahmed Şah Mesud (1953-2001) Afgan cihadının en tartışmalı isimlerinden biriydi. Hikmetyar’ın aksine cihadın yerel kaynaklara dayanması gerektiğini savunuyor, Pakistan’a ve Vahhabî radikallere mesafeli duruyordu. Kızılordu’ya karşı Pençşir Vadisi’nde başarılı bir gerilla mücadelesi verdi. Komünist rejimin çöküşünün ardında kurulan hükümette Savunma Bakanlığı görevini üstlendi. Ardından tarihin bir ironisi olarak Rusların yardımıyla Taliban’a karşı direnişi örgütlemeye çalıştı ve 2001’de el-Kaide üyelerinin suikastı sonucu yaşamını yitirdi. Ölüm tarihi olan 9 Eylül 2004 yılında Matem Günü olarak ilân edildi. Günümüzde Afganistan’da

olan Hizb-i Cemiyet-i İslami Afganistan hareketiydi ve tabanı asıl olarak Taciklere dayanmaktaydı. Cemiyet-i İslâmî önderleri doğal olarak Pakistan'a Hikmetyarcılar kadar güvenmiyorlardı. Ahmed Şah Mesud mücadelenin başından itibaren Afgan cihadının yerel güçlere dayanması gerektiğini savunuyor ve Pakistan'dan veya Arap ülkelerinden gelen militanlara sıcak bakmıyordu. Bu iki önemli cihatçı grubu ve daha küçükleri birleştirme çabaları defalarca başarısızlıkla sonuçlandı. Zaman zaman kendi aralarındaki kanlı çatışmalar sayesinde Kâbil'deki komünist rejim ömrünü uzatabilecek önlemler alabilmekteydi.³²⁵

2- Dış Tepkiler

Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi Batı bloğu ülkelerinde doğal olarak tepki ile karşılanmıştır. Zira Sovyetler Birliği böylelikle Ortadoğu petrollerine ve sıcak denizlere biraz daha yaklaşmış ve Batı karşısında stratejik avantaj sağlamıştır. 1979 yılında İran'da meydana gelen İslam devrimi bu bölgede yarattığı hassasiyet ile Amerika'nın Ortadoğu bölgesinde kendine yakın önemli bir devleti kaybetmesi, SSCB'nin elde ettiği avantajın önemini daha da artırmıştır.³²⁶

1980'lerde Batılı ve İslâm ülkelerinde yaşamakta olan bireyler, Sovyetler ile Afgan mücahitleri arasındaki çatışmaları Soğuk Savaş stratejilerinin ve Hollywood kurgularının gözünden takip edebilmekteydiler. Onların senaryosuna göre Afganistan'da "özgürlük savaşçısı mücahitler işgalci Ruslara karşı büyük bir direniş" içindeydiler³²⁷. Yıllar önce Komünistlere umut bağlayan Dupree'nin düştüğü hataya benzer şekilde Olivier Roy 1990'da mücahitler için şunları yazmaktaydı: "Afgan direnişi, bütün İslâm âleminde etkisi hissedilen ve kesinlikle fanatikliğin bir türünün yaygınlaşması olarak kabul edemeyeceğimiz bir siyasi uyanış hareketinin bir parçasını teşkil etmektedir. Sovyet tesirine karşı en iyi hareket hâlâ İslâmcı halk hareketidir. Batı'nın otomatik şekilde halk desteğine sahip bir hareketin aynı zamanda tehlike arz eden bir tabiata sahip olduğunu düşünmemesi lazımdır" Mücahit hareketlerin sonucunda Taliban'ın yükselişi bile Batıda bazı kesimlerin fikirlerini

---

ulusal bir kahraman olarak görülmekle birlikte 1992-96 arasındaki iç savaşta Hazara halkına karşı uygulanan şiddet eylemlerinden de sorumlu tutulmaktadır.

³²⁵ Tanin, **a.g.e.**, s. 207.

³²⁶ Tanin, **a.g.e.**, s. 209.

³²⁷ Tanin, **a.g.e.**, s. 221.

değiştiremeyecekti.³²⁸ 1995'te meşhur Amerikalı ulusal güvenlik uzmanı Z. Brzezinski şunları söylemekteydi: “Dünya tarihi açısından hangisi daha önemli? Taliban mı yoksa Sovyet İmparatorluğunun çöküşü mü? Birkaç heyecanlı Müslüman mı yoksa Orta Avrupa'nın kurtuluşu ve Soğuk Savaşın sona ermesi mi?” Bu satırlar yazıldığında dünya henüz 11 Eylül saldırıları, Taliban ve DAESH vahşetini yaşamamıştı. O nedenle Soğuk Savaş kurmayları destekledikleri, henüz emekleme aşamasında olan İslâmî kullanan radikalleri Sovyetlerin çöküşünün hafif bir bedeli olarak görebilmekteydiler.

Ruslar, Afganistan'da işgalci konumda oldukları doğrudur; ancak onlara karşı mücadele edenlerin “özgürlük savaşçıları” oldukları tezi su götürür bir iddia idi.³²⁹ Mücahit örgütlerin hiçbir özgürlükçü (liberal) programı olmadığı gibi tam aksine büyük bölümü Afganistan'da kadın hakları, eğitim, sağlık adına yapılan tüm reformlara karşı çıkmaktaydılar. Esirlere karşı tavırlarında uluslararası hukuk kuralına uyma gereği görmüyorlar, ABD'den sağlanan stinger füzelerini kullanırken sivil veya askeri uçak ayırımı gözetmiyorlardı. Kendi aralarındaki en ufak tartışma ve muhalefeti infazlarla bastırmayı doğal görmekteydiler. Özgürlüğe karşı oldukları gibi, “bağımsızlık” yanlısı oldukları da söylenemezdi; zira mücahitler her alanda Pakistan Gizli Servisi (ISI), CIA ve Körfez Arap emirlikleri tarafından kontrol edilmekteydiler. Mücahitlerin önemli bir kısmı Afganistanlı da değildi.³³⁰ Sovyetlere karşı savaş boyunca realist tahminlerle Peştun ve diğer etnik gruplardan 100.000 kadar Pakistan vatandaşı ve 35 bin kadar Arap, Afrikalı, Güney Doğu Asyalı vb savaşmak için Afganistan'a gelmişti. Afganistan sonraki yıllarda tüm dünyanın temel problemlerinden biri hâline gelecek olan “küresel cihadın” ilk uygulama alanıydı. Burada kazanılan tecrübe ve tanışıklıklar, daha sonraki yıllarda Cezayir'den, Filipinlere uzanan bir cihadist örgütlenme ağının kurulmasını sağlayacaktı.³³¹ Ve bunun ilk mimarları, Afgan mücahitlerinin para kaynağı olan Körfez Emirlikleri, onlara lojistik ve insan gücü sağlayan Pakistan ve bu orkestranın şefliğini üstlenen Amerikalılar olacaktı.

Gerçekte ise üzerindeki tüm Soğuk Savaş sosuna rağmen Sovyet işgâli ve Afgan Cihadı esnasında yaşananlar 200 yıldır bölge hâkimiyeti için karşı karşıya gelen Rus ve Anglo-Sakson güçlerin yeni bir kapışma savaşından ve Afganistan'a özgü etnik kavgaların

---

³²⁸ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 87.

³²⁹ Olivier Roy, **a.g.e.**, s. 165.

³³⁰ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 276.

³³¹ Tanin, **a.g.e.**, s. 209.

tekrarından başka bir şey değildi. Afgan komünistlerinin Sovyetlerden yardım istemesiyle 150 sene önce Ali Şir Han'ın İngiliz tehdidine karşı Çarlık Rusya'sından yardım istemesi arasında teknik olarak bir fark bulunmamaktaydı. Yine aynı amaçlarla Emanullah Han'da Sovyet Rusya'dan destek almıştı. Afganistan'da modernleşme çabalarını dinsel duyguları kullanarak yıkma konusunda uzmanlaşmış İngilizlerin yerini de şimdi Pakistan ve onu kontrol eden ABD almaktaydı.³³²

Sonuç olarak Afganistan'da 1979-1989 arasında yaşanan olaylar görünüşte sosyalizm, İslâm, özgürlük vb adına yürütülmüş olsa da özünde Afganistan'ı, Pakistan/ABD etkisinden kurtarmak isteyenlerle (komünistler), Rus etkisinden kurtarmak isteyenler (mücahitler) arasında kökleri eskilere dayanan bir kavganın yeniden tezahür etmiş hâliydi. Buna bir bakıma modernistler ile tutucular arasındaki kavga gözüyle de bakılabilirdi.³³³ Nitekim Komünizm yıkıldıktan sonra da tarafların konumlarını korumaya devam ettikleri görülecekti. 1990'ların ortalarında bu sefer tarihin en gerici hareketlerinden biri olan Taliban, ABD desteğiyle güçlenirken, bu sefer eski mücahit liderler Rusya'dan yardım istemek zorunda kalacaklardı.

C- Babrak Karmal Dönemi

1- Siyasal Yapı

1.1- İç Politika

Babrak Karmal'ın başa geçişi rejimde bir liberalleşmeye işaret ediyordu. Babrak Karmal döneminde (1979-1985) genel af çıkarıldı ve 8.000 siyasi (en az 3-4 bini Perçemci) mahkûm serbest bırakıldı. Rejim çeşitli sol fraksiyonları kazanmaya ve Partinin tabanını genişletmeye çalıştı. Bu dönemde ADHP'ye bağlı sendika, gençlik ve kadın kollarına 300.000'den fazla Afgan üye olmuştu.³³⁴ Ulusal Uzlaşma Komisyonu kurularak ADHP'ye üye olmayanlar da yönetime ortak edildi. 28 bakandan üçü ADHP üyesi olmayanlardan seçilmişti. Zamanla

---

³³² Kuşkeki, **a.g.e.**, s. 256.

³³³ Darıh, **a.g.e.**, s. 487.

³³⁴ Wahab, **a.g.e.**, s.166.

ADHP üyesi olmayan üst düzey idarecilerin oranı %40'ı bulmuştu. Yedi kişilik politbüro'da ilk kez bir kadın³³⁵ üye de yer almaktaydı.³³⁶

Karmal döneminde komünistler aleyhlerindeki dini söylemleri engellemek maksadıyla sulandırılmış bir Marksist program geliştirdiler. Bizzat Karmal, konuşmalarını Kuran ayetleri ile süsledi, ADHP üyeleri cemaatle namaz kıldılar, çıkarılan kanunların İslami geleneklerle uyumlu olduğunu hatta komünizm ile İslam'ın aynı hedeflere sahip olduğunu savundular. Afganistan'ın her tarafında harap durumda bulunan 500 tarihi camii restore edildi ve yenilerinin inşasına başlandı. Afganistan bayrağına İslâm'ı sembolize eden yeşil rengi eklendi.³³⁷ Devlet fonlarıyla Kuran ve din eserler basılmaya başlandı. Ancak Karmal'ın bu politikası mollaların yeni rejimi dinsizlikle suçlamaya devam etmelerini engellemedi. Tamamı olmasa bile mollaların ve medrese öğrencilerinin büyük bölümü Emanullah Han devrinde olduğu gibi- kız çocuklarının okutulmasını, okullarda din ve Arapça derslerinin saatlerinin azaltılmasını, yeni bir medeni kanun hazırlanarak kadınlara boşanma, miras gibi alanlarda daha fazla haklar verilmesini eleştirmeye devam ettiler. Komünistler de bir yandan ılımlı görüntü vermeye çabalarırken; diğer yandan da KGB ve STASI benzeri bir gizli polis teşkilâtı (KhAD/Khedamat-i Ettela'at-i Davlati) oluşturdular. KhAD, 30.000 üyesi ve 100.000 kadar muhbiriyle, muhalefete göz açtırmayan, acımasız bir haber alma ve sorgu örgütü olarak teşkilatlandı.³³⁸

Buna karşın komünist politikalar batılı tarzda yaşayan orta sınıflardan ve topraksız köylülerden belirli bir destek almayı başardı. Hatta komünistlerin eğitim, sağlık, teknik altyapı ve kadın hakları gibi alanlarda seleflerini aşan önemli reformlara imza attıkları da oldu. İşçilerin yaşam koşulları düzeltildi, çalışma saatleri düşürülüp, ücretler arttırıldı. Kadınlar hayatın her alanında görünür hâle geldiler.³³⁹

---

³³⁵ Sosyalist dönemde Afganistan'da kadınlar siyasette ve toplumsal hayatta daha fazla görünür hâle geldiler. Dönemin en güçlü kadın portresi kuşkusuz Anahita Ratebzad idi. Ratebzad, 1931'de Kâbil'de doğdu. Afganistan'ın ilk kadın doktorlarından biriydi ve Afgan parlamentosuna giren ilk kadın milletvekili oldu (1965). Yine Afganistan Krallığını temsil eden ilk kadın diplomat olarak görev yaptı. Belgrad Büyükelçiliği görevini yürüttü (1978). Komünist dönemde ADHP Politbürosuna girdi. Bu, Afganistan tarihinde bir kadının o güne kadar aldığı en yüksek idari görevdi. Bu dönemde eğitim, sağlık ve kadın hakları gibi konularla ilgilendi. 1992'de rejimin yıkılmasıyla ülkesini terk etti ve 2014'te Almanya'da öldü.

³³⁶ Gaves, a.g.e., s.154.

³³⁷ Wahab a.g.e., s.167.

³³⁸ Atayi, a.g.e., s.456.

³³⁹ Atayi, a.g.e., s.457.

1.2- Dış Politika

1.2.1- Pakistan İle İlişkiler

SSCB'nin Afganistan işgaline Pakistan'ın verdiği ilk tepki, Cumhurbaşkanı Ziya ül-Hak'ın İslamabad'daki Sovyet Büyükelçisini makamına çağırarak Sovyetlerin yaptığı askeri müdahale ile ilgili bilgi istemesi olmuştur. Pakistan Hükümeti Sovyet işgalini endişe ile karşıladıklarını ilan etmiş, kısa bir süre sonra da Ziya ül-Hak tarafından Afganistan ve benzeri askeri müdahaleleri kınayan bir açıklama yapılmıştır.³⁴⁰ Pakistan Devlet Başkanı, Afganistan'ın Sovyet toprakları içerisine dâhil olduğunu ve Pakistan'ın Sovyetlerle sınırdaş olduğuna dair manidar bir açıklama yapmıştır.³⁴¹ Bu dönemde Pakistan hükümet yetkilileri, SSCB'nin askeri müdahalesi nedeniyle, ülkelerinin Hindistan ve Afganistan'daki komünist rejim arasında, siyasi, ekonomi ve askeri açıdan güç durumda kaldıkları düşüncesine kapılmışlardı.³⁴²

Pakistan, 1980 yılı ilk aylarında, Kızılordu'nun Pakistan sınırını geçmesi halinde Sovyetler Birliği'ne savaş ilan edeceklerini açıklamıştır.³⁴³ Pakistan yönetimi, Afganistan müdahalesinin bu ilk döneminde Sovyetler Birliği'nin Pakistan topraklarına olası bir ilerleyişine karşı bazı askeri önlemler de almıştır. Bu çerçevede Afganistan-Pakistan hududuna askeri birlik sevkiyatı yapılmış ve hava kuvvetleri dâhil tüm askeri birlikleri alarm durumuna geçirilmiştir.³⁴⁴ Ancak Cumhurbaşkanı Ziya ül-Hak daha sonra farklı açıklamalarda da bulunmuştur. 1980 yılı Ocak ayında Çinli yetkililerle görüşmeleri esnasında dile getirdiği görüşler daha önceki açıklamalarına benzemiyordu, bu görüşmelerde Sovyetler Birliği ile uzlaşma yolları arayacağını ifade etmiştir. Batı bloğundan Pakistan'a yardımlarını artırmasını isteyen Pakistan Cumhurbaşkanı uzlaşma açıklaması, söz konusu isteği doğrultusunda Batı bloğu ülkelerinin bir an evvel harekete geçirmeye yönelik basit oyununun bir parçası olduğu izlenimini vermektedir.

ABD ve Körfez Ülkeleri'ne kıyasla Pakistan'ın Afganistan cihadına sağladığı maddi destek oldukça düşüktü. Ancak Pakistan'ın Afganistan'la sınırdaş olması sebebiyle yaptığı katkı

³⁴⁰ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 125.

³⁴¹ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 126.

³⁴² Penjsheri, **a.g.e.**, s. 37.

³⁴³ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 38.

³⁴⁴ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 135.

stratejik bakımdan büyük önem taşımaktaydı.³⁴⁵ Diğer taraftan, Pakistan uluslararası arenada da girişimlerde bulunmuş ve SSCB'nin işgali sona erdirmesi konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde karar alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu girişim bir sonuç vermemiştir. Ayrıca Pakistan, Suudi Arabistan ve diğer bazı İslam ülkeleri ile birlikte hareket ederek İslam Konferansı Örgütünü harekete geçirmeye çalışmıştır.³⁴⁶ Afganistan rejimi ise Pakistan'ın tüm bu girişimlerini ülkelerinin içişlerine aşıkara bir müdahale olarak görmüş ve kınamışlardır. Afganistan yönetimine göre, Pakistan batı emperyalizminin maşası ve hasım ülkedir.³⁴⁷

1.2.2- SSCB İle İlişkiler

Batı ve bazı İslam ülkelerinde oluşan tepkilere karşılık SSCB'nin Afganistan'ın müdahalesi ile alakalı ilk açıklaması Moskova Radyosu aracılığıyla duyurulmuştu. Bu açıklamada; Afganistan'a gerçekleştirilen müdahalenin işgal değil Afganistan hükümetinin isteği doğrultusunda yardım olduğunu ve müdahaleye götüren sebeplerin ortadan kalktığında Sovyet birliklerinin Afganistan'ı terk edeceği vurgulanmıştır.³⁴⁸ SSCB lideri Brejnev ise yapılan suçlamalara karşılık, başta ABD olmak üzere Batı bloğu ülkelerini Afganistan'da yaşanan gelişmeler konusunda “büyük yalanlar” söylemekle suçlamıştır.³⁴⁹

Brejnev, SSCB'nin başka ülkelerin topraklarında gözü olmadığını dile getirmiş ve ülkesinin sömürgeci politikalar gütmeyeceğini ifade etmiştir.³⁵⁰ Brejnev'e göre; Afganistan'daki olaylarda ve yeni kurulan yönetime karşı başlatılan ayaklanmalarda Afganistan dışındaki devletlerin etkileri vardı ve bu şekilde Afganistan'a karşı “ilan edilmemiş bir savaş” durumu söz konusuydu. Brejnev, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ederek yayılmacı emelleri doğrultusunda bölgenin güneyi istikametinde adım attığına dair söylentileri yalanlamaktaydı.

SSCB Yönetiminin ifadeleriyle Sovyet birlikleri, Taraki ve müteakip hükümet tarafından ısrarla yardım talep edildiği için Afganları bir felaketten koruma düşüncesiyle hareket etmişti.

³⁴⁵ Penjsheri, **a.g.e.**, s. 46.

³⁴⁶ Andışmand, **a.g.e.**, s. 26.

³⁴⁷ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 146.

³⁴⁸ Andışmand, **a.g.e.**, s. 28.

³⁴⁹ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 147.

³⁵⁰ Andışmand, **a.g.e.**, s. 32.

Sovyetler Birliği'nin lideri Brejnev, askeri müdahale kararının dayanağı olarak öncelikle, 1978 yılında SSCB'nin Afganistan ile yapmış olduğu “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması”nı göstermektedir. Brejnev, BM Sözleşmesinin 51'inci maddesinde bulunan “her devletin tek başına ya da kolektif savunma hakkını” da diğer bir dayanak olarak sunmaktadır. Sovyet liderlerine göre bu durum Afganistan bağımsızlığına kasıt değil Afgan hükümetine yardım ve dayanışmadır.³⁵¹ Dolayısıyla Sovyet Yönetimi, hem 1978 anlaşması hem de BM Sözleşmesi'nin 51'inci maddesine göre bu müdahalenin yasal bir girişim olduğunu savunmuştur.

1.2.3- ABD İle İlişkiler

ABD, Hindistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Pakistan'ın ayrı bir ülke statüsü kazanması ile İngiltere'nin bölgeyi terk etmesinden sonra bölgedeki stratejik dengeler açısından Afganistan'ın önemini uzun süre farkına varamamıştır. Bu durumu Sovyetler Birliği kendi lehine çevirerek Afganistan'da nüfusunu artırmıştır.³⁵² ABD Başkanı Jimmy Carter bu dönemde Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin gerçek doğasını kavramamış olmakla eleştirilmektedir. Jimmy Carter, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki tansiyonu düşürmeyi ümit etmiş ve dikkatini silahların kontrolü, nükleer silahsızlanma ve insan hakları gibi alanlara vermiştir. Ancak SSCB, Richard Nixon döneminde sahip olmadığı bir statüye kavuşarak askeri gücünü artırmış, konvansiyonel silahlanma yarışında ABD'yi geride bırakarak bir “Dünya gücü” haline gelmiş ve elde ettiği bu avantajı iyi kullanma amacını gütmüştür.³⁵³

14 Şubat 1979'da Amerika'nın Afganistan'daki Büyükelçisi Adolph Dubs'un Kâbil'de suikasta kurban gitmesinden³⁵⁴ sonra Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski aynı yılın Nisan ayından itibaren mücahit liderlerle görüşmeler yapmaya başlamıştır.³⁵⁵ Bu doğrultuda Amerikan istihbaratı CİA Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden yaklaşık altı ay önce, Vietnam'ın Kuzeyinde görev yapmış bir Sovyet generalinin

³⁵¹ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, ss. 106-107.

³⁵² Edward Girardet, **a.g.e.**, 1984, s. 6.

³⁵³ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 108.

³⁵⁴ Michael Newton, **a.g.m.**, s. 91.

³⁵⁵ Artyom Borovik, **a.g.e.**, s.10, 11.

Afganistan'a gittiğini tespit etmiş ve bundan, Sovyetlerin işgal hazırlığı yaptığı sonucunu çıkarmıştır. Ancak o sırada İran krizi ile uğraşmakta olan Başkan ve ekibi bu değerlendirmeyi pek ciddiye almamıştır.³⁵⁶ Başkan Reagan önceki yönetimden Afgan mücahitleri için başlatılan gizli silah ve lojistik yardımı programını devralmıştır. Daha sonra Afganistan'daki mücahitlere milyonlarca dolar destek veren ABD, bir o kadarını da Körfez Ülkeleri tarafından sağlanmasına vesile olmuştur. CIA'nın Afgan mücahitlerini eğit-donat kapsamına alması, silah yardımı ve diğer gizli yardımlar yapmaya devam etmesi Sovyetlerin ve Afganistan rejiminin tepkisini çekmiştir. Afganistan yönetimi kapitalimsin öncüsü olan ABD ve onun havarileri halkın yönetimine tahammülsüzlük gösterdiğini beyan etmiştir. Ve derhal bu hukuksuz ve bağımsız ülkelerin içişlerine karışmaktan vazgeçmeye çağırmıştır.³⁵⁷

1.2.4- İran İle İlişkiler

16 Şubat 1979'da ayaklanmalara karşı koyamayan Şah, İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Ayaklanmaları sürgünde yaşayan Ruhullah Humeyni organize etmiş ve sonucunda İslam Devrimini başarıya ulaşmasını sağlamıştır. İran referandum ve yeni anayasa ile uğraşırken komşusu Afganistan SSCB tarafından işgale uğramıştır. İşgal sonrası Humeyni rejimi deki İran Devrim Konseyinin dışişleri sorumlusu Sadık Qutbzade, işgalin ardından meydana gelen olayların, hem İran hem de İslam ülkeleri için bir tehdit oluşturduğu açıklamasını yapmıştır. İran Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesini kınayan ülkelerden biri olmuştur. İran İslam Devleti, Sovyetler Birliği'nin bu müdahalesinin iyi komşuluk prensibiyle bağdaşmadığı ve bütün İslam halklarını kaygılanmasına neden olduğu değerlendirmesi ile bu ülkeye bir nota vermiştir.³⁵⁸ Diğer yandan İran'daki yeni rejimin önemli destekçilerinden Ayetullah Mahmut Nizam Şirazi, Afganistan'daki SSCB karşıtı mücadeleyi desteklemeleri için İslam Dünyasına çağrı yapmıştır.³⁵⁹

İran'da rejimin Sovyet işgaline karşı takındığı tavrın yanı sıra halk tarafından da silikte**** olsa protesto gösterileri ve bazı eylemler yapılmıştır. 1 Ocak 1980 günü Tahran'da yaklaşık

---

³⁵⁶ Bob Woodward, Veil, "The Secret Wars of The CIA", 1981-1987, New York, **Pocket Books**, 1988. s. 95.

³⁵⁷ Veil, **a.g.e.**, s.97.

³⁵⁸ Korduizz, Harrison, **a.g.e.**, s. 107.

³⁵⁹ Andışmand, **a.g.e.**, ss. 67-73.

bin kişilik bir gösterici grubu Sovyet Büyükelçiliğine saldırmıştır. Büyükelçilik güvenlik görevlileri ile gösterici grup arasında çatışma çıkmış, göstericiler Sovyet bayrağını yakmışlardır.¹⁰³⁴ Daha sonra 6 Ocak 1980 tarihinde ise Afganlardan oluşan bir grup, Tahran'daki Afganistan Büyükelçiliğini işgal etmiş ve büyükelçilik çalışanları ile aile fertlerini rehin alarak işgali protesto etmişlerdir. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesine karşı bir politika benimsemesine rağmen İran Hükümetinin Afganistan'daki savaşın devamında belirli konular dışında bu ülke ile ilgili meselelere müdahil olmadığı görülmektedir. Zira aynı dönemde, 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı İran'ın dikkatini büyük ölçüde Afganistan'dan uzaklaştırmıştır.³⁶⁰

2- Ekonomik Yapı

Komünist yönetimin ilk dönemindeki rakamlar incelendiğinde ekonomide bir kötüye gidiş olduğu görülmektedir. 1982 yılındaki tarımsal ürün rekoltesi, 1981 yılının ancak yarısı oranında gerçekleşmiştir. Ticari faaliyetler de işgalden olumsuz etkilenmiştir.1979 yılında ithalat 303 milyon dolar, ihracat 159 milyon dolar seviyesindeyken, 1982 yılında ithalat 109 milyon dolara, ihracat ise 64 milyon dolara düşmüştür. Buna karşılık Sovyet-Afgan ticaret hacminde belirgin bir artış meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği bu dönemde Afganistan'a ekonomik yardım yapmaya da devam etmiştir.³⁶¹ Öte yandan, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın 1982-1991 yılları arasında Afganistan ekonomisi ile ilgili tespitlerinin genel kabul gören yargılardan kısmen farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda bazı üretim alanlarında düşüş olmakla birlikte üretimi artan alanlar da vardır. Düşüş gösteren üretim alanları (örnek olarak); kömür (1982-1990) %1,3; Tuz (1982-1990) %22, sığır eti (1982-1990) %5,7; koyun eti (1982-1990) %13,7, hayvan derisi (1982-1990) %16, peynir %9, margarin %37,9, konserve meyve (1982-1988) %33 şeklindedir. Artış gösteren alanlar; doğal gaz (1982-1990) %20, un (1982-1988) % 33,9, kümes hayvanları eti (1982-1990) %8'dir. Birleşmiş Milletler verileri incelendiğinde 1982 yılından itibaren birçok üretim alanında 1986

³⁶⁰ Andışmand, a.g.e., s. 78.

³⁶¹ "Da Afghanistan Bank" <http://dab.gov.af/fa/page/monetary-policy/rates-statistics/fiscal-sector> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

yılına kadar düzenli artışlar, bu yıldan sonra düşüşler görülmektedir. Birçok üretim alanında 1989 yılından itibaren herhangi bir veri bulunmamaktadır.³⁶²

Tablo:12³⁶³ 1990 Yılına Ait GSMH Veriler.

Ülke	GSMH	Kişi başına GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Karayolu	Demiryolu
Türkiye	Milyar dolar	Bin dolar	%50.9	%13.7	%35.4	58.851	8430
İran	109	1914	%39	%34	%27	86.900	4567
Afganistan	162	3430	%58	%10	%32	18.852 (2846kmsi asfalt)	-
Pakistan	4.6	260	%57	%19	%24	95.519	8823
Hindistan	38.7	360	%63	%15	%22	39272'si asfalt	61460
Fransa	254	320	%7.6	%32	%60.4	1.675.000	34.676
Mozambik	854	15.450	%70	%14	%16	806.000	3843

Kaynak: Memo larousse cilt II, aydın kitaplar 1991 s.491-503, 419-420.

Tablo:13- 1990 Yılına Ait İhracat ve İthalat Verileri.

Ülke	İhracat	İhracatın GSMH'de oranı	İthalat	İthalatın GSMH oranı	Dış borç	Dış borcun GSMH'deki payı	Enflasyon
Türkiye	Milyar dolar	%11	21	%19	Milyar dolar	%38	%53.1
İran	12	%6	10	%7.9	42.8	Artıda	%30
Afganistan	7.5	%2	1	%3	4.7	%32	%25

³⁶² "Dünya Bankası Afganistan Verileri" <http://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview> (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

³⁶³ Memo larousse cilt II, aydın kitaplar, 1991 s.491-503, 419-420.

Pakistan	0.60	%7.9	5.9	%17.7	1.5	%31	%8.8
Hindistan	2.6	%5.9	15	%9.4	12	%19	%8.5
Fransa	9.4	%16.8	153	%17.4	50	%7	%2.7
Mozambik	148	%2.5	450 milyon	%12.5	63.4	%246	-

Kaynak: Memo larousse cilt II, aydın kitaplar1991 s.491-503, 419-420.

Tablo:14- 1990 Yılına Ait Askeri harcamalar.

Ülke	Askeri harcamalar	Silahlı kuvvetler	Askerlik hizmet,(ay)
Türkiye	Milyar dolar	(kişi)	18
İran	3.7	650.000	24-30
Afganistan	2.7	604.000	36
Pakistan	286 milyon	50.000	Gönüllü
Hindistan	2.6	520.000	Gönüllü
Fransa	9.2	1.260.000	12
Mozambik	21	466.000	24

Kaynak: Memo larousse cilt II, aydın kitaplar1991 s.491-503, 419-420.

Tablo: 15³⁶⁴1990 Yılına Nüfus Verileri.

Ülke	Nüfus Milyon	Yıllık Nüfus artışı	Doğum oranı	Ölüm oranı	Çocuk ölüm oranı	Ortalama ömür	15 yaş altındakilerin oranı
Türkiye	56.9	%2.5	Binde29	binde7.4	Binde 59	62	%37.6

³⁶⁴ Memo larousse cilt II, aydın kitaplar1991 s.491-503, 419-420.

İran	53.9	%3.4	Binde 44	Binde10	Binde 93	62	%45
Afganistan	14.8	%2.6	Binde 49	Binde23	Binde171	42	%45
Pakistan	110.4	%2.9	Binde43	Binde14	Binde120	54	%43
Hindistan	835	%2.2	Binde33	Binde11	Binde96	58	%37
Fransa	56	%0.4	Binde14	Binde10	Binde7	76	%20
Mozambik	15	%2.6	Binde45	Binde19	Binde47	46	%47

Kaynak: Memo larousse cilt II, aydın kitaplar1991 s.491-503, 419-420.

Tablo:16- 1990 Yılına Kent Nüfus Oranı.

Ülke	65 yaş üstünün oranı	Kent nüfusu
Türkiye	%4.4.	%59
İran	%3	%55
Afganistan	%4	%18.5
Pakistan	%4	%30
Hindistan	%4	%25
Fransa	%14	%77
Mozambik	%3	%19

Kaynak: Memo larousse cilt II, aydın kitaplar1991 s.491-503, 419-420.

D- Dr. Najibullah Dönemi

Dr. Necibullah 1947'de, Peştunların Gilzay aşiretinin Ahmedzay boyuna bağlı bir ailede doğmuştu. Kâbil'de eğitim görmüş gençliğinde Perçem grubu içinde yer almış bir tıp doktoruydu. Komünist darbeden sonra uzun bir dönem boyunca gizli polis teşkilâtı (KhAD)

şefliğini yürütmüştü.³⁶⁵ Babrak Karmal'ın mücahitler karşısında başarısız olması nedeniyle Sovyetler ve Parti bürokrasisi tarafından onun yerine geçirildi. Necibullah, önceki komünist liderlere nazaran daha ılımlı ve esnek bir siyaset izlemeye ve muhalefetle uzlaşma yolları aramaya başladı.³⁶⁶ Nitekim Sovyet askerlerinin geri çekilmesi için yapılan Cenevre görüşmelerinde aktif rol oynadı ve 1989'a kadar tüm Sovyet askerleri Afganistan'dan çekildi geride sadece bazı teknik uzmanlar kaldı. Öte yandan Sovyetler Birliği Necibullah yönetimine uçak yakıtı ve lojistik malzeme tedarik etmeye devam etti.

Komünistlerin Afganistan'da sadece Sovyet desteği ile ayakta durabildiklerine inanan analistler 1989'da son Sovyet askeri birliği çekildiğinde komünist rejimin iki ay içinde devrileceğini düşünmekteydiler. Mücahitler de bu fikirdeydiler ve 1989 baharında Hikmetyar komutasında 10.000 mücahit Celalabat'ı ele geçirmek için hücumla geçtiğinde de başlangıçta kolay bir zafer kazanacaklarmış gibi görünmüştü.³⁶⁷ Mücahitler önemli başarılar kazanarak şehrin hava limanını alırken, ordu birlikleri ve rejim yanlısı siviller kitle haline teslim oluyorlardı. Ancak bütün esirler Hikmetyar ve Sayyaf'ın birlikleri tarafından işkence edilerek öldürüldüler. Afgan hava kuvvetleri hemen olaya müdahale ederek mücahitleri bombalamaya başladı. Mücahitler 3000 kayıp vererek geri çekildiler.³⁶⁸ Bu olay mücahitlerin şehirleri savaşıarak ele geçirebilecek güçleri olmadığını kanıtlamış oldu. Askeri alanda pat durumu bir süre daha bozulmadan devam etti. Kırsal alanlara mücahitlerin, kent merkezleri de rejimin elinde kaldı. Necibullah 6 senelik iktidarı boyunca Afgan kentlerini çatışmalardan ve savaşın zararlarından uzak tutmayı başarmıştı.³⁶⁹

1- İç Politikada Değişim Dönemi

Dr. Necibullah'ın, kurduğu ittifaklar ve yaptığı reformlar sayesinde rejim Sovyet askerleri çekildikten sonra da kendini üç yıl daha yaşatmayı bildi. Necibullah, mücahitlerle anlaşmanın yollarını aradı. Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin ideolojisini Marksizm'den uzaklaştırarak İslâmî kesimleri de partiye davet etti. 1987'de yapılan anayasal değişiklikler ile

---

³⁶⁵ Tanin, **a.g.e.**, s. 219.

³⁶⁶ Gaves, **a.g.e.**, s.164.

³⁶⁷ Darıh, **a.g.e.**, s. 497.

³⁶⁸ Tanin, **a.g.e.**, s. 245.

³⁶⁹ Tanin, **a.g.e.**, s. 247.

Afganistan'ın resmi dininin İslâm olduğu, devlet başkanının Müslüman kökenli olması gerektiği gibi maddeler eklendi. 1990'da hazırlanan yeni Anayasa'nın 1. maddesinde Afganistan "bağımsız, üniter ve İslâmî" bir devlet olarak tanımlanıyordu.³⁷⁰

Necibullah, bir bakıma Gorbaçov'un uyguladığı perestroyka ve glasnost siyaseteni andıran adımlar attı. Necibullah, Sovyet müdahalesinin yanlış bir karar olduğunu vurgulayarak, Sovyet askerlerinin çekildiği günü Afganistan'ın gerçekten bağımsız olduğu bir tarih olarak anmaya başlamıştı. 1990 anayasa değişikliği ile yabancı yatırımların ve özel girişimciliğin önü açıldı. Ülkenin, Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti resmi adı olan, Afganistan Cumhuriyeti olarak değiştirildi. ADHP'nin adı da herkesi kucaklama iddiasıyla Hizb-i Vatan (Vatan Partisi) yapıldı. 1987 Anayasası ile Siyonizmi, emperyalizmi, ırk ayrımcılığını savunmamak şartıyla farklı görüşte partilerin de kurulmasına izin verildi ve Parlamento seçimleri yapıldı. İslâmcıların boykot ettiği bu seçimlerde çeşitli sol eğilimli partiler meclise girdiler. Yine Necibullah, Peştunlar dışında kalan etnik gruplarla da arasını düzeltmeye çalıştı. Sitem-i Milli Partisi yeniden yasallaşırken, Hazara kökenli Sultanali Kıştmand yeniden Başbakanlık görevine getirildi.³⁷¹ Orduda Peştun dışı unsurlar, özellikle Özbekler önemli mevkilere geldiler. Özbek komutanlardan Raşid Dostum'un komuta ettiği 53. Mekanize Piyade Tugayı hükümetin en güvenilir askeri birliği hâline gelmişti.³⁷²

Ancak Necibullah bütün çabalarına rağmen mücahitleri barış masasına oturtamadı. Mücahit güçler Sovyet askerlerinin çekilmesiyle bütün kırsal bölgelerin (ülkenin %85'ini) fiilen kontrol eder durumdaydılar ve uzlaşma ihtiyacı duymuyorlardı. Sadece küçük bazı Şîî gruplar Necibullah'la görüşmeye ve silah bırakmaya ikna oldular. Diğer İslâmî hareketler ise rejime karşı mücadeleye devam ettiler.³⁷³

---

³⁷⁰ 1990 Anayasası, Mad. 2.

³⁷¹ Sultan Ali Keştmand, Sultan Davud devrildiğinde "500 yıllık Peştun hâkimiyetini sonunun geldiğini" söylemişti. Ancak pratikte Peştunların egemenliği kesintisiz şekilde devam etmişti. (Afganistan'da Komünist dönemde Peştun olmayan siyasetçiler arasında en etkili isim Hazara kökenli Sultanali Kıştmand idi. Kıştmand 1935'te Kabil'de doğdu. Gençliğinde Babrak Karmal liderliğindeki Perçem grubuna katıldı. Savr Devriminden sonra planlama bakanlığına getirildi. 1981-1988 ve 1988-1990 arasında başbakanlık görevinde bulundu. 1991'de tüm siyasi görevlerinden çekildi. Sovyetler Birliği'ne ve ardından İngiltere'ye gitti. Sonraki yıllarında anılarını yayınladı ve Hazara halkının haklarını savunmaya devam etti. Sultanali Kıştmand, Afganistan'ın son üç asır boyunca (Kalakanî'nin kısa süreli hükümdarlığı sayılmazsa) yüksek bir idari makama gelen Peştun olmayan ilk kişiydi).

³⁷² Atayi, **a.g.e.**, s.459.

³⁷³ Tanin, **a.g.e.**, s. 249.

2- Dış Politikada Yumuşama Dönemi

Karmal'ın etkisiz kaldığı dönemde, Afganistan'daki direnişi bastıracağına dair inanılan Dr. Necibullah, 5 Mayıs 1986 tarihinde Karmal'ın yerine getirilmiştir.³⁷⁴ M. Gorbaçov 29 Mayıs 1986 günü Moskova'da yapılan Politbüro toplantısında bu değişimi “Karmal'ı Necib ile değiştirdik, fakat bu bir oldubitti değil bizim için gerekli olan bir hareketti” sözleriyle gündeme getirmiştir.³⁷⁵

Dr. Necibullah'ın Afganistan'da iktidara getirilişi Sovyet Lideri Gorbaçov'un ikinci yılına denk gelmektedir.³⁷⁶ Bu dönemde, Üçüncü Dünya ülkelerinden uzaklaşma yaklaşımı çerçevesinde, Gorbaçov'un Afganistan'a bakışı değişmeye başlamıştır. Diğer yandan “Glastnost” açılımı ile Afganistan'daki askeri varlık Sovyet iç kamuoyunda sorgulanır hale gelmiştir. Bu ülkedeki askeri mücadele açısından bakıldığında, bu dönemde Dr. Necibullah yönetimi için ikinci bir şanssız gelişmenin daha ortaya çıktığı görülür. Mücahitler 1986 yılında Amerika'nın tedarik ettiği Stinger füzelerini kullanmaya başlamışlar ve Sovyet hava üstünlüğü önemli bir darbe almıştır.³⁷⁷ Değişimin bir de Sovyet dış politikası ve yardımlar boyutu vardır. Daha önce uygulanan dış politika çerçevesinde Sovyetler Birliği tarafından diğer ülkelere yapılan yardımlar ve mali destekler, Gorbaçov'un iktidara gelmesinin ardından yeniden ele alınmıştır. Gorbaçov'un baştan itibaren düşüncesi, Sovyetler Birliği'nin geleceği için bu maliyeti ağır programların sonlandırılması olmuştur.³⁷⁸

Dr. Necibullah, uluslararası alanda SSCB'nin yanı sıra diğer ülkelerden de destek arayışlarına devam etmiştir. Bu bağlamda Dr. Necibullah, 1988 yılında Fidel Castro Küba'sına resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.³⁷⁹ Küba, Afganistan'da komünist yönetimin iktidara gelmesi ile bu ülkede uluslararası programlar başlatan ve Kâbil rejimi ile dayanışma içinde bulunan bir ülkedir. Ziyaret esnasında Küba ile Afganistan arasında eğitim ve kültür alanındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir protokol imzalanmıştır. Ayrıca Küba Sivil Havacılık Enstitüsü ve

---

³⁷⁴ Afgan, **a.g.e.**, s. 329.

³⁷⁵ Tanin, **a.g.e.**, s. 250.

³⁷⁶ Andışmand, **a.g.e.**, s. 56.

³⁷⁷ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 316.

³⁷⁸ Atayi, **a.g.e.**, s.469.

³⁷⁹ Afgan, **a.g.e.**, s. 319.

Afganistan Sivil Havacılık Bakanlığı arasında bir mutabakat zaptı ile ADHP temsilcileri ile Küba KP Merkez Komitesi arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.³⁸⁰

Necibullah 1987 yılı Aralık ayında, göreve geldikten sonra çıktığı ilk yurt dışı gezisinde Kamboçya ve Vietnam'dan önce bir günlük ziyaret için Hindistan'a uğramıştır. Daha sonra 1988 yılı Mayıs ayında Necibullah tarafından Hindistan'a bir ziyaret daha gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret nedeniyle, Hindistan'ın Afganistan'daki Necibullah rejimin devamından yana olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır. Zira bu dönemde Sovyetler Birliği ve Hindistan arasındaki siyasi ve askeri ilişkilerin de yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle 1986 yılında Gorbaçov'un Hindistan ziyareti esnasında imzalanan "Delhi Deklarasyonu" ile ekonomik, diplomatik, teknolojik işbirliği ve kültürel alandaki bir seri anlaşma, SSCB ve Hindistan'ın, çıkarları zemininde ortak hareket etme politikalarını pekiştirmiştir. İki ülke arasında sağlanan bu ortak tavır Afganistan'ın da lehine olmuştur.³⁸¹

3- Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı Terk Etmek Zorunda Kalması

İslâmî direnişin en önemli liderlerinden Gulbeddin Hikmetyar 1975'te Pakistan'da Hizb-i İslâmî'yi (İslâm Partisi) kurmuştu. Bu örgüt hemen her etnik gruptan bazı temsilcileri olsa da temelde bir Peştun hareketiydi ve Pakistan'ı en önemli müttefik olarak görüyordu. Daha sonra Suudilerden de yüklü miktarda fon ve Amerikalılardan da silah yardımı alacak bu hareket potansiyel olarak en kuvvetli oluşumdu. Ancak liderlik kavgası nedeniyle Hikmetyarcılar ile Yunus Halisciler arasında bölünmüş durumdaydı. Diğer önemli hareket ise Tacik lider Burhaneddin Rabbani tarafından kurulan ancak fiilen Ahmed Şah Mesud'un kontrolünde olan Hizb-i Cemiyet-i İslami Afganistan hareketiydi ve tabanı asıl olarak Taciklere dayanmaktaydı. Cemiyet-i İslâmî önderleri doğal olarak Pakistan'a Hikmetyarcılar kadar güvenmiyorlardı.³⁸² Ahmed Şah Mesud mücadelenin başından itibaren Afgan cihadının yerel güçlere dayanması gerektiğini savunuyor ve Pakistan'dan veya Arap ülkelerinden gelen militanlara sıcak bakmıyordu. Bu iki önemli cihatçı grubu ve daha küçükleri birleştirme

---

³⁸⁰ Tanin, **a.g.e.**, s. 246.

³⁸¹ Afgan, **a.g.e.**, s. 325.

³⁸² Tanin, **a.g.e.**, s. 226.

çabaları defalarca başarısızlıkla sonuçlandı. Zaman zaman kendi aralarındaki kanlı çatışmalar sayesinde Kâbil'deki komünist rejim ömrünü uzatabilecek önlemler alabilmekteydi. ³⁸³

Cihadın en ateşli katılımcıları Taciklerdi. En sert direniş Ahmed Şah Mesud'un kendisine merkez yaptığı Pençşir bölgesindeydi. Onları kısmen Peştunlar izliyordu. Ancak Afgan Peştunlarından ziyade Pakistan Peştunlarının rolünün daha belirgin olduğu söylenebilirdi. Hazara bölgesi komünist yönetimi tanımamakla birlikte cihadın da aktif destekçisi sayılmazdı. Hazara-Şîf örgütler ile Sovyet askerleri hemen hiç çatışmamışlar, Sovyet ordusu bu bölgeyi kendi hâlinde bırakmayı tercih etmişti. Cihada en düşük düzeyde destek Türk-Özbek bölgesindeydi. Özbekler coğrafi koşulların gerilla mücadelesine uygun olmaması, Sovyet sınırına yakınlıkları ve rejimle de giderek uzlaşmaları nedeniyle cihatçılara mesafeli durmuşlardı. Daha doğrusu başını Taciklerin ve Peştunların çektiği bir cihadın onlar açısından ilgi çekici bir yanı bulunmuyordu.

Mücahitler insan kaynağı sıkıntısı yaşamıyorlardı. Afgan ordusundaki askerler firar ederek mücahitlere katılmakta Pakistan'da da Peştun kökenli gönüllüler gelmekteydi. Buna karşın başlangıçta Mücahitler para ve silah sıkıntısı çekmekteydiler. ³⁸⁴ Bu sorun da Pakistan gizli servisi ISI ve CIA ile kurulan bağlantılar sonucunda çözümlendi. Uluslararası bir proje hâline gelen Afgan Cihadına, Suudi Arabistan ve Körfez emirlikleri finans, Amerikalılar silah sağlamayı taahhüt ettiler. Pakistan'da lojistik destek vererek mücahitlerin kendi sınırları içinde eğitim almasını sağlayacak böylece hem Afganistan'daki komünist rejimi zayıflatıp hem de kendi içindeki radikallerden kurtularak bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. ³⁸⁵

Para, silah ve lojistik üst sorunları kalmayan Mücahitler kırsal alanlara büyük ölçüde hâkim olmaya ve Afgan ordusunda firarlar artmaya başlayınca, Afganistan hükümeti daha fazla Sovyet askeri yardımı talebinde bulundu. 1980 yılına gelindiğinde Afganistan'da Sovyet 40. Ordusuna bağlı 80.000 asker (65.000 silâh altında gerisi teknik personel), 600 tank, 300 zırhlı personel taşıyıcı, 500 helikopter ve kargo uçağı bulunmaktaydı. ³⁸⁶ Buna Afgan hükümetinin yine çoğunluğu Rus yapımı-70 savaş uçağı, 50 bombardıman uçağı 76 helikopteri ve 40 kargo uçağını da ekleyince Komünist hükümetin elinde de büyük bir askeri güç olduğu

---

³⁸³ Atayi, **a.g.e.**, s.453.

³⁸⁴ Atayi, **a.g.e.**, s.454.

³⁸⁵ Afgan, **a.g.e.**, s. 328.

³⁸⁶ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 359.

anlaşılmaktadır. Ancak bu muazzam güç Afgan dağlarında işe yaramıyor Sovyet ordusu sadece kentleri kontrol altında tutabiliyordu. Kırsal bölgelere müdahale edileceği zaman Sovyet konvoyları, dar geçitlerde mayınlı yollarda pusuya düşürülüyor ve sürekli kayıp veriyorlardı. Yine de hava üstünlüğü sayesinde başlangıçta Mücahitler geriletmişti. Ancak Amerikalıların mücahitlere verdikleri 900 civarında stinger füzesi Sovyet hava kuvvetlerinin üstünlüğüne son verecekti. Savaş süresince Ruslar 400'den fazla uçak ve helikopter kaybettiler ve sonunda Rus askerleri kent merkezleri dışına çıkamaz hâle geldiler.

Mücahitlerin de aldıkları tüm dış yardıma karşı kentleri ele geçirebilecek güçleri bulunmamaktaydı. Böylece 1980'lerin ortalarına gelindiğinde taraflar pat durumuna gelmiş ne Ruslar kırsal bölgelere ne de mücahitler kentlere hâkim olmayı başarmışlardı. Ancak zaman Sovyetlerin aleyhine işlemekteydi. Zira Afganistan için harcanan yıllık kaynaklar başlangıçta (1979) sanayi yatırımlar için ayrılan 500 milyon rubleden 1984'te 1,5 milyar rubleye, 1986'da 4,2 milyar rubleye çıkmıştı.³⁸⁷ Savaşın Sovyetler için toplam maliyetinin 2 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Mücahitlerin ise para sıkıntıları yoktu. Bunun sebebi hem zengin Körfez ülkelerinden akıtılan yardımlar hem de mücahitlerin küçük ve masrafsız mobilize gruplardan oluşmasıydı. Dağlık alanlarda çoğu kez yürüyerek yer değiştiriyor ve basit bir kamp hayatı yaşıyorlardı. Oysa Sovyet ordusu zırhlı araç, tank ve helikopterlerin bakımını, yakıtını, askerlerin masraflarını düşünmek zorundaydı. Zaten genel olarak bozulma eğiliminde olan Sovyet ekonomisinin bu yükü uzun süre kaldıracak gücü bulunmamaktaydı. 1985'e gelindiğinde Moskova'da Afganistan'dan çekilme tartışılmakta, insanî ve ekonomik kayıplar toplumu rahatsız etmekteydi. (1985 yılına gelindiğinde Kızıl ordunun Afganistan'daki kayıpları 9 bin kadardı ve savaş sonuna doğru 14.000'i bulacaktı). Gerçi Rus tarihi çok daha büyük askerî kayıplarla dolu olmakla birlikte Afgan savaşı Sovyet liderleri tarafından topluma mâl edilememekte, toplumda Afganistan'daki gençlerin boş yere öldüklerine dair geniş bir kanaat oluşmaktaydı. Bu nedenle asker aileleri ve gaziler de savaş aleyhine lobi yürütmekteydiler.³⁸⁸

Sonuç olarak Moskovalı liderler, Cenevre Görüşmelerindeki yoğun tartışmalardan sonra 1988'de Afganistan'dan çekileceklerini açıkladılar ve çekilme işlemi 1989'da son buldu.

---

³⁸⁷ Layik, a.g.e., s. 98.

³⁸⁸ Misbahzade, a.g.e., s. 334.

Afgan savaşı, Sovyetler Birliği için hem ağır bir ekonomik yük hem de büyük bir prestij kaybı olmuştu. Sovyetler Birliği'nin Filistin meselesinde Araplar yanında yer almasının Müslüman kamuoyunda yarattığı olumlu imaj bu savaş nedeniyle sona ermişti.³⁸⁹

4- Yeni Anayasa ve Uzlaşma Çağırısı

SSCB iktidarına gelen Mikail Gorbaçov, Afganistan'da kendi etkisini göstererek Babrak Karmal döneminde gizli servis yöneticiliği ve daha sonra başbakan yardımcılığı yapan Dr. Dr. Necibullah'ı 4 Mayıs 1986'da Moskova'nın dayatmasıyla Afganistan cumhurbaşkanlığına getirmiş.³⁹⁰

Dr. Necibullah, iktidara geldikten sonra ülkede barış ve güvenliği sağlamak için, Aralık 1986'de "ulusal uzlaşma" çağrısında bulunmuş. Bu çağrıyla "Ulusal Hükümet" kurma çabasında olduğunu göstermiş ve hemen bu çağrının ardından da Ocak 1987'de tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Dr. Necibullah, 1987 yılında Kral Zahir Şah ile ilişki kurmuş ve Zahir Şah, Dr. Necibullah'ın ulusal hükümet kurma teklifine ılımlı yaklaşmış. Kral Zahir Şah'ın bu yaklaşımı, mücahitlerin arasında bölünmeye neden olmuş SSCB işgali için din uğruna savaşan Gilani ve Mücededi, Zahir Şah'ın tavrına katılırken Gülbeddin Hikmatyar bu tavra karşı gelip şiddetle reddetmiş. Dr. Necibullah ulusal uzlaşma politikasını ilan etmesiyle, devlete karşı savaşan Mücahitlere verilen kültürsüz bandist, eşkıya, isimlerini devlet basınlarına yasaklamış ve yerine devlet karşısında savaşan silahlı cephe denmesini istemiş. Ama Babrak Karmal'in taraftarları ulusal uzlaşma siyasetinin asıl tasarımcısının Babrak Karmal olduğunu iddia ediyorlardı.³⁹¹ Ama SSCB'nin organında meydana gelen bazı değişikliklerin nedeni, SSCB'nin Afganistan rejimini mücahitlerle uzlaşma yapmasına mecbur etmiş.

Dr. Necibullah tarafından ülke istikrarı için başlatılan bu ulusal uzlaşma için 6 bin din büyüğünün yer aldığı, ayrıca geri dönüp hükümete teslim olan tanınmış mücahitlerinde bulunduğu 3 bin 370 komite kurulduğu biliniyor. Bu komiteler halka yeni politikayı ve çağrıyla anlatıyordu. Uzlaşma çağrısı sonucu o dönemlerde 130 bin civarında Afganistanlı

---

³⁸⁹ Layik, a.g.e., s. 89.

³⁹⁰ Afgan, a.g.e., s. 321.

³⁹¹ Layik, a.g.e., s. 98.

mülteci, Pakistan ve İran'dan ülkeye geri dönmüşler. Teslim olan silahlı mücahit sayısının ise 40 bin civarında olduğu söylenmektedir. Ayrıca 3.200 rejim aleyhtarı köyün, hükümet yanlılarının safına geçtiği belirtiliyor. Ekim 1987'de ajan diye yakalananlar dışında kalanlar için genel bir af çıkartılarak 12 bin tutuklu serbest bırakılmış.

1990 Anayasasında “Afganistan’ın dini İslam” olduğu ve “hiçbir kanun İslam dinine zıt olamayacaktır” ibaresi yer almaktaydı.³⁹² Ayrıca Afganistan, hiçbir askeri bloğa üye olamayacak ve hiçbir ülkenin askerini topraklarında barındırmayacaktır.³⁹³ Önemli bir diğer konuda siyasi partilere anayasal izin verilmesiydi. Afganistan Anayasasını ve kanunlarını kabul edip uygulamasına tabi olan herkes veya grup parti kurabilecekti. Kanunlara uygun bir şekilde kurulacak partiler ise hiçbir şekilde kapatılamayacaktı.³⁹⁴ Sivil toplum kuruluşları kurulabilir ve barışçıl gösteriler yapılabilirdi.³⁹⁵ Afganistan bayrağı ve amblemine İslam dinini temsil eden renk ve motifler eklenmiştir. Afganistan’da yaşayan halkların dil, tarih ve kültürlerini korunmasına yönelik ciddi adımlar atılacaktı. Bölgesel kalkınmalara eşitlik ilkesine uygun hareket edilecekti.³⁹⁶ Ancak Dr. Necibullah hükümeti bütün çabalarına rağmen mücahitleri barış masasına oturtamadı. Mücahit güçler Sovyet askerlerinin çekilmesiyle bütün kırsal bölgelerin fiilen kontrol eder durumdaydılar ve uzlaşma ihtiyacı duymuyorlardı. Sadece küçük bazı Şîî gruplar Dr. Necibullah’la görüşmeye ve silah bırakmaya ikna oldular.

Dr. Necibullah, rejimin bekası için siyasi ve toplumsal uzlaşma yönündeki gayretlerini hem Afganistan kamuoyuna hem de muhalif gruplara yöneltmiştir. Çok partili bir sistemin kurulması yönündeki çabalar, bazı siyasi gruplar, eski bürokratlar, toplum liderleri ve kabile ileri gelenleri tarafından desteklenmiştir. Bu arada Dr. Necibullah sıklıkla İslami bir söylem kullanmaya yönelmiş ve Cuma namazlarını Pul-i Khişti Camiinde kılmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde İslami araştırmalar yapmak üzere bir merkez de kurulmuştur. Yine bu dönemde 1980 yılından beri devam eden sokağa çıkma yasağı kaldırılmış ve bazı mahkûmlar cezalarını tamamlamadan serbest bırakılmışlardır.³⁹⁷ “Milli Barış Komisyonu” kurulmuş ve “ulusal uzlaşma” yönünde faaliyetler planlanmaya başlanmıştır.

---

³⁹² 1990 Anayasası, Mad.2.

³⁹³ 1990 Anayasası, Mad. 3.

³⁹⁴ 1990 Anayasası, Mad. 5.

³⁹⁵ 1990 Anayasası, Mad. 7.

³⁹⁶ 1990 Anayasası, Mad. 14.

³⁹⁷ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 256.

Dr. Necibullah, ADHP'nin 2 Ocak 1987 tarihindeki Merkez Komitesi toplantısında bir açıklama yaparak, direnişçilerle sürdürülen savaşta 15 Ocak'tan itibaren ateşkes uygulamaya başlayacağını ilan etmiştir. Dr. Necibullah bu adımın Afganistan'da hedeflenen ulusal uzlaşma çerçevesinde atıldığını, belirli bir dönemi kapsadığını, ancak direniş cephesinden olumlu yaklaşım görüldüğü takdirde sürenin uzatılabileceğini bildirmiştir. Bununla birlikte direniş cephesi bu karara olumsuz tepki vermiştir.³⁹⁸

Dr. Necibullah yönetimi, SSCB'nin çekilmesi eğiliminin artmasına paralel olarak, Afganistan'daki rejimin Marksist karakterini ve sembollerini değiştiren girişimlere hız vermiştir. 1987 Anayasası'nda İslam'ın devlet dini olarak ilan edilmesi, "demokratik" kelimesinin atılıp devletin resmi adının "Afganistan Cumhuriyeti" şekline dönüştürülmesi bunlardandır.³⁹⁹ Ancak bu değişikliklerin etkisi tartışmalıdır. Necibullah'ın bir ulusal uzlaşma hükümeti çağrısı yapmış olması da mücahit grupların Kâbil yönetimine karşı sürdürdükleri uzlaşmaz tutumlarını değiştirememiştir.⁴⁰⁰

5- Sosyalist Dönemin Sonu

Hikmetyar, Necibullah'ın yönetiminden memnun olmayan Halk grubundan askerlerin lideri Savunma Bakanı Şehnevaz Tanay ile anlaşarak 1990'da Necibullah'ı devirmeye çalıştı. Ancak bu darbe başarısızlıkla sonuçlandı ve Halk grubu liderleri tutuklandılar veya Hikmetyar'ın yanına kaçtılar. Bu olaylar Necibullah'ın artık orduya da güvenemeyeceğini göstermişti. Necibullah bu olaydan sonra bazı siyasal hatalar da yaptı. Kuzey illerinde Özbek ve Tacik komutan ve valileri görevden alıp yerlerine Peştunları getirmeye başladı. Bu olay üzerine Özbekler ondan uzaklaştılar. Bu esnada rejime yapılan Sovyet yardımı giderek azalırken Pakistan ve ABD mücahitlere yardımı hız kesmeden devam ediyordu. 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Afgan hükümeti uçak yakıtı yardımı alamamaya başladı ve hava üstünlüğünü de böylece kaybetmiş oldu. Sonunda o güne kadar Necibullah'ın yanında yer alan Özbek General Raşid Dostum'un⁴⁰¹ taraf değiştirmesiyle mücahitler Nisan 1992'de

---

³⁹⁸ Atayi, **a.g.e.**, s.487.

³⁹⁹ 1990 Anayasası, Mad.2.

⁴⁰⁰ Misbahzade, **a.g.e.**, s. 257.

⁴⁰¹ Raşid Dostum (1954-), Necibullah rejiminin en önemli dayanaklarından biriyken taraf değiştirerek rejimin yıkılmasını çabuklaştırmıştı. Komünist dönemin sona ermesiyle Kuzey Afganistan'da Türklerin yoğun olduğu

Kâbil'e girdiler. Necibullah tüm görevlerinden ayrıldığını açıklayarak önce ülkeden ayrılmak istedi ancak buna izin verilmeyince Kâbil'deki BM binasına sığındı. Mücahitler onun burada yaşamasına ses çıkarmadılar.⁴⁰²

SONUÇ

Yeryüzünde büyük trajediler yaşamış birçok ülke bulunmaktadır; Kamboçya, Vietnam, Ruanda, Bosna gibi. Ancak Afganistan son iki asırdır dünyanın bütün “süper güçleri” tarafından işgale ve yıkıma uğratılmış tek ülkedir. Önce Britanya ve Sovyet İmparatorlukları ardından da Amerikalılar tarafından işgale uğrayan ülkede, bütün temel alt yapının çöküşüne yol açan olaylar dizini tetiklenmiştir. Emanullah Han döneminde (1919-1929) İngilizler Afganistan'ın modernleşmesi çabalarının en önemli düşmanlarından biri olmuşlar, II. Dünya Savaşı sonrasında da Amerikalılar Pakistan'ı korumak adına Pakistan'ın Afganistan'a dönük tüm tehditlerini görmezden gelmişlerdir. Batı dünyası tarafından önce İngiltere sonra da Pakistan tarafından yapılan tazyiklere karşı yalnız bırakılan Afganistan, ülkenin modernleşmesi ve kalkınması için Bolşevik Rusya, Hirohito Japonya'sı ve Nazi Almanya'sı gibi aşırı rejimlerden başka destek alabileceği ülke bulamamıştır. Bu durum Afganistan'ın Batı demokrasisine inanan liderlerini, Helمند Barajı, Kâbil-Herat otoyolu projesi gibi büyük girişimlerde Almanya veya Sovyetler Birliği'nden yardım almak gibi istenmedik seçeneklere mahkûm etmiştir. Bu sebeple Afganistan'ın özellikle 1950'lilerden sonra Sovyet yörüngesine girmesinde Batının ve zengin Müslüman Körfez ülkelerinin ilgisizliği önemli rol oynamıştır. İronik olarak 1950'lerde ve 1960'larda Afganistan'a yatırım yapmaktan imtina eden Batı ve

---

vilayetleri idaresi altına almayı başaran Dostum, iç Savaş yıllarında kontrolündeki bölgeyi çatışmalardan uzak tutmayı başarmış, Kâbil'den ve Tacikistan sınırlarından kaçan 130 bin kadar Afgan, Dostum'un idaresi altındaki Mezar-ı Şerif'e sığınmıştı. Dostum'un yönetimi Mücahitlerin baskısı altındaki meslek grupları ve kadın hakları savunucularına belirgin bir özgürlük sağlamaktaydı. Bir dönem Dostum liderliğindeki askeri grupların Taliban'ı da durdurabileceği sanıldı. Ancak Dostum'un Mezar-ı Şerif'te kurduğu yönetim 1996 sonrasında Taliban'ın saldırılarına karşı duramadı ve Dostum Afganistan'ı terk etmek zorunda kaldı. 2001'deki Amerikan müdahalesi esnasında Taliban'a karşı kara savaşlarında etkili olan Dostum, 2013 yılında yaptığı bir konuşmada kendi kuvvetlerinininkiler de dâhil olmak üzere Afganistan'da geçmişte işlenmiş tüm savaş suçları için özür dilenmesi gerektiğini vurgulayarak tüm tarafları bir uzlaşma ortamına çekmeye çalışması ile dikkat çekti. 2014 seçimlerinde I. Başkan yardımcısı unvanı ile siyasî kariyerini güçlendirdi. Günümüzde Afganistan'daki Türklerin sembolik lideri olarak görülürken; genellikle Afganistan'da seküler siyasetin de önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim son zamanlarda Afganistan'da güçlenmeye başlayan DAES'a bağlı gruplara karşı mücadelede oğulları ile önemli rol oynamaktadır.

⁴⁰² Tanin, **a.g.e.**, s. 256.

Arap ülkeleri 1979'dan itibaren mücahitlere milyarlarca dolar vermişlerdir. Bu miktarda yatırım eğer Zahir Şah devrinde Afganistan'a yapılmış olsaydı, sonradan yaşanan trajedinin önüne geçilebileceğini düşünmek mümkündür.

Öte yandan Afganistan'ın yaşadığı yıkımın bütün sorumluluğu yabancı işgal güçlerinin ve komşu devletlerin üzerine de yıkılmaz. Afganistan'ın yerel siyasi liderlerinin hırsları, dar görüşlülükleri ve zayıflıkları da Afgan halkının ortak bir kimlik etrafında toparlanmasının önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Afganistan'ı son iki asırda yöneten hemen hiçbir idareci Afgan halkının tamamını kucaklayacak bir siyaset üretmeyi başaramamıştır. Modernist şahlar halkın gerçeklerini dikkate almadan reform programları düzenlerken; Mollalar da dünyanın değişen gerçeklerine sürekli bir direnç göstererek yapılmazı zaruri olan reformlara dışarıdan gelen tüm etkilere engel olmuşlardır. Genel tutuculuğun sonucunda Afganistan, kadınların eğitim almadığı ve sosyal hayat katılamadıkları, yabancı sermayenin giremediği, geleneksel tarım ve el sanatlarının yerini modern tarım sanayinin alamadığı, turizmin gelişemediği bir ülke görünümü kazanmıştır. Ardından ülke yine hızlı ve aceleci reform programlarıyla Davud Han (1973-1978) ve Komünist liderler ile kendi örgütsel çıkarlarının ötesini düşünmeyi başaramayan Mücahit önderlerinin elinde siyasal toplumsal ve ekonomik alanda uçuruma sürüklenmiş, bu grupların kıyasıya mücadelesinden Taliban gibi bir hareket kazançlı çıkmıştır.

Aslında Afganistan bu karamsar ortamdan çıkmak için birkaç kez fırsat yakalamışsa da bunlar sürekli olarak elden kaçırılmıştır. Zayıf bir lider olan aslında ülkesine karşı büyük bir sorumluluk hissetmeyen Zahir Şah'ın devrilip, enerjik bir lider olan Davud Han'ın Cumhuriyet rejimini kurması aslında Afganistan için bir fırsat olabilirdi. Ancak Davud Han demokratik bir rejim kurmak yerine tüm yetkileri kendi elinde toplayarak kendi kişisel kültürüne dayalı otokratik bir rejim inşa etmeyi tercih etmiştir. Muhaliflerini şiddet yoluyla ortadan kaldıran Davud Han böylece siyasal hayatın hızla şiddet ortamına teslim olmasına yol açmıştır. Davud Han bir şekilde idam ederek kurtulmak istediği Nur Muhammed Taraki, Haifzullah Emin, Babrak Karmal gibi Komünist önderlerin liderlik ettiği darbe sonucu hayatını kaybetmiştir.

Benzer şekilde Davud Han'ı deviren Komünistlerin de Portekiz'deki Karanfil Devrim'inde olduğu gibi başlangıçta Afganistan'daki farklı kesimleri bir araya getirip bir uzlaşma hükümeti kurma şansları bulunmasına rağmen Komünist Halk rejimi de muhaliflerini büyük bir şiddet siyasetiyle ortadan kaldırmayı ve kendi radikal programlarını halka zorla dayatmayı tercih etmişlerdir. Bu şiddet sarmalı H. Emin'in bir zamanlar hocası olarak gördüğü Taraki'yi dahi öldürtmesine neden olmuştur. Emin'in şiddet rejimine son vermek istenirken de ülke bu sefer Sovyetlerin insafına terk edilerek daha büyük bir felakete kapı aralanmıştır. Emin'in devrilmesiyle Perçemciler uzlaşma hükümetleri kurmaya çalışmışlarsa da artık iş işten geçmiştir.

Komünistlerin hatalarından beslenerek iktidarı ele geçiren (1992) Mücahitler ise Afganistan'a Komünistlerin yarattıkları tahribattan çok daha büyük bir zarar vererek ülkeyi bir iç savaşa sürüklemişlerdir. Senelerdir sadece Komünist rejime karşı mücadele etmeye odaklanmış olan Mücahit örgütlerin eğitim, sağlık, altyapı vb konularda hiçbir bir bilgi, tecrübe ve program sahibi olmadıkları görülmüştür. Geçmişte de birbirleriyle savaşmaktan kaçınmayan bu grupların şehirleri ele geçirdikleri zaman silahlarını birbirlerine yöneltmeleri sonucu Afgan kentlerindeki konutların %70'i oturulamaz hale gelip yıkılmış başkent Kâbil'de 50 bin insan Hikmetyar kuvvetlerinin bombardımanları sonucu ölmüş ve şehirlerden göç Kuzey Afganistan'a göç başlamıştır. Bunun yanı sıra çatışma etnik boyut kazanarak Peştun, Hazara, Tâcık, Türk vb gruplar birbirlerine düşman haline gelmişlerdir. Bu çatışmada asıl sebep Rabbanî hükümeti ile Hikmetyar arasındaki çekişme olmuştur. Böylece Afganistan bir kez daha birleşme şansını elinden kaçırmış ve bilindiği gibi bu çatışma halkın tüm siyasi yılmalarına ve Taliban hareketinin bir umut olarak algılanmasına sebep olmuştur. Taliban Afganistan'ı ortaçağa geri götürürken bütün dünyanın sessiz bakışı altında Hazaralara, Türklere katliamlar uygulamış, sanat eserlerini yok etmiş, eğitim sistemini felç etmiş, kadınları eve hapsedmiştir. Taliban rejimine ancak 11 Eylül sonrasında tepki gösteren ABD, bu tepkiyi yeni bir işgal planının payandası olarak kullanmıştır.

Amerikan müdahalesi sonrasında Hamid Karzai'nin kurduğu hükümetlerin çabası küçümsenemez. 2002 yılından beri Afganistan'da eğitim, sağlık, toplumsal gelişme adına olumlu adımlar atılmaktadır. Her yıl bir yenisini açılan Üniversiteler ve Yüksekokullar sayesinde yüksek eğitim alan genç sayısı artmaktadır. Ortalama ömür yükselmiş, mayınlı araziler temizlenmeye başlanmış, çoğulcu bir anayasa ile çoğulcu yapıda bir meclis

oluşturularak farklı etnik grupların siyasal hayata katılım olanakları arttırılmıştır. Kadınların toplumsal hayata katılımlarında ilerleme kaydedilmiş, kadınlar asker, polis, pilot vb mesleklere kabul edilmeye başlanmışlardır. İnternete ulaşım, özel televizyon, radyo vb. sayısındaki artış iletişim kültürünün yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Yok edilen kültürel ve tarihi mirasın yeniden inşası için adımlar atılmaktadır.

Ancak tüm bu olumlu adımlara rağmen, Afganistan'daki temel alt yapı sorunlarının ortadan kaldırıldığı söylenemez. Afganistan bu günde ortalama ömürden, kadın haklarına yeryüzündeki en kötü durumdaki ülkelerden biridir. İşin ilginç Sovyet savaşı esnasında Afganistan'daki mücahit gruplara milyarlarca dolar aktaran aktörler yine ortadan kaybolmuşlardır. Konu çatışma olunca masraftan kaçınmayan bu ülkeler Afganistan'da sanayi ve alt yapı hizmetlerine yatırım yapma konusunda hayli çekingen davranmaktadırlar. Bu nedenle Taliban döneminde doruk noktasına ulaşmakla birlikte bir dönem engellenmeye çalışılan uyuşturucu üretimi halkın en önemli geçim kaynaklarından biri olmayı sürdürmektedir ve insanlara gerçek bir geçim aracı bulunmadıkça da önemini korumaya devam edecekmiş gibi görünmektedir.

Karzai döneminde bir nebze sağlanır gibi olmuş toplumsal uzlaşma atmosferi büyük umutlarla seçilmiş olmasına rağmen Eşref Gani yönetimi döneminde çatırdamaya başlamıştır. Eşref Gani'nin Peştunları üstün tutan bir etnik ayrımcılığa eğilim duyması diğer etnik gruplarda eleştiri konusudur ve bu araştırmanın tamamlandığı günlerde (Haziran 2017)Afganistan'da hükümet karşıtı gösteriler ciddi biçimde tırmanmaya başlamıştır. Öte yandan uzun süredir fazla etkin olamayan Taliban güçlerinin Afganistan'da yeniden bir hareketlilik içinde oldukları söylenebilir. Hatta Afganistan'ın Taliban'dan daha radikal ve tehlikeli bazı grupların (DAEŞ, Horasan Grubu vb.) oluşmaya başlaması büyük güçleri artık Taliban'la bile anlaşma yapılabilir bir hareket olarak görmeye başlamasına yol açmıştır. DAEŞ ile Taliban arasındaki çatışmalar, Taliban'ın geçmişi unutturarak (Suriye'deki bazı Kürt grupları gibi) kendini meşrulaştırması için bir fırsat gibi görülmektedir. Yakın gelecekte ABD ve müttefiklerin DAEŞ'a karşı Taliban'ı destekleyen bir çatışmanın tarafı olabileceklerini söylemek hiç de mantık dışı değildir. Ne yazık ki söz konusu Afganistan olduğunda bu ülkeyi yeniden inşa etmek yerine çatışan taraflardan birine yatırım yapmak her zaman daha tercih edilen bir siyaset olmuştur.

Tüm bu gerçekler göz önüne alındığından dünya kamuoyunun Afganistan'da geçen asır sonunda ve 21. Asır başlarında yaşanan felaketlerden yeterli dersi çıkarmadığı söylenebilir. Afganistan bir kez daha etnik parçalanma ve radikal terör sarmalına yuvarlanma tehlikesi altındadır ve ne yazık ki en önemli komşuları olan Pakistan ve İran bu gidişatı bilinçli şekilde desteklemektedirler. Ulusal çıkarları gereği her dönemde Afganistan'ın zayıf ve kendi iç sorunlarıyla boğuşan bir ülke olmasını tercih etmiş olan Pakistan, bu günde bu siyasetini değiştirmiş değildir. Ancak şimdi karşısında Ortadoğu sahnesinde muhtemelen en etkin dönemini yaşayan İran durmaktadır. İran mezhep bağlarıyla Şii Hazaralar ve kavimsel bağlarıyla da Tacikler üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Geçmişte nasıl Sünni örgütler Afganistan'dan militan devşirip Bosna, Çeçenistan gibi farklı ülkelerde savaştırmışlarsa, İran da aynı taktiği uygulayarak Afgan Şii gençleri Suriye'de savaştırmaktadır. Yakın gelecekte farklı ülkelerden toplanarak Suriye'de savaşan bu Şii gruplar tıpkı Sovyetlere karşı dövüşen Mücahitler gibi motorize (seyyar) kuvvetler gibi nerede bir mezhep çatışması varsa oraya yönelecek uzmanlaşmış bir Şii cihatçılar kuşağının çekirdeğini teşkil edeceklerdir. Afganistan'da giderek görünür hâle gelmeye ve İran sayesinde de radikalleşmeye başlayan Şiilik önümüzdeki dönemde Afganistan'da bu sefer bir mezhep çatışması yaşanması ihtimalini doğurmaktadır.

Yeni geçmiştekilerden daha büyük bir yıkımın önüne geçmek hâlen mümkündür. Bunun için ilk adımı komşu ülkelerin Afganistan üzerindeki planlarından vazgeçirilmesiyle atılabilir. Pakistan'ın Sünnî/Peştun, İran'ın da Hazara/Şii radikalizmini kışkırtmaktan vazgeçmesi gerekmektedir. Aksi halde bu iki grup arasındaki çatışma sadece Afganistan sınırları içinde kalmayacak tıpkı Suriye'de olduğu gibi tüm Müslüman ülkelerden her iki tarafa da çatışmak için on binlerce militan katılacaktır. İran ve Pakistan'ın politika değişikliğine gitmeleri de ancak bu ülkelerin "hamisi" durumunda olan Rusya ve ABD'nin çabasıyla mümkün olabilir. Ancak genel manzara Rusya ve ABD'nin eskisi gibi bir hegemonik mücadele içinde olduklarını ve bu nedenle müttefikleriyle aralarını bozmak istemediklerini göstermektedir. Bu nedenle Suriye meselesinde olduğu gibi Rusya'nın İran'la, ABD'nin ise koşulsuz biçimde Pakistan'la ortak hareket edeceğini varsaymak olanaklıdır.

Afganistan'da kalıcı bir toplumsal barış için ikinci önemli adım bu ülkenin ekonomik açıdan kalkındırılmasıdır. Afganistan'a söylemsel olarak sahip çıkan Arap ülkeleri sermaye güçleriyle önemli adımlar atabilecekken ne yazık ki Arapların Afganistan'a yarardan çok Bin

Ladin ve Zerkavî gibi militanların gelişiyle zararları olmuştur. Aslında tam da bu nedenle Körfez ülkelerinin Afganistan'a bir "özür borcu" bulunmaktadır. Ancak bu ülkeler Afgan halkını afyon üretimi, sınır kaçakçılığı, silah ticareti gibi geçim kaynaklarından kurtarabilecek adımlar attıkları görülmektedir. Bunun yerine Körfez ülkeleri Afganistan halkını sadece ucuz işgücü ve radikal militan kaynağı olarak görmektedirler.

Afganistan'ın sağlıklı bir yapıya kavuşması için elbette en önemli noktalardan biri de iç siyasetin düzeltilmesi bir ulus bilincinin inşa edilmeye çalışılmasıdır. Hâlihazırda Afgan halkı etnik aidiyetlerle hatta aşiret kimlikleriyle parçalanmış durumdadır. Her siyasetçi kendi etnik grubunu/aşiretini müsamaha etmekte hizmeti önce onlara götürmektedir. Güvenlik kuvvetleri kendi kandaşlarının suçlarını görmezden gelmektedir vb. Yerelde merkezden atanan bürokratlar değil yerel "savaş lordlarının" sözü geçmektedir. Merkezi hükümetin Peştun milliyetçiliğindeki ısrarı yerel toplulukları farklı kimlikleri sahiplenmeye itmektir. Bütün bunlar halkın demokratik bir anayasa etrafında birleşmesini ve ortak bir vatandaşlık kimliği inşa edilmesini engellemektedir. Bu acil sorunlar çözülemezse Afganistan bir kez daha etnik/mezhepsel gerilim hatları etrafında parçalanmaya doğru gidecektir.

Olası bir parçalanma durumunda geçmişten farklı olarak artık eskiye göre daha örgütlü olan Türk azınlığın da etkin rol oynayacağı kesindir. Bu güne kadar Türkler diğer gruplar arasındaki çatışmalarda arada kalan ve ezilen taraf olmuştur. Ancak günümüzde Kuzeydeki Türk bölgeleri eğitim, örgütlenme, silahlanma gibi konularda daha iyi durumdadır. Sovyetler Birliği döneminde Afganistan'ın Kuzeyinin 16. Cumhuriyet olarak Birliğe katılması Türkmen ve Özbek Komünist siyasetçiler tarafından savunulan bir düşünce iken Moskova yönetimi bu projeye sıcak bakmamıştı. Şimdi bölgede giderek etkinliği artan Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin, Afganistan'ın ilerde yaşayacağı sorunlarda eskisinden daha etkin rol oynayacağı ve bu ülkede yaşayan Türk azınlığı bir kez daha Taliban gibi tehditler karşısında yalnız bırakmayacaklarını düşünmek olasıdır. Afganistan'ın parçalanma tehlikesi Özbekistan'ın da bir bölge gücü olarak ülkenin kuzeyindeki gelişmelere müdahale edebileceğini düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

KİTAP

AFGAN, Pohenyar Necmettin, **Nigariş Ber Tarih Muasır Afganistan**, Naşarat Danış, Kabil, 2006.

AHMAD, Raşid, **Taliban, İslâmiyet Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Agora Yayınları, İstanbul, 2007.

ANAYASA, **Afganistan Cumhuriyet Anayasası**, Bayhaqi Yayınevi, Kabil, 1977.

ANAYASA, **Afganistan Cumhuriyet Anayasası**, Devlet Matbaası, Kabil, 2004.

ANDİŞMAND, Muhammed Ekrem, **Ma ve Pakistan**, Naşer Peyman, Kabil, 2009.

ANDİŞMAND, M. Ekrem, **Kabus-ı Surh**, Mayvend Yayınevi, Kabil, 2004.

ARRİANOS, III, 4,5 Arrianos, **İskender'in Seferleri**, Çeviren: Meriç Mete, İdea Yayınları, İstanbul, 2005.

ATAYİ, M. İbrahim, **Tarih-i Muasır Afganistan**, Çeviren: Cemilrahman Kamgar, Mayvand yayınevi, Kabil, 2002.

BENNİNGSEN, Alexandre, **Sovyet Müslümanları ve İslâm Dünyası, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslâmiyet ve Müslümanlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

BİNA, Tarih Maaser Afganistan: **Az İsterdad Ta İstiklal İnkilab Sevr**, Beyhaki Yayınevi, Kabil, 1985.

BİRUNNİ, **Alberuni's India**, Orton Library, USA, 1971.

BOSWORTH, A.B., **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri, Fetih ve İmparatorluk**, Dost yayınları, Ankara, 2005.

DERİH, Eminullah, **Afganistan Dar Karn Bistum**, Danış Kitabevi, Peşaver, 2001.

DEVLETABADİ, Basirahmad, **Şinasname-yi Afganistan**, Tahran 2011.

DUA GU, Mahdi, **Ruydad hay-i Panc Dahe-i Ahir Der Afganistan**, El Azher Yayınevi, 2005.

ENGİN, Emine, **Afganistan Devrimi**, İşçinin Sesi yayınları, 1982.

ESMAİL, Mohammad Ebrahim, **Trajik Afganistan, Komünist İşgalden Liberal İstilaya**, Tarih ve Düşünce Kitapları, İstanbul, Tarihsiz.

FARHANG, Mir Mohammad Sıdk, **Afganistan Der Panc Karnı Ahir**, Tahran, Mohammad Ebrahim Afganistanı yayın evi.19. baskı, 2008.

FRYE, Richard, **Orta Asya Mirası**, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009.

GAVES, Abdul Samad, **Sukut Afganistan**, çev: Muhammet Yunus Toğyan, 2.Baskı, Peşaver Kitabevi, Pakistan, 2000.

GREGORİAN, Vartan, **Zuhur Afganistan Navin**, İrfan Yayınevi, Çeviren: Ali Alimi Kermani, Tahran, 2009.

GUBAR, Mir Gulam Muhammad, **Afganistan der Masir-i Tarih**, Cilt II, Mayvand yayınevi, Kabil, 2002.

HERODOTUS, III, 92-93 **The History of Herodotus**, Parallel English/Greek, tr. G. C. Macaulay, Macmillan, London, 1890.

HODGSON, M .G .S., **İslâm'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih, Ateşli Silah İmparatorlukları ve Modern Devirler**. Cilt II. Çeviren: Tercüme Kurulu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmsahlar Devleti Tarihi**, TTK, Ankara, 2000.

KHALİLZAD, Zalmay, **Sovyet İşgali Altındaki Afganistan, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar**, TDV Yayınları, Ankara, 1997.

KHWAJAH NİZAMUDDİN, Ahmad, **Tabakat Akbari**, cilt I, Bepstist Meshin, Kalkutta, 1913.

KHWAJAH NİZAMUDDİN, Ahmad, **Tabakat Akbari**, cilt II, Bepstist Meshin, Kalkutta, 1931.

KRŞ. AMAÇ, A. M., **Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri-i Afganistan**. Kabil, 1990.

KORDUİZZ, Diego ve HARRİSON, Selig, **Hakakik Puşti Perde-i Tehacum İtihad Şuravi Bar Afganistan**, çevirmen, Abdülcebbar Sabit, Mayvend Yayınevi, Kabil, 2009.

KUŞKEKİ, Sabahuddin, **Daha-i Kanun Asasi, Şura-i Sekafet-i Cihat Afganistan**, Kabil, 1987.

LAYİK, Süleyman, **Muhtasar-i Dar Bare-i Kabayil Peştun**, Akadimi Ulum Cumhuri-i Demokratik Afganistan, Kabil, 1986.

LENİN, **Devlet ve Devrim**, Eriş Yayınları, 2003.

MİNORSKY, V., **Hudud'ül Âlem**, Kitabevi, İstanbul, 2008.

MİSBAHZADE, Sayed M. Baqer, **Aghaz va Farjam Junbish Hay Siyasi der Afghanistan**, Muhammed Şah yayınevi, Kabil, 2003.

MUBARİZ, Abdulhamid, **Tahlil-i Vakiyat Siyasi Afganistan**, 1996.

MUSAVİ, Sait Ali, **Tarih-i Tahlili Afganistan Az Zahir Şah Ta Karzai**, Matba-i Belh, Kabil, 2009.

NİYAZİ, Omidvar, **Awamel ve Kodata-i Haft Sevr 1357**, Vafa yayınevi, Kabil, 1989.

OĞUZ, Esedullah, **Hedef Ülke Afganistan**, Doğan K. Yayınevi, İstanbul, 2001.

OLESEN, Asta, **Islam and Politics in Afghanistan**, Routledge, New York-London, 1996.

OTFINOSKI, Steven, **Afghanistan, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data**, USA, 2003.

ÖZMEN, Süleyman, **Serdar Mahmud Tarzî ve Anıları, Afgan Aydınlanmasının Mimarı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2003.

PENJSHERİ, Dastgir, **Zuhur ve Zaval Hizb-i Demokratik Halk Afganistan**, Şah Muhammed yayınevi, Peşaver, 1999.

ROUX, J.P., **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

ROY, Olivier, **Afganistan'da Direniş ve İslam**, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1989.

SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, Kitabevi, İstanbul, 1997.

SELİM, Yavuz, **Afganistan ve Dostum**, Hiller Yayınevi, Ankara, 2004.

SHAHRANİ, İnyetullah, **Tarihçe-yi Akvam der Afghanistan**, Kabil 2009.

STALİN, **Anarşizm mi Sosyalizm mi?**, Sol Yayınları. Birinci baskı, Kasım 1974.

TANİN, Zahir, **Afganistan Der Kern-ı Bistum 1900-1996 Ez Mecmu'a Bernamahayi B.B.C**, Teyf-ı Nigar, Tahran 2005.

TİMUR, **Tüzükat-ı Timur**, (Timur'un Günlüğü), İnsan Yayınları, Çeviren: Adan Aslan, İstanbul, 2010.

USLUBAŞ, Fevzi, **İmparatorlukların Bataklığı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

WARİZ, Şah Zaman, **Chire Ha ve Nawišta Hayi Barg Ha-i Az Tarih Kişver Ma**, Fazil Kitapevi, Pakistan, 1999.

DERGİ, MAKALE

ALİKUZAI, Hamid Wahed, "A Concise History of Afghanistan in 25 Volumes, Vol.I", **Traffordd Publishing**, USA, 2013.

BERNARD, P., "The Greek Kingdoms of Central Asia, History of Civilizations of Central Asia", Volume II, Ed. J. Harmatta, **Unesco Publishing**, Paris 1996, s.110-113.

DALE, Stephen, "India under Mughal Rule", The New Cambridge History of Islam. Volume III. Edited by David O. Morgan and Anthony Reid, **Cambridge University Press**, Cambridge and New York: 2011.

Dan Sheets, “How do the Three Major Ethnic Groups in Afghanistan Perceive the Conflict led by the U.S. and NATO”, **Their Future in Afghanistan, and Their Courses of Action?** **Dr. Jonathan Lockwood**, 21 November 2010, s.15.

DURSUN, Davut, “Sovyetlerdeki Müslüman Türklerin Sosyal Yapısı Üzerine Bir Çalışma”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı 24, İstanbul, 1993.

KAYSER, Manfred, (Editor),”Afghanistan's Ethnic Groups Share a Y-Chromosomal Heritage Structured by Historical Events”, **PLoS One. 2012; 7(3): e34288. Published online 2012.**

KAZIM, Abdullah, “Bahs Ber Mevzu Pasih Davt Ba Brijnif“, **Afgan Germen Online**, 2013, s. 7.

KÖÇER, Mehmet, “Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davud Han’ın Türkiye Ziyaretinde Başbakan Adnan Menderes İle Görüşmesi” (18-21 NİSAN 1957) **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/4 Spring 2014, p. 739-747, ANKARA-TURKEY.

LARNER, Wiebke and FOSTER, Erin “Afghan Ethnic Groups”, **A Brief Investigation,Civil-Military Fusion Centre**, August, 2011, s.1.

LİTVİNSKY, B.A. and SAFİ, M.Z. Zamir, “The Later Hephthalites in Central Asia, HCA, Volume III, Ed. B.A. Litvinsky”, **Unesco Publishing**, France, 1996, s.176.

MERÇİL, Erdoğan, “Saffarîler”, **DGBİT**, Cilt Volume, ss.416-418.

MUARIF, Vazarat-ı,” Riyaset-ı Telif ve Tercüme”, **Plan-ı Talimi-i Mekatıb-ı Talimat-ı Umumi Sunuf-ı 7, 8, 9, 10.**

PURİ, B. N., “The Kushans” History of Civilizations of Central Asia, Volume II, Ed. J. Harmatta”, **Unesco Publishing**, Paris 1996, s. 257-258.

SAMADY, Saif R., “Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational”, **Scientific and Cultural Organization Education Sector Paris**, November 2001, s.23-38.

SİDDİQUİ, İqtidar Husain, “Gurlular”, **DİA**, Cilt XIV, s.207.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, “İlk İslam Fetihleri ve Sāsāni Devleti'nin Çöküşü”, **Turkish Studies**, Volume. 10/9 (2015), p. 398-428.

STREUSAND, Douglas, “Islamic Gunpowder Empires”: **Ottomans, Safevids and Mughals** **Westview Press**, Philadelphia: 2011.

TOLMAN, “A Guide to the Old Persian Inscriptions: Behistun II, 6, Naqshi Rostam a2”, **American Book Company**, New York, 1893, s. 54.

WAHAB, Shaista and YOUNGERMAN, Berry, “A Brief History of Afganistan”, **Infose Publishing**, 2010, USA.

EKLER

Çalışmada adı geçen önemli kişilerin resimleri:

Zahir Şah Afganistan'ın Son Kralı

Zahir Şah'ın üç önemli Başbakanı:

Solda Haşim Maiwandal, ortada Ahmed Etimadi, sağda Musa Şefik.

Davud Han Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı

Sosyalist Afganistan'ın önemli üç lideri:

Solda Taraki, ortada Hafizullah Amin, sağda Babrak Karmal.

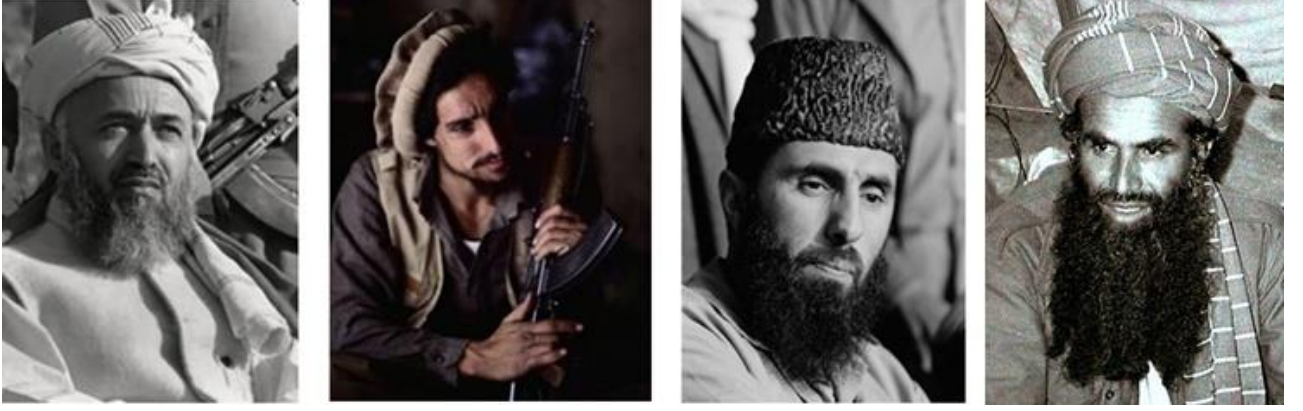

Son sosyalist lider Dr. Nacibullah

Sultan Ali Keşmand sosyalist dönemin önemli başbakanlarından.

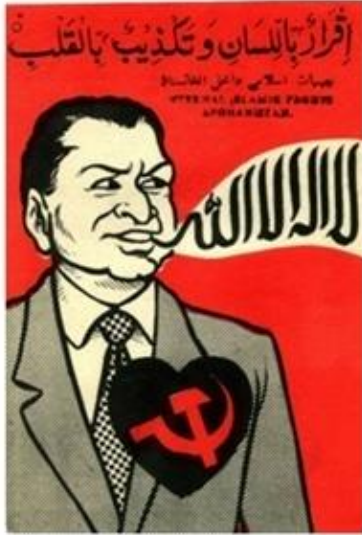
Afganistan cihadının önemli dört ismi Burhaneddin Rabbani, Ahmed Şah Mesud, Gulbeddin Hikmetyar ve Abdülrab Resul Sayyaf.

Özbek Lider Raşit Dostum

1979 yılı Kabil’de ABD’ye karşı gerçekleştirilen bir gösteri.

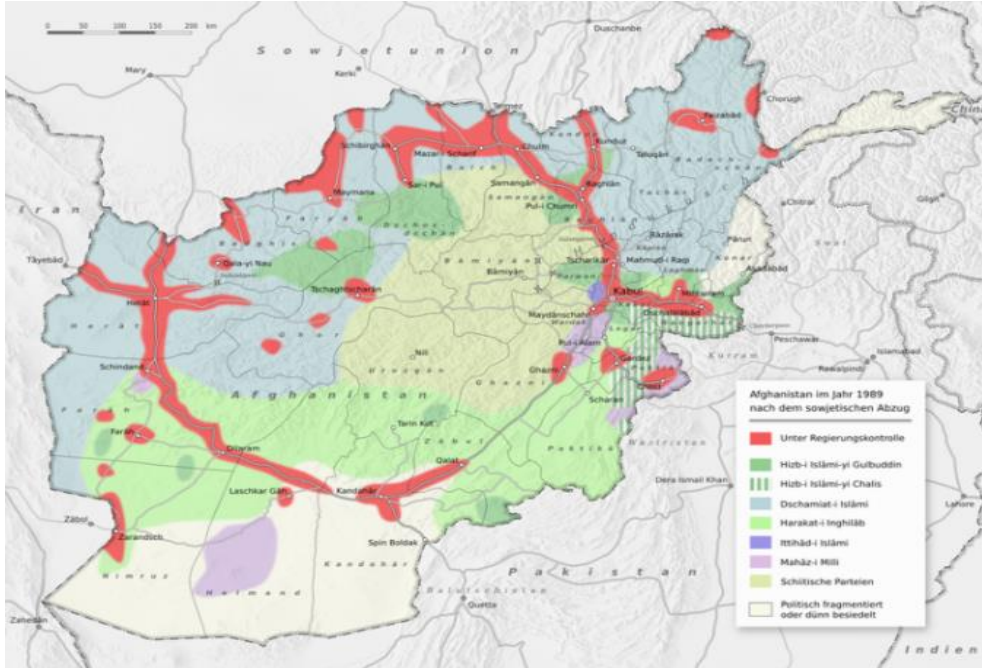

İslami muhalefet, Babrak Karmal’ın İslami söylemleri demagoji olarak gördü.

Afganistan haritası

Afganistan'da dillere göre etnik dağılım

Dr. Necibullah döneminde şehir merkezleri devletin kontrolündeyken, kırsal alan mücahit grupların elindeydi.